

ARBEIDSGRUPPE AV 29. JANUAR 2009

Seksuelle overgrep – etterforskning og informasjonsutveksling

En evaluering av politiets etterforskning
og informasjonsutveksling i saker som
gjelder seksuelle overgrep mot barn,
begått av omreisende overgripere

2009

Offentlig utgave

Til riksadvokaten og politidirektoratet

29. januar 2009 oppnevnte riksadvokaten i samarbeid med politidirektoratet en arbeidsgruppe som skulle evaluere politiets etterforskning av seksuelle overgrep mot barn begått av mobile overgripere. Evalueringen har tatt utgangspunkt i lommemannetterforskningen. I rapportens kapittel 7 foreslås en rekke forbedringer for denne type etterforskning. Forslagene er begrunnet gjennom de ulike kapitlene.

Arbeidsgruppen er omforent om de forslagene som er fremmet i rapporten. Enkelte forslag vil ha overføringsverdi til etterforskningen av andre former for kriminalitet der lovbrysterne er mobile, og til etterforskningen av seksuelle overgrep der lovbrysteren ikke er mobil.

I denne utgaven av rapporten er enkelte deler unntatt med hjemmel i offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Vi avslutter med dette oppdraget.

Oslo, 10. desember 2009.

Morten Ørn
Leder

Siri S. Frigaard Knut Ragnar Mikkelsen Steinar Kaasa

Kåre Svang Inger-Lise Brøste Fossnes Kine Karsrud

Innhold:

1	SAMMENDRAG	6
2	INNLEDNING	12
2.1	Arbeidsgruppens oppnevning og sammensetning	13
2.2	Bakgrunn og mandat	13
2.3	Metode.....	15
2.4	Tilnærmingen til det empiriske materialet.....	19
3	AKTUELL LITTERATUR.....	20
3.1	Rettslige rammer, prioriteringer og forpliktelser	20
3.1.1	Seksuell omgang	20
3.1.2	Voldtekt	21
3.1.3	Seksuell handling	22
3.1.4	Seksuell atferd	23
3.1.5	Skyldkravet	23
3.1.6	Grooming.....	23
3.1.7	Den nye straffeloven	24
3.1.8	Etterforskning	25
3.1.9	Formålet med etterforskningen	26
3.1.10	Ansvar for etterforskningen.....	27
3.1.11	Varsle om seksuelle overgrep mot barn og beslutte sentralisert etterforskning.....	28
3.1.12	Internasjonale forpliktelser	29
3.2	Samfunnets syn på seksuelle overgrep mot barn, barn som offer for seksuelle overgrep og barneovergriperen	30
3.3	Barneovergriperen	33
3.3.1	Valg eller legning hos pedofile overgripere?	34
3.3.2	Overgriperens framgangsmåter og vurderinger.....	35
4	ETTERFORSKINGEN.....	37
4.1	Forstå saken	38
4.2	Kunnskap om spesifikke etterforskingskritt	39
4.3	Vurdere etterforskingskritt	39
4.4	Valg av etterforskingskritt.....	46
4.5	Utføre etterforskingskritt.....	46
4.5.1	Koding av sak	46
4.5.2	Samtale med barnet og dommeravhøret	48
4.5.3	Åstedsundersøkelser	48
4.5.4	Rundspørring	49
4.5.5	Vitneavhør	49
4.5.6	Fotofremvisning og fotokonfrontasjon	50
4.5.7	Varsling	52
4.5.8	Redigering av sakene	52
4.5.9	Hordalandsakene og viktige episoder i etterforskningen.....	52
4.5.10	Vurdering.....	57
4.6	Evaluerings.....	60
4.7	Utviklingstrekk	61
4.7.1	Organisering, holdninger og status for seksuelle overgrepssaker.....	62
4.8	Oppsummering.....	69
5	INFORMASJONSUTVEKSLINGEN	72
5.1	Informasjonsutvekslingen i politiet – generelle utfordringer	72
5.2	Aktiv og passiv informasjonsutveksling	74
5.3	Opptakten til de to sentraliserte etterforskningene i lommemannsaken.....	74
5.4	Rutiner for kommunikasjon og samhandling	76
5.4.1	Regelverket innebærer en sentralisert kommunikasjonsmodell	76
5.5	Informasjonsbehandling og ansvarsforhold for å avdekke serielovbrudd	78
5.6	Lokale ansvarsforhold knyttet til å avdekke serielovbrudd, og foreslå sentralisert etterforskning	79

5.7	Kripos sin rolle for å avdekke serielovbrudd og foreslå sentralisert etterforskning.....	80
5.8	Kontroll og koordinering v.s horisontal integrasjon	81
5.9	Metode for å avdekke serielovbrudd.....	83
5.9.1	Mentale utfordringer i hypotesedrevne etterforskinger.....	84
5.9.2	Usikkerhetsmomenter knyttet til komparative analyser.....	84
5.10	IKT - støtte	87
5.10.1	Informasjon er noe annet enn data	87
5.10.2	To typer data og to ulike formål.....	87
5.10.3	Automatiserte komparative analyseprogrammer.....	88
5.10.4	Aktuelle IKT-systemer for etterforskningen av serielovbrudd	89
5.11	Oppsummering.....	97
6	ORGANISERINGEN AV SENTRALISERT ETTERFORSKNING	100
6.1	Grunnmodell 1.....	100
6.2	Grunnmodell 2.....	102
6.3	Sentraliserte organisasjonsmodeller.....	103
7	SAMLET VURDERING MED FORSLAG TIL TILTAK.....	105
7.1	Funn i forhold til formålet – evalueringen:	106
7.1.1	Etterforskningen	106
7.1.2	Informasjonsutvekslingen	106
7.1.3	Organiseringen av sentraliserte etterforskinger	107
7.2	Funn i forhold til hensikten og effektmålet – fremme forbedringsforslag	107
7.3	Forslag til forbedringer	111
8	ØKONOMISKE KONSEKVENSER FOR ARBEIDSGRUPPENS ANBEFALINGER	125
	Litteratur.....	126
	VEDLEGG	127
	Vedlegg 1 – kvalitetssikringsskjema etterforskningen	128
	Vedlegg 2 – spørreundersøkelse koordinator for seksuelle overgrep	130
	Vedlegg 3 – vektningsskjema for risikofaktorene	132
	Vedlegg 4 - Generell etterforskning – Modul 1	133
	Vedlegg 5 - Kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør	135
	Vedlegg 6 - Volds- og seksualforbrytelser	137

Figur- og tabelliste:

Figur: 1	Målstruktur for etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn og unge begått av mobile overgripere...	16
Figur: 2	En beskrivelse av ulike kunnskapsnivåer knyttet til etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn.....	19
Figur: 3	Etterforskningsprosessen som et verdiverksted (kilde: Gottschalk 2007)	37
Tabell: 1	Koding av statistikkgruppe, første og siste koding: Kilde: Lommemannsakene.....	47
Tabell: 2	Moduskoder i sakene. Kilde: Lommemannsakene.....	47
Figur: 4	Kommunikasjonsprosessen og kommunikasjonskanaler (kilde: Jacobsen og Thorsvik 2007)	73
Figur: 5	Sentralisert kommunikasjonsnettverk -"Hjulet" og desentralisert nettverk – "Alle kanaler" (kilde: Jacobsen og Thorsvik 2007)	77
Figur: 6	Tidsframstilling om anmeldte overgrep pr. mnd i tiden fra januar 1999 til juli 2006	86
Tabell: 3	Oversikt over aktuelle IKT-systemer, tilgjengelige data og tilgangsnivåer	90
Figur: 7	Modell over vektungskriterier for sannsynlighet og konsekvens.....	112
Tabell: 4	Fortegnelse over kritiske suksessfaktorer og tilhørende risikofaktorer etter vektning	112
Figur: 8	Risikokart med plassering av de vektete risikofaktorene.....	113

Forkortelser og begreper:

Alle forkortelsene og begrepene har en strek under seg første gang de nevnes i rapporten.

BL – Basis løsning - politiets straffesakssystem.

Deduktiv tilnærming til komparative analyser - innebærer overvåkning av alle saker knyttet til en prioritert kriminalitetstype. Formålet er å finne alle sakene med felles mønstre og som bør etterforskes som en serie. Derfor kalles også den deduktive metoden for *sak til person metode*. Denne metoden er robust, og vil avdekke serielovbrudd i det geografiske området analytikeren konsentrerer seg om. Metoden er proaktiv ved at analytikeren monitorer utvalgte lovbrudd for å avdekke serielovbrudd tidligst mulig.

INDICIA – politiets etterretnings- og søkesystem

Induktiv tilnærming til komparative analyser - begynner enten ved pågripelsen av en lovbrøyer med en særegen framgangsmåte, eller at slike saker fanges opp på andre måter. Metoden kalles *person til sak metoden*.

Komparative analyser – er en disiplin innen operativ kriminalanalyse.

MO - Modus operandi - et latinsk uttrykk som betyr "prosedyre for gjennomføring/måte å utføre på" (Boba 2005).

PAL – politiets analyse og ledelsessystem – en betegnelse på ulike IKT- søkeapplikasjoner for strukturerte data

PO – Politioperativt system – politiets elektroniske vaktjournal

POF – Politiets fotoregister

PT – Politi Tidende – et elektronisk meddelelsesblad for politiet hvor Kripas registrerer meldinger fra politidistriktene

SANSAK – politiets straffesaksjournal for sanerte saker

Serielovbrudd – er hyppig gjennomførte sammenlignbare lovbrudd utført av samme lovbrøyer (-e) mot en eller forskjellige personer eller objekter.

Signatur: Signatur, eller psykisk framgangsmåte, beskriver tilleggsaktiviteter i forhold til å gjennomføre selve lovbruddet.

SSP – Det sentrale straffe- og politiopplysningsregister

STRASAK – Politiets elektroniske straffesaksjournal. Integret mot BL og PAL for STRASAK

Strukturerte data – informasjonsfattige registerdata som er klassifisert etter forhåndsdefinerte kategorier som for eksempel sted, tid, type lovbrudd, standardisert MO-kategori, alder og kjønn på offer.

Ustrukturerte data – informasjonsrike data som er så saksspesifikke at de ikke passer inn i de forhåndsdefinerte strukturerte kategoriene.

1 Sammendrag

Arbeidsgruppens vurderinger er nærmere beskrevet i det enkelte kapittel i rapporten og i en samlet vurdering i kapittel 7.

I kapittel 2 - *oppnevningen, sammensetningen, bakgrunnen og mandatet til arbeidsgruppen*. Kapitlet omhandler hvilken metode som er brukt i evalueringen, og tilnærmingen til evalueringens grunnlags- og empiriske materiale.

Formålet med evalueringen har vært å kartlegge de risikofaktorene som har hemmet etterforskningen. *Hensikten* med rapporten har vært å fremme forslag til forbedringer, mens *effekt målet* har vært å redusere seksuelle overgrep mot barn, begått av mobile overgripere. I grunnlaget for evalueringen er det tatt utgangspunkt i fem kritiske suksessfaktorer:

- 1) Hensiktsmessig og helhetlig etterforskning
- 2) Kompetente og motiverte mannskap
- 3) Hensiktsmessige styringssignaler
- 4) Hensiktsmessig IKT-systemer
- 5) Hensiktsmessig organisering og ansvarsforhold.

Det presiseres at evalueringen ikke omfatter den totale etterforskningen av lommemannsaken, men at mandatet begrenser evalueringen til den etterforskningen som skjedde lokalt. Evalueringen har ikke vært en gransking av enkeltstående hendelser eller enkeltpersoner. Arbeidsgruppen har, i et læringsperspektiv, søkt å peke på de gjennomgående mekanismene som har svekket etterforskningen.

I kapittel 3 – *aktuell litteratur*, beskrives det regelverket som kan være aktuelt i den sakstypen rapporten behandler, etterforskningen og varsling internt i politiet samt internasjonale forpliktelser. Seksuelle overgrep mot barn og barneovergripere er også beskrevet.

Kapitlet inneholder utdrag og kommentarer til straffelovens ulike bestemmelser for seksuelle overgrep mot barn, og et utdrag fra den nye straffeloven. Den nye straffeloven innfører tre viktige endringer for å styrke barns beskyttelse mot seksuelle overgrep og for å heve straffenivået for alvorlige seksuallovbrudd.

Det redegjøres for etterforskningen og straffeprosesslovens § 224, første ledd som regulerer når det skal foretas etterforskning. Forbrytelser med lav strafferamme henlegges i stor grad uten etterforskning, spesielt hvis anmelderen ikke er i stand til å peke ut noen bestemt gjerningsmann. Likevel kan politiet også ha en plikt til å etterforske saker de blir kjent med, men som ikke er anmeldt.

Ansvar for etterforskningen er regulert i påtaleinstruksens kapittel 1. Hovedregelen er at straffbare handlinger skal etterforskes og påtales i det distrikt hvor handlingen antas foretatt. Sentralisert etterforskning av saker besluttet av overordnet påtalemyndighet. Politidistriktene plikter å varsle overordnet påtalemyndighet når det

er grunn til å tro at distriktenes egne ressurser ikke vil strekke til, eller det bør overveies å sentralisere ledelsen av etterforskningen til ett politidistrikt.

Riksadvokaten har i de årlige prioriteringsrundskrivene pålagt statsadvokatene å holde et tettere oppsyn med politidistriktene for å sikre at sentraliserte etterforskninger blir igangsatt. Det nasjonale statsadvokatembetet er gitt et særlig ansvar for å følge med på, eventuelt gripe inn i, og ta initiativ til saker hvor det kan være aktuelt å beslutte sentralisert etterforskning.

I følge påtaleinstruksen skal seksuelle overgrep mot barn meldes til Kripos. Meldingen skal inneholde mest mulig fullstendig gjerningsbeskrivelse samt eventuelle signalementsopplysninger om overgriperen.

Seksuelle overgrep mot barn er tross større åpenhet de senere årene, tabubelagt når man stilles overfor det individuelle offer. Arbeidet med barn som er utsatt for seksuelle overgrep, gir ikke den samme faglige status og anerkjennelse som tilsvarende spisskompetanse innenfor andre fagfelt. Barn generelt, og gutter spesielt, tier eller underrapporterer om seksuelle overgrep, også om seksuelle overgrep som begås av for barnet ukjente overgripere. Flere samtaler med barnet kan likevel gi barnet bedre muligheter til å fortelle om det som har hendt.

Det kan være en viktig forutsetning for å redusere fremtidige psykiske skader hos barnet, at det blir sett og gitt anledning til å fortelle om seksuelle overgrep, og at det blir tatt på alvor av privatpersoner og offentlige ansatte. Det finnes ikke holdepunkter for å bagatellisere skadevirkningene av selv det som etter straffeloven benevnes som mildere overgrep. Seksuelle overgrep begått av en for barnet ukjent person, og som er en engangsforeteelse, er likevel en type overgrep som de fleste barn lettere kommer over.

Det er få fellestrekk mellom barneovergripere, utover at de sjelden erkjenner overgrepene de har begått, og at de distanserer seg fra seksuell interesse for den gruppen de begår overgrepene mot. Barneovergriperen kan være mennesker som er vel ansett og respektert i lokalsamfunnet. De er glad i barn og kommer lett i kontakt med barn, og få i omgangskretsen deres har hatt mistanke om at vedkommende forgriper seg mot barn.

I kapittel 4 – etterforskningen, redegjøres for hvilke kompetansekrav som stilles til politiet i forhold til etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn. Det tas utgangspunkt i etterforskning som en problemløsningsprosess, og som utgjør en syklisk prosess i fem trinn. Første trinn innebærer å forstå saken, deretter vurdere, velge og utføre etterforskningsskritt samt evaluere etterforskningen. 166 saker fra den såkalte lommemannetterforskningen er kvalitetssikret og analysert på bakgrunn av de fem trinnene i etterforskningsprosessen.

Analysene viser at etterforskningen var mangelfull, med noen unntak. Alle sakene ble henlagt ved den lokale etterforskningen. De viktigste årsakene til at sakene ble henlagt var at sakene ikke ble vurdert som alvorlige, den første meldingen inneholdt få

opplysninger om overgriperen og mange saker ble meldt til politiet en tid etter overgrepet. Det er et trekk ved etterforskningen at den holder høyere kvalitet i de tilfeller overgrepet ble meldt tidlig til politiet og der det var konkrete opplysninger om overgriperen. Ellers viser analysen at mange av sakene var kodet feil eller mangelfullt i forhold til lovbruddets alvorlighet eller MO.

Videre var det et trekk ved etterforskingene at barnet i liten grad var sett og hørt. Politiet har i mange tilfeller ikke snakket med barnet, og heller ikke gjennomført dommeravhør. Politiet har forholdt seg til foreldre og pårørende som igjen har fått opplysninger fra barnet. I de tilfellene politiet har snakket med barnet, eller gjennomført dommeravhør, er dette gjennomført bare én gang. Arbeidsgruppen har diskutert regelverket om dommeravhør, og tatt utgangspunkt i norsk litteratur og en arbeidsgruppe fra 2004, som vurderte dommeravhøret og dommerens medvirkning til avhøret.

Av det samlede materialet som refereres, ser det ut til at avhør av barn heller bør skje ved flere og korte sekvenser, enn ved ett svært langt og trettende dommeravhør – slik dagens regelverk legger opp til. Det er grunn til å tro at *måten* barnet møtes og avhøres på, spiller større rolle enn hvor mange ganger barnet avhøres.

I kapitlet gjennomgås et utvalg saker fra lommemannetterforskningen i bergensområdet i 1999, blant annet den saken hvor den nå tiltalte personen ble pågrepet. Det mest spesielle ved sakene er kjønn og alder på ofrene, og at barna i åtte av sakene ble spurt om hjelp til noe samt at overgrepene skjedde på offentlig sted. Sakene hadde en relativt stor spredning både tidsmessig og geografisk. Likevel var det kommunikasjon mellom lensmannskontorene i Fjell og Sund og Fana i de sakene som var nærmest i tid. Etter arbeidsgruppens syn har det i en av disse sakene vært en konflikt mellom det å unngå gjentatte avhør på den ene siden, og det å følge opp opplysninger som ikke kom tilstrekkelig godt fram i første dommeravhør, på den andre siden. IKT-systemene hadde ikke funksjonalitet for å søke fram de aktuelle sakene på en hensiktsmessig måte.

I kapitlet redegjøres for en spørreundersøkelse som er gjennomført blant alle politidistriktene koordinatorene for familievold og seksuelle overgrepssaker. Spørreundersøkelsen belyser organiseringen av etterforskningen av seksuelle overgrepssaker, avhør av barn, politiets evne til å fange opp serielovbrudd og status og holdninger knyttet til etterforskningen av seksuelle overgrep.

I grove trekk viser spørreundersøkelsen at koordinatorene ikke er tilfreds med organiseringen av etterforskningen av seksuelle overgrep i politidistriktene. Det er problemer med å beholde erfarne etterforskere grunnet høyt arbeidspress og at mentalt belastende saker etterforskes alene. Det er variasjoner i tilbakemeldingen fra koordinatorene på dette punktet, men ingen er positive til organiseringen. Undersøkelsen viser også at antallet dommeravhør har økt kraftig, og at politidistriktene ikke er dimensjonert for denne økningen. Dette fører til at dommeravhør må prioriteres, med fare for at dommeravhør i saker som denne evalueringen representerer, ikke blir tatt. Videre er det få koordinatorene som svarer at politidistriktene er rustet til å fange opp serielovbrudd for seksuelle overgrep. Enten er

arbeidet med å knytte saker til serier mangelfullt, eller det mangler helt. Kapitlet beskriver til slutt hvordan status og holdninger for etterforskningen av seksuelle overgrep oppleves av koordinatorene. Etterforskningen oppleves å ha lav status, være preget av store arbeidsbelastninger og at etterforskningen i stor grad skjer uten samarbeid, i hvert fall med andre politiansatte. Dette fører til at det er vanskelig å rekruttere erfarne etterforskere.

I kapittel 5 – informasjonsutvekslingen, her redegjøres for opptakten til de to sentraliserte etterforskningene, retningslinjene for varsling av seksuelle overgrep, kommunikasjonsprosesser og andre forhold som har betydning for en sentralisert etterforskning. Politidistriktene og Kripos sin rolle i å avdekke serielovbrudd lokalt og nasjonalt, framgangsmåten for å avdekke serielovbrudd og krav til IKT-systemene blir også diskutert.

Politidistriktene ser ikke ut til å ha noe system for å fange opp og kommunisere meldinger om seksuelle overgrep i dag. Kripos har ikke noe system for å følge opp eventuelle meldinger utover å distribuere dem i PT. At politiet ikke rapporterte til et sentralt punkt, gjorde kommunikasjonsprosessen og dermed informasjonsutvekslingen tilfeldig og bidro til at det gikk lang tid fram til det ble besluttet sentralisert etterforskning. Uten et formelt sentralt kommunikasjonspunkt ble kommunikasjonen mellom politidistriktene preget av tilfeldigheter. Tilfeldig kontakt mellom etterforskere fra Follo og Romerike politidistrikter ledet til den første sentraliserte etterforskningen i 2003, og et tilfeldig initiativ fra en etterforsker i Nordre Buskerud politidistrikt førte til den andre sentraliserte etterforskningen i 2006.

Etter arbeidsgruppens oppfatning, ser det ut til at politidistriktene antar at Kripos er varslet når saker registreres i BL, og de strukturerte data fra saken kan hentes ut gjennom søkesystemet PAL for STRASAK. I kapitlet framkommer det at politiets IKT-systemer inneholder svært store mengder fragmenterte opplysninger lagret i individuelle straffesaker og hendelser. Politiet må aktivt bearbeide og kommunisere disse opplysningene for å sette dem i en sammenheng, og slik at det kan gjennomføres en samlet etterforskning. Når det ikke er et lokalt, eller nasjonalt system for å bearbeide og kommunisere denne informasjonen, fanges ikke serielovbrudd opp.

Etter arbeidsgruppens oppfatning skyldes dette at denne oppgaven ikke er etterspurt i politidistriktene, og det er erfaring for at politidistriktene ikke ønsker å ta på seg sentralisert etterforskingsansvar. Dette kan skyldes at politidistriktene ikke ønsker å bruke ressursene utenfor eget politidistrikt ved sentraliserte etterforskninger, fordi det da oppstår en fare for redusert måloppnåelse for straffesaksbehandlingen i eget distrikt. En annen årsak kan være at det ikke foreligger noen stimuli for politidistriktene for å påta seg etterforskingsansvaret, eller bidra til den sentraliserte etterforskningen. En annen årsak er at politiets IKT-systemer ikke støtter arbeidet med å avdekke serielovbrudd på en hensiktsmessig måte. Heller ikke kommunikasjonskanalene for denne typen informasjon er avklart. Dessuten mangler ofte saksdokumentene de opplysningene det er behov for, for å knytte saker til serier, eller opplysningene som finnes er ikke pålitelige. Kapitlet avsluttes med en beskrivelse

av de aktuelle IKT-systemene, og viser at ingen av dem, verken BL, PAL for STRASAK, PO, SSP, PT og Indicia, er hensiktsmessige for å avdekke serielovbrudd.

I kapittel 6 - *organiseringen av sentralisert etterforskning*, redegjøres for det rettslige grunnlaget for sentraliserte etterforskinger. Det diskuteres to grunnmodeller, og tre undermodeller. Etter arbeidsgruppens oppfatning finnes det ikke en universell organisering av sentraliserte etterforskinger, som er hensiktsmessig for alle typer saker.

Grunnmodell 1 innebærer at hovedregelen for etterforskinger skal følges. Her håndterer de berørte politidistriktene straffesaken selv. Første løsning innebærer at det politidistriktet, som først avdekker seriesaken, etterforsker saken med nødvendig bistand fra berørte politidistrikt. Videre diskuteres hvilke betingelser som må være på plass for at denne organiseringen skal være hensiktsmessig, og fordeler og ulemper modellen har. Etter arbeidsgruppens vurdering er dette den mest økonomiske og smidigste modellen, men også en modell som belaster ett politidistrikt mye.

Den andre løsningen innebærer at ett politidistrikt påtar seg ansvaret for etterforskningen, men baserer seg på et formelt samarbeid for stedlig bistand fra aktuelle politidistrikt. Øvrige politidistrikt innlemmes i etterforskningen etter hvert som de er aktuelle. Etterforskningen styres via prosjektmodulen i Indicia. Vesentlige dokumenter fra de ulike politidistriktenes lokale BL-servere, gjøres tilgjengelig gjennom filarkivet i prosjektet. Betingelsene, fordeler og ulemper ved modellen er det redegjort for i kapitlet. Den største ulempen er at medlemmene får en for løs knytning til prosjektet, og at det stedlige arbeidet står i fare for ikke å bli prioritert høyt nok.

Den tredje løsningen innebærer at det opprettes et fast etterforskningsteam som samlokaliseres ved det distriktet som har fått det sentraliserte etterforskningsansvaret. De to sentraliserte etterforskningene i lommemannsaken hadde denne modellen. Kripos yter bistand med taktisk etterforskningsledelse og/eller annen spisskompetanse. Betingelser, fordeler og ulemper ved denne modellen er det redegjort for i kapitlet.

Grunnmodell 2 innebærer at politiet fraviker hovedregelen for etterforskningen. I denne modellen finnes en løsning, og det er når Kripos overtar etterforskningen og påtaleansvaret. Løsningen er aktuell når de aktuelle sakene er spredt over et stort geografisk område, og ikke naturlig hører til et politidistrikt. Løsningen er også aktuell når saken krever spesialkompetanse eller utstrakt internasjonalt samarbeid. De nærmere betingelsene, fordelene og ulempene ved denne løsningen er det redegjort for i kapitlet.

Etter vår oppfatning er et økende krav til sentralisering og øremerking, et symptom på at politiets rammer er for trange og at politidistriktene tvinges til for stor grad av fleksibilitet. Økte krav til fleksibilitet på grunn av trange rammer, gir ikke politidistriktene armslag til å gå i gang med tidskrevende og proaktivt arbeid, og det er det kortsiktige reaktive og hendelsesstyrte arbeidet som prioriteres.

Avslutningsvis konkluderes det med at regelverket åpner opp for hensiktsmessige løsninger for sentraliserte etterforskinger tross ulike behov for samarbeid. Det er de økonomiske konsekvensene som hemmer sentraliserte etterforskinger. Derfor er det spesielt på dette punktet det må finnes gode løsninger.

Kapittel 7 - *Samlet vurdering og forslag til tiltak*, oppsummerer rapporten og foreslår tiltak.

Kapittel 8 – *økonomiske konsekvenser for arbeidsgruppens anbefalinger*, oppsummerer en nøktern oversikt over ulike tiltak som bør på plass for å styrke etterforskningen og oppklaringen av slike saker.

Arbeidsgruppen har i det store og hele valgt å avgrense rapporten mot spørsmålet om ressurser. Ressurssituasjonen i politiet er beskrevet i rapporten Politiet mot 2020.

Etter arbeidsgruppens oppfatning er det imidlertid et klart behov for tilføring av ressurser til etterforskningen av seksuelle overgrep, og til arbeidet med å avdekke serielovbrudd. De tiltakene som foreslås i evalueringen vil ikke gi ressursgevinster, men krever tvert i mot at politiet gjør mer med sakene og hever kvaliteten på etterforskningen. I evalueringen er det tatt hensyn til at etterforskningen av seksuelle overgrepssaker må ses i sammenheng med politiets andre samfunnsoppgaver. De fleste av forbedringsforslagene kan ikke løses innenfor dagens rammer, men kan løses innenfor dagens organisering. Når politiet har tilstrekkelig med ressurser, viser erfaringen at saker løses. Rapporten tar hensyn til arbeidet som er gjort om en mer effektiv innsats mot mobile vinningskriminelle og kostnadsoverslaget til en nasjonal voldtektsenhet som er besluttet lagt til Kripas.

2 Innledning

”Da forsøkte hun og hennes mann å ringe politikammeret for å anmelde saken. Politiet syntes ikke det var viktig nok, og var ikke interessert. Mandag morgen ringte mannen hennes lensmannskontoret. De syntes heller ikke saken var viktig nok til å ta imot en anmeldelse. De sa at de ville ringe tilbake, men det gjorde de ikke. Mannen hennes ringte tilbake flere ganger, men det var ingen som hadde tid til å snakke med han. Ca kl 15 reiste han selv innom lensmannskontoret fordi han syntes hendelsen burde anmeldes. Da hadde heller ikke politiet tid fordi de skulle hjem. De hadde heller ingen interesse av å snakke med fornærmede.

To helger etter hendelsen hoppet deres lille valp gjennom hekken og på en dame i nabohuset, mens vitnes datteren passet på den. Samme kveld fikk hun og familien besøk av to uniformerte tjenestemenn som ba om å få snakke med vitne og skrev anmeldelse i saken. Da hadde de tid. Dette var hennes første møte med politiet og det opprørte henne og gjorde henne utrolig sint. Hun følte seg utsatt for en ekstrem forskjellsbehandling. Etter dette var hun rasende på politiet og syntes at de gjorde en slett jobb. ”

Slik beskrev moren til en overgrepsutsatt gutt møtet med politiet i et politiavhør i det som senere skulle bli kjent som lommemannsakene. Flere pårørende ble opprørte over politiets manglende interesse da de varslet om alt fra mistenkelig atferd til seksuelle overgrep. Opplevelsen til denne moren er ikke unik. Den lokale etterforskningen av lommemannsakene har fått kritikk fra flere hold. Kritikken omfattet måten sakene ble prioritert på og hvordan sakene ble etterforsket samt manglende informasjonsutveksling mellom politidistriktene. Sakene har vært hyppig omtalt i media og et søk på begrepet ”Lommemannen” på www.google.no i november 2009 gir 135 000 treff. Lommemannsakene har vært en belastning for politiets omdømme.

Formålet med rapporten er å evaluere og kartlegge de mekanismene, eller risikofaktorene, som har hemmet etterforskningen. Vi har vurdert de delene av resultatkjeden som omhandlet politiets ressurser, aktiviteter samt produkter og tjenester.¹ *Hensikten* med rapporten er å fremme forslag til hvordan etterforskningen kan bli bedre. *Effekt målet* med rapporten er at politiets etterforskning skal redusere seksuelle overgrep mot barn som begås av mobile overgripere.

Kapittel 1 er et sammendrag av rapporten.

Kapittel 2 beskriver mandatets bakgrunn og arbeidsgruppens sammensetning, mandat og rapportens metodiske forankring.

¹ Økonomireglementets resultatbegrep, jf. Finansdepartementets veileder til gjennomføring av evalueringer (2005).

Kapittel 3 refererer utdrag av aktuell litteratur og arbeidsgruppens tilnærming til det empiriske materialet.

Kapittel 4 diskuterer grundigheten og kvaliteten på den lokale etterforskningen av sakene.

Kapittel 5 diskuterer informasjonsutvekslingen, regelverket for å avdekke saker og hvordan sentralisert etterforskning startes samt metodene som politiet benytter for å avdekke og samle serielovbrudd. Kapitlet beskriver og diskuterer også de aktuelle IT-systemer til politiet og hvor hensiktsmessige disse er til å avdekke serielovbrudd.

Kapittel 6 gir en beskrivelse og vurdering av ulike modeller for organiseringen og samhandlingen mellom politidistriktene og Kripas ved sentraliserte etterforskninger.

Kapittel 7 oppsummerer de sentrale risikofaktorene, eller mekanismene, som hemmer en hensiktsmessig etterforskning og fremmer forslag til forbedringer. Kapitlet beskriver også fordeler og ulemper knyttet til sentralisert etterforskning.

Kapittel 8 beskriver de økonomiske konsekvensene for arbeidsgruppens anbefalinger. Det er ikke knyttet noen kroneverdi til kapitlet.

2.1 Arbeidsgruppens oppnevning og sammensetning

Riksadvokaten og politidirektoratet oppnevnte i samarbeid arbeidsgruppen den 29.januar 2009, og arbeidsgruppen fikk følgende sammensetning:

- Morten Ørn (arbeidsgruppens leder), seksjonsleder og politioverbetjent, Hordaland politidistrikt.
- Siri S. Frigaard, førstestatsadvokat, Det nasjonale statsadvokatembetet, Oslo.
- Knut Ragnar Mikkelsen, seniorrådgiver, Politidirektoratet, Oslo.
- Steinar Kaasa, visepolitimester, Vestfold politidistrikt.
- Inger-Lise Brøste Fossnes, politioverbetjent og koordinator for seksuelle overgrep, Follo politidistrikt.
- Kåre Svang, politioverbetjent og etterforsningsleder, Kripas, Oslo.
- Kine Karsrud, politibetjent og leder av Politiets Forum mot Seksuelle Overgrep (PFSO), Romerike politidistrikt.

2.2 Bakgrunn og mandat

Riksadvokaten og Politidirektoratet har i lengre tid vært opptatt av hvordan politiet bearbeider og analyserer informasjon om lovbrudd der antatt samme lovbrøyer opererer over flere politidistrikt og hvordan en sentralisert etterforskning bør organiseres. Denne problemstillingen er særlig aktuell i de såkalte lommemannsakene.

Lommemannsakene ble et begrep i og utenfor politiet i tiden rundt den 14.oktober 2003 da riksadvokaten besluttet at etterforskningen av en spesiell type overgrepssaker mot unge gutter skulle sentraliseres. Etterforskningen omfattet 69 overgrep, og pågikk

fram til 25. mai 2004, uten at overgriperen ble identifisert og pågrepet. Den 29.juni 2006 startet en ny sentralisert etterforskning etter at politiet hadde registrert flere nye overgrep med innbyrdes likhetstrekk og likhetstrekk med de tidligere sakene. I denne etterforskningen ble en person pågrepet i Bergen den 11.januar 2008, og senere tiltalt for i alt 67 ulike seksuelle overgrep, eller forsøk på overgrep og ulike brudd på våpenloven. Etterforskningen omfattet en serie på 166 saker med ulike typer seksuelle overgrep, eller forsøk på seksuelle overgrep mot unge gutter. Sakene, som hadde flere eller færre likhetstrekk, var spredt over et tidsrom fra begynnelsen av 1990 tallet til 2006, og geografisk over store deler av Sør-Norge.

Temaet for evalueringen har sitt utspring i:

”Erfaringene fra etterforskningen av saker hvor en person nå mistenkes for å stå bak en rekke overgrep mot unge gutter på forskjellige steder i Sør-Norge over et langt tidsrom, gir foranledning til flere spørsmål, bl.a.:

- *Etterforskes slike anmeldelser hensiktsmessig og adekvat i de enkelte politidistrikter?*
- *Evner politiet å se mønstre i forskjellige saker tilstrekkelig tidlig slik at det kan vurderes i rett tid om samme gjerningsmann er ansvarlig?*
- *Finnes det systemer som fanger opp informasjonen og underkaster denne en kvalifisert analyse?*
- *Fremmes det tilstrekkelig tidlig forslag om sentralisert etterforskning i de riktige sakene?”*

Arbeidsgruppens mandat er nærmere spesifisert til:

1. *”Hvorledes etterforsker politidistriktene anmeldelser/opplysninger av den kategori som den såkalte ”lommemannsaken” omfatter, både hvor gutter og jenter er fornærmet? Spørsmål om grundighet og kvalitet i etterforskningen vil stå sentralt. Eventuelle utviklingstrekk bes også beskrevet.*
2. *I hvilken grad evner politiet å utveksle relevant informasjon mellom politidistriktene slik at person(er) som begår kriminalitet over et lengre tidsrom og i flere distrikter med tilnærmet lik modus, kan undergis i rett tid en sentralisert etterforskning basert på totaliteten av de straffbare forhold? Er politiets registrerings-/ dataverktøy egnet for en akseptabel avdekking og god samordning? Informasjonsutveksling, bearbeiding av informasjon og analyse står sentralt her.*
3. *Hvordan bør man organisere en etterforskning basert på sentralisert etterforskningsordre for at den skal bli mest mulig effektiv? Hvilket ansvar bør politidistrikter, som ikke skal lede en sentralisert etterforskning, ha i det videre arbeidet? Bistand fra Kripos og samvirke mellom politidistriktene vil være sentralt her.*
4. *Med utgangspunkt i forestående skal gruppen beskrive dagens situasjon og fremme forslag til forbedringer. Forslagene skal ta utgangspunkt i den foreliggende organiseringen av norsk politi, både når det gjelder distrikter, distriktsinndeling og særorganer. Tilsvarende gjelder Den høyere*

påtalemyndighet. Fordeler og ulemper ved økt sentralisering av oppgaver/funksjoner (innenfor dagens modell) skal vurderes nærmere. De ressursmessige konsekvensene av gruppens forslag bør også omtales.”

Mandatet inneholder dessuten et pålegg om at arbeidsgruppen skal holde seg oppdatert om arbeidene til andre grupper som har utredet, eller utreder overlappende tema, for å unngå dobbeltarbeid. Mandatet understreker at det ikke er den totale etterforskningen av lommemannsakene som skal vurderes. Mandatet omfatter kun den lokale etterforskningen som skjedde tidligere eller uavhengig av den sentraliserte etterforskningen.

2.3 Metode

Evalueringen av lommemannsakene skjer i et lærings- og styringsperspektiv. Når vi beskriver ulike sider ved etterforskningen, er ikke formålet å finne isolerte forsømmelser og enkeltpersoner å klandre. Likevel forsøker vi ikke å nedtone det personlige ansvaret alle ansatte i politiet har når de håndterer seksuelle overgrep mot barn, eller leder dette arbeidet, og de krav som stilles til den enkeltes holdninger, verdier og etikk. Evalueringen konsentrerer seg om de gjennomgående risikofaktorene, eller mekanismene, som førte til svakheter i etterforskningen. Dette innebærer at rapporten er problemfokuserert og ikke fokuserer på de elementene ved etterforskningen som virket tilfredsstillende. Evalueringen tar utgangspunkt i finansdepartementets ”Veileder for gjennomføring av evalueringer” (2005). En evaluering er her beskrevet som:

”En systematisk datainnsamling, analyse og vurdering av en planlagt, pågående eller avsluttet aktivitet, en virksomhet, et virkemiddel eller en sektor.

Generelt kan man si om evalueringer at de:

- *Vurderer verdien av noe, i tillegg til å beskrive*
- *Stiller krav til systematikk og metode som det må kunne redegjøres for.*
- *Innebærer at noen betrakter og stiller seg utenfor det som skal evalueres, med mer eller mindre avstand*
- *Forutsetter at det finnes et faktagrunnlag evt. annen tilstrekkelig konkret informasjon, som definerer hva som skal måles og hva som er godt eller dårlig”*

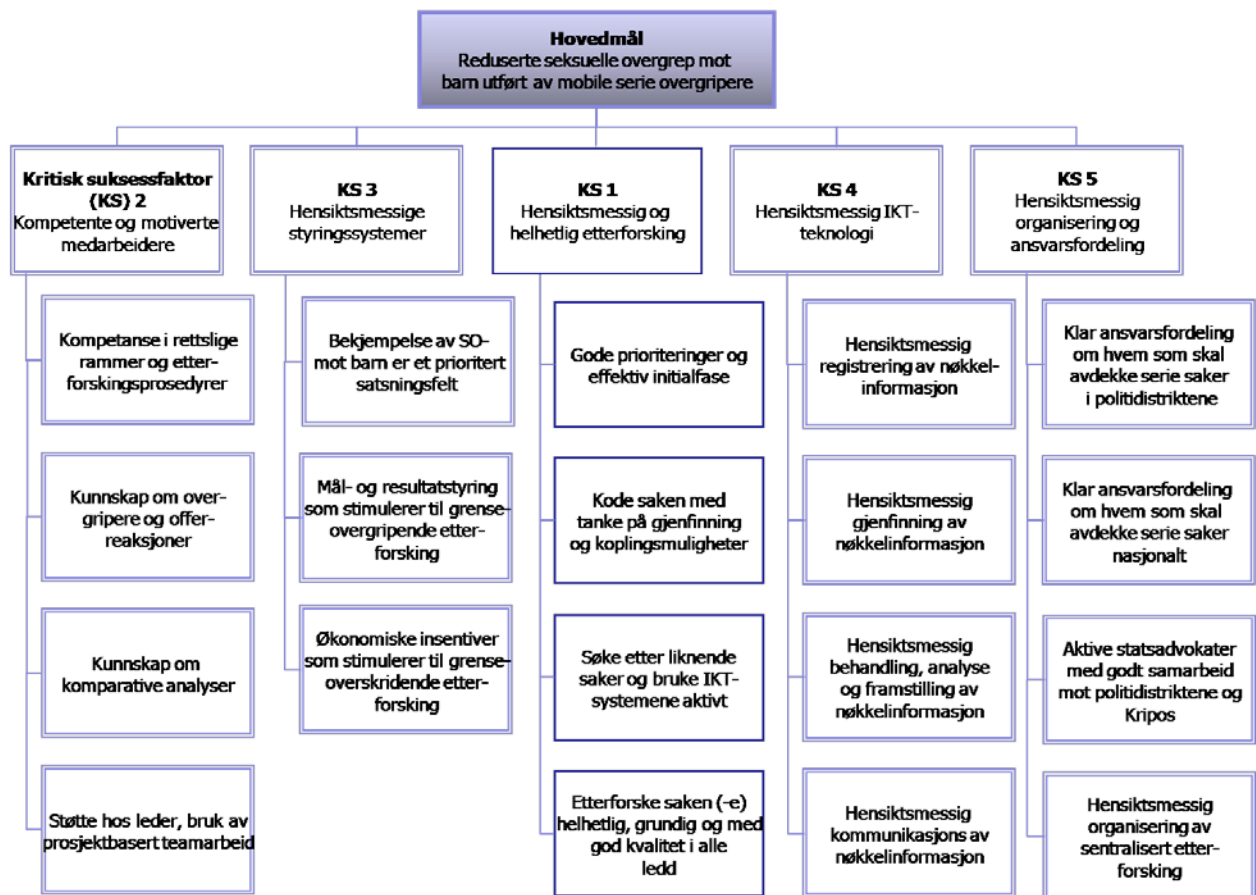
Når vi har definert hva som skal måles, og hva som er godt eller dårlig har vi tatt utgangspunkt i risikostyringsmetodikken som Statens senter for økonomistyring SSØ (2005) anbefaler for offentlige virksomheter. Metodikken innebærer følgende:

- *Opprette styrings- og kontrollmiljø*
- *Identifisere evalueringstemaet overordnede mål*
- *Identifisering av kritiske suksessfaktorer*
- *Identifisere risikoer*
- *Vurdere og prioritere risikoer*
- *Tiltak og kontrollaktiviteter som følge av risikovurderingene*
- *Informasjon og kommunikasjon*

- *Oppfølging*

Mandatet for evalueringen innebærer at vi konsentrerer oss om kulepunktene fra og med 2 til og med 6.

Vi har identifisert målet for evalueringstemaet og identifisert fem kritiske suksessfaktorer for måloppnåelsen med tilhørende delmål (figur 1). Målstrukturen gir det overordnede rammeverket for evalueringen.

Figur: 1 Målstruktur for etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn og unge begått av mobile overgripere

Vi har samlet informasjon om nåsituasjonen for hver og en av de kritiske suksessfaktorene for å avdekke risikofaktorene. For å vurdere grundigheten og kvaliteten på etterforskningen, har vi kodet og analysert alle sakene som var knyttet til den andre sentraliserte etterforskningen. Vi har benyttet et eget kvalitetssikringsskjema i dette arbeidet (vedlegg 1). Dessuten har vi gjennomgått et mindre utvalg saker i bergensområdet for å få mer detaljerte opplysninger om hensiktsmessigheten ved etterforskningen og informasjonsutvekslingen. Den senere tiltalte i lommemannsaken ble i en av disse sakene pågrepet den 11.november 1999, og saken representerte en viktig episode i etterforskningen.

Vi har tatt utgangspunkt i alle de 166 sakene for å få et bredest mulig datagrunnlag til å evaluere etterforskningen på. Når det gjelder begrepet "lommemannsaken", er dette

begrenset til den saken som står for retten. Begrepet ”lommemannsakene” brukes når samtlige saker i den sentraliserte etterforskningen omtales uavhengig om de er en del av tiltalen eller ikke.

Vi har gjennomført en spørreundersøkelse blant koordinatorene for familievold seksuelle overgrep i politidistriktene (vedlegg 2). Formålet med spørreundersøkelsen var firedeelt:

- 1) Kartlegge hvordan etterforskningen av seksuelle overgrepssaker er organisert i politidistriktene
- 2) Kartlegge hvordan avhør og dommeravhør av barn håndteres
- 3) Kartlegge hvordan politidistriktene er organisert for å avdekke seksuelle overgrepssaker som kan inngå i en serie
- 4) Kartlegge status for fagfeltet.

Det kom svar fra 22 koordinatorene av 27 politidistrikt. Arbeidsgruppen har gjennomgått Politidirektoratets spørreundersøkelse av oktober 2009. Politidistriktene ble bedt om å rapportere status for koordinatorfunksjonen for familievold og seksuelle overgrep samt status for teambasert etterforskning av disse sakene.

Videre ble det innhentet opplysninger om opptakten til de to sentraliserte etterforskningene i 2003 og 2006. Formålet var å kartlegge hva slags systemer for informasjonsutveksling det var som førte til at de to sentraliserte etterforskningene ble beordret.

Arbeidsgruppen har intervjuet to pårørende for å få opplysninger om deres opplevelse av politiet ved varslingen. En tidligere ansatt ved Kripos er intervjuet om sitt arbeid og erfaringer i å avdekke serielovbrudd på tvers av politidistriktene. Arbeidsgruppen har intervjuet en spesialist i dommeravhør ved Kripos for å få hennes inntrykk av hvordan politidistriktene tolker og forholder seg til regelverket rundt dommeravhør.

Videre har arbeidsgruppen gjennomgått ulike styringsdokumenter som:

- St.prp. nr.1
- Justisdepartementets tildelingsbrev til Politidirektoratet
- Disponeringsskrivet fra Politidirektoratets til politidistrikt og særorgan
- Mål og prioriteringsrundskrivet fra riksadvokaten til politiet og tilsvarende rundskriv til statsadvokatembetene

Gjennomgangen er konsentrert om driftsåret 2009, men arbeidsgruppen har også gjennomgått tilsvarende dokumenter for 2008 og 2007 – spesielt med tanke på om det i

treårsperioden kan registreres noen utvikling i prioriteringssignalene for etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn.²

Arbeidsgruppen har gjennomgått aktuell litteratur om seksuelle overgrep mot barn og barneovergripere, etterforskning og etterforskningsledelse, lovstoff, rettslige rammer for etterforskningen og internasjonale forpliktelser, operative kriminalanalyser og organisasjonsteori. Politihøgskolens utdanning av etterforskere, dommeravhørere og spesialister innen etterforskningen av vold og seksuelle overgrep, aktuelt lovstoff og brukermanualer for aktuelle IKT-systemer i politiet er også gjennomgått.

Arbeidsgruppen har hatt åtte arbeidsmøter over tretten dager. I arbeidsmøtene har arbeidsgruppen hørt representanter fra Kripos og Politiets data- og materieltjeneste (PDMT) redegjøre for IKT-systemene, framtidige mål og utsikter.

Alle medlemmene i arbeidsgruppen arbeider i politiet eller påtalemyndigheten. Når man evaluerer en virksomhet er det viktig med mer eller mindre avstand til evalueringstemaet. Det er likevel også viktig å ha grunnleggende kunnskap om evalueringstemaet og politiorganisasjonen når man skal vurdere etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn.

Arbeidsgruppen har valgt å avgrense rapporten mot ressurser. En av grunnene er at politiets ressursituasjon er grundig beskrevet i politidirektoratets rapport *Politiet mot 2020*. Arbeidsgruppen understreker at behovet for å styrke politiets etterforskning av seksuelle overgrep, spesielt mot barn, synes akutt. Behovet for dommeravhør øker. Politiet avdekker flere saker på internett og kompleksiteten og internasjonaliseringen av etterforskningen øker. I tillegg er det igangsatt ulike tiltak for å redusere mørketallene i forhold til seksuelle overgrep mot barn, og det kan forventes en fortsatt økning av anmeldte saker³. Lovendringer og andre administrative endringer har dessuten ført til økt arbeidsbelastning for etterforskerne generelt.

De tiltakene som foreslås i rapporten gir ikke ressursgevinster. En bedre håndtering av sakene innebærer større innsats fra politiets side og vil kreve mer ressurser. Siktemålet må likevel være at etterforskningsskrittene blir hensiktsmessig utført. Det er og viktig at en eventuell sentralisert etterforskning unngår å måtte bruke unødige ressurser på å innhente opplysninger som kunne vært sikret på en mer hensiktsmessig måte tidligere.

² Norge undertegnet Europakonvensjonen om beskyttelse av barn mot seksuelle overgrep den 25.oktober 2007

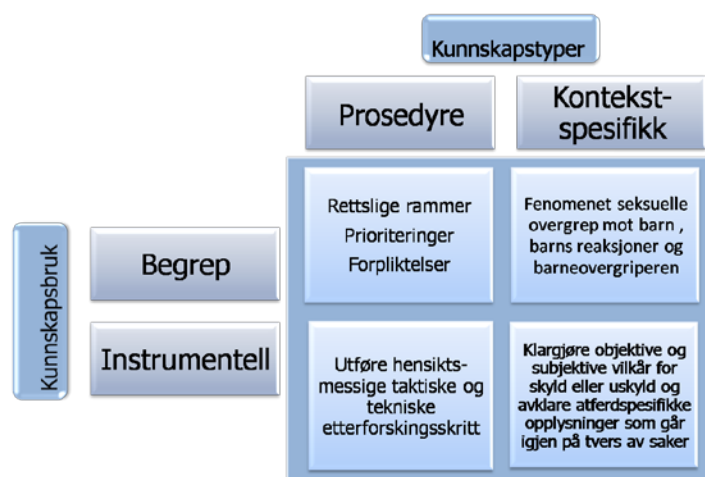
³ Redd Barna har høsten 2009 startet en skolekampanje der elever informeres om seksuelle overgrep i den hensikt å påvirke barn til å fortelle om seksuelle overgrep

2.4 Tilnærmingen til det empiriske materialet

Arbeidsgruppen forutsetter at politiets håndtering av seksuelle overgrep mot barn kan sidestilles med kunnskapsarbeid og at politiet er kunnskapsarbeidere (Gottschalk 2007).

Det er et økende krav til politiet at virksomheten skal være kunnskapsstyrt (POD 2007). Med god kunnskap vil politiet støtte det systematiske og målrettede arbeidet og være mer samarbeidsorientert, fleksibel og i forkant av oppgaveløsningen.

I strategilitteraturen skiller man mellom to kunnskapstyper som er nødvendige for en hensiktsmessig oppgaveløsning. Dette er *prosedyrekunnskap*, som handler om innsikt i regler og framgangsmåter for arbeidet. Dessuten *kontekstspesifikk* kunnskap, som er kunnskap om de ytre forhold som påvirker organisasjonens arbeid og måloppnåelse (Grønhaug, Hellesøy og Kaufmann 2006). Kunnskapen kan ikke brukes uten at det er et handlingselement til stede. Det er vanlig å skille mellom to typer kunnskapsanvendelse. For det første den *begrepsmessige* kunnskapsbruken som skaper grunnlag for innsikt og forståelse. Med innsikt og forståelse for en problemstilling blir det lettere å fatte hensiktsmessige beslutninger og å handle fornuftig. For det andre den *instrumentelle* kunnskapsbruken hvor kunnskapen brukes direkte for å løse et konkret og presserende problem og hvor man ser resultatet av kunnskapen med en gang (ibid). I politiets hendelsesstyrte aktiviteter er det den instrumentelle kunnskapsbruken som oftest anvendes. For å realisere ønsket om å arbeide mer planmessig, samarbeidsorientert og fleksibelt er det likevel viktig at politiet også benytter seg av den begrepsmessige kunnskapen som vektlegges sterkere og sterkere gjennom politihøgskolens ulike utdanningstilbud. Knyttet til vårt evalueringstema kan vi beskrive kunnskapsnivåene i en firefeltstabell (figur 2).

Figur: 2 En beskrivelse av ulike kunnskapsnivåer knyttet til etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn

I kapittel 3 redegjøres for hva som menes med begrepsmessig kunnskap knyttet til seksuelle overgrep mot barn. Kapitlet danner bakteppet for det videre arbeidet med å vurdere de risikoene som hemmet etterforskningen i lommemannsakene.

3 Aktuell litteratur

3.1 Rettslige rammer, prioriteringer og forpliktelser

Det er ulike typer begrepskunnskap om rettslige rammer, prioriteringer og forpliktelser politiet må forholde seg til når det mottar melding om seksuelle overgrep mot barn. For de sakene evalueringen representerer klassifiserer straffeloven de ulike overgrepene som seksuell atferd, seksuelle handlinger eller seksuell omgang inklusive samleie og voldtekt. I tillegg kan muligens overgrep som karakteriseres som "grooming" kunne være aktuelle. Overgrep som faller inn under bestemmelsen om voldtekt, vil normalt bli ansett som så alvorlig at det i ethvert politidistrikt vil bli iverksatt etterforskning umiddelbart.

De straffebestemmelser som rammer seksuelle overgrep mot barn, er samlet i straffeloven kapittel 19. I straffeloven av 1902 som er gjeldende i dag, benyttes det fire grunnbegreper for å skille mellom ulike alvorlighetsgrader av seksualforbrytelser: samleie, seksuell omgang, seksuell handling og seksuell atferd. Alle kategoriene har det til felles at de gjelder handlinger som er seksuelle, i den forstand at de er knyttet til kjønnsorganer og kjønnslig aktivitet. Derimot er det ikke noe krav om at handlingene er seksuelt motivert, jfr. Andenæs og Bratholm.

Det er bestemmelser som skjerper straffen dersom overgrepene er foretatt mot barn under 14 år eller barn under 16 år. Seksuelle overgrep mot barn har en del trekk som skiller dem fra overgrep mot voksne. Barn under 16 år kan ikke gi straffriende samtykke til seksuell omgang. Den seksuelle kontakten er straffverdig i seg selv, uavhengig av hvordan kontakten er oppnådd, i alle fall når de involverte ikke er jevnbyrdige i alder og utvikling. I mange tilfeller er det heller ikke "nødvendig" for overgriperen å benytte vold eller trusler fordi barnet ikke forstår hva som skjer, eller gjør det som de voksne ønsker uansett.

3.1.1 Seksuell omgang

Seksuell omgang betegner de mest intime handlingene. Hva som ligger i begrepet seksuell omgang fremgår ikke av loven, men begrepets innhold er blitt klarlagt gjennom rettspraksis. Som seksuell omgang regnes for det første samleie, vaginalt og analt. Hva som menes med samleie, er definert i straffelovens § 206, hvor det heter:

"Med samleie likestilles innføring av penis i munn og innføring av gjenstand i skjede eller endetarmsåpning. Ved handlinger som nevnt i § 195 likestilles med samleie også innføring av penis inn i og mellom de store og små kjønnslepper."

Begrepet omfatter imidlertid flere handlinger enn de som i loven er definert som samleie. Av rettspraksis følger det at alle former for masturbasjon omfattes av begrepet seksuell omgang. Likså omfattes alle former for samleieliknende handlinger, for eksempel at en mann gnir sin penis mot en kvinnes mage. Innføring av fingre i vagina eller endetarmsåpningen vil også betraktes som seksuell omgang, likeså slikking av kjønnsorganer. I dommen gjengitt i Rt 1986, 794 ble det ansett som utuktig omgang at

domfelte *”masturberte henne ved å bevege hånden mange ganger utenpå hennes kjønnsorgan”*.

De aktuelle bestemmelser som gjelder seksuell omgang med barn, i tillegg til bestemmelsen om voldtekt, er §§ 195, 196 og 199.

Straffelovens § 195, første ledd lyder slik:

”Den som har seksuell omgang med barn under 14 år, straffes med fengsel inntil 10 år. Dersom den seksuelle omgangen var samleie, er straffen fengsel i minst 2 år.”

Tredje og fjerde ledd lyder som følger:

”Villfarelse om alder utelukker ikke straffeskyld.

Straff etter denne bestemmelsen kan falle bort eller settes under det lavmål som følger av første ledd annet punktum dersom de som har hatt den seksuelle omgangen, er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling.”

I straffelovens § 196, første ledd, heter det:

”Den som har seksuell omgang med barn under 16 år, straffes med fengsel inntil 5 år.”

Tredje og fjerde ledd lyder som følger:

”Villfarelse om alder utelukker ikke straffeskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Straff etter denne bestemmelsen kan falle bort dersom de som har hatt den seksuelle omgangen, er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling.”

Straffelovens § 199 lyder:

”Den som har seksuell omgang med fosterbarn, pleiebarn, stebarn eller noen annen person under 18 år som står under hans omsorg, myndighet eller oppsikt, straffes med fengsel inntil 5 år.

På samme måte straffes den som skaffer en annen seksuell omgang med noen som han selv står i et slikt forhold til.”

3.1.2 Voldtekt

En som tvinges til seksuell omgang, enten ved vold eller ved truende atferd, utsettes for en voldtekt. Også det å ha seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner er ute av stand til å motsette seg handling, er voldtekt, selv om det ikke blir brukt vold eller tvang.

Voldsbegrepet skal forstås vidt og relativt. Det beror på de konkrete omstendighetene i saken hva som skal regnes som vold. Typiske voldshandlinger kan være slag, kvelertak eller at gjerningspersonen presser fornærmede ned eller holder fornærmedes ben og

armer. Det samme gjelder dersom fornærmede hindres i å komme seg unna. Det er ikke noe krav om at fornærmede må ha ytet motstand. Flere faktorer kan påvirke hvordan en handling oppfattes. Ved vurderingen skal det legges vekt på om fornærmede var under 14 år.

Voldtekt er regulert i straffelovens § 192. Første ledd lyder slik:

”Den som

a) skaffer seg seksuell omgang ved vold eller ved truende atferd, eller

har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen, eller

ved vold eller ved truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv,

straffes for voldtekt med fengsel inntil 10 år. Ved vurderingen av om det er utøvd vold eller truende atferd eller om fornærmede var ute av stand til å motsette seg handlingen, skal det legges vekt på om fornærmede var under 14 år.”

3.1.3 Seksuell handling

Seksuell omgang må avgrenses nedad mot seksuell handling som er en mindre alvorlig kategori. Typiske eksempler på seksuell handling er beføling av bryster eller kjønnsorganer, innenfor eller utenpå klærne.

Grensen mellom seksuell omgang og seksuell handling trekkes skjønnsmessig etter berøringens grad av intimitet og intensitet. Avgjørende for om det foreligger masturbasjon som er seksuell omgang, eller beføling av kjønnsorganer som er en seksuell handling, blir således graden av intensitet. I dommen gjengitt i Rt. 1958.726 hadde domfelte *”ført sin hånd et par ganger over en gutts blottede kjønnslem”*. Dette ble klassifisert som utuktig handling.

Bestemmelsen om seksuell handling finnes i straffelovens § 200, som lyder:

”Den som foretar seksuell handling med noen som ikke har samtykket til det, straffes med bøter eller fengsel i inntil 1 år.

Den som foretar seksuell handling med barn under 16 år, straffes med fengsel inntil 3 år. Den som forleder barn under 16 år til å utvise seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd som nevnt i § 201, straffes med fengsel inntil 3 år.

I tilfelle som nevnt i annet ledd, kan fengsel inntil 6 år idømmes dersom handlingen er begått under særdeles skjerpene omstendigheter. Ved avgjørelsen av om særdeles skjerpene omstendigheter foreligger, skal det særlig legges vekt på hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, stilling, avhengighetsforhold eller nært tillitsforhold og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte.

§ 196 tredje og fjerde ledd gjelder tilsvarende.”

3.1.4 Seksuell atferd

Seksuell atferd er regulert i straffelovens § 201 og er en handling som kjennetegnes ved at gjerningspersonen ikke er i direkte fysisk kontakt med fornærmede. Typiske eksempler på handlinger som vil rammes av bestemmelsen om seksuell atferd er blotting og anstøtelige bevegelser. Også seksuelt krenkende ordbruk eller slibrigheter vil være straffbart etter § 201. Mens både seksuell omgang og seksuelle handlinger alltid skjer med en annen er det tilstrekkelig at krenkelsen skjer overfor eller i overvær av den annen for å omfattes av uttrykket seksuell atferd.

Straffelovens § 201 lyder som følger:

”Den som i ord eller handling utviser seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd

- *på offentlig sted,*
- *i nærvær av eller overfor noen som ikke har samtykket til det, eller*
- *i nærvær av eller overfor barn under 16 år,*

straffes med bøter eller med fengsel inntil 1 år.

Atferd som nevnt i første ledd bokstav b og c anses forøvet overfor noen også når den er forøvet gjennom bruk av telefon, Internett eller annen elektronisk kommunikasjon.”

Som det fremgår av annet ledd rammes også seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd når den er forøvet ved bruk av telefon, internett eller ved annen elektronisk kommunikasjon, i nærvær av eller overfor en som ikke har samtykket til det eller i nærvær av barn under 16 år. Denne bestemmelsen ble innført ved lov av 13. april 2007 nr. 14 og trådte i kraft samme dag.

3.1.5 Skyldkravet

Den alminnelige regelen i straffeloven § 40 første ledd er at gjerningspersonen må ha utvist forsett i forhold til alle omstendigheter i den objektive gjerningsbeskrivelsen. Kravet til skyld i de aktuelle straffebudene er således forsett, men i forhold til fornærmedes alder er det tilstrekkelig med uaktsomhet. Dette gjelder for straffelovens §§ 196 tredje ledd, 200 fjerde ledd, jf § 196 tredje ledd, og § 195 tredje ledd, i tillegg til § 201 a.

3.1.6 Grooming

I motsetning til bestemmelsene i §§ 195, 196 og § 200, annet ledd som alle retter seg mot selve den seksuelle akten, er det sentrale i bestemmelsen om grooming i § 201 a at straffansvar inntreffer før den seksuelle kontakten har skjedd.

Bestemmelsen i § 201 a er et straffebud som rammer den som har avtalt et møte med et barn under 16 år, og som med forsett om å begå en handling som nevnt i §§ 195,

196 eller § 200 annet ledd, har kommet frem til møtestedet eller til et sted hvor møtestedet kan iakttas.

Det karakteristiske ved grooming er at voksne etablerer kontakt med ukjente barn. Det kan nok tenkes at den voksne kjenner barnet fra før, men det er mer uvanlig. Det typiske ved kontaktetableringen er at den foregår via nettet eller andre innretninger som gjør det mulig å være anonym frem til et fysisk møte. Det er selve kontaktetableringen som er straffbar.

Villfarelse om fornærmedes alder utelukker ikke straffeskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte. Selv om bestemmelsen viser til at gjerningspersonen må ha "forsett" om å ha seksuell omgang eller foreta seksuell handling med noen under 16 år, er det tilstrekkelig for straffskyld at gjerningspersonen har forsett om å ha seksuell omgang eller handling og har utvist den laveste graden av uaktsomhet med hensyn til barnets alder. Etter tredje ledd kan straff etter bestemmelsen falle bort dersom de som har avtalt å møtes er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling.

Det nye straffebudet supplerer det alminnelige forsøksansvaret etter straffeloven §§ 195, 196 og § 200, annet ledd. Dersom handlingen har kommet langt nok til at det alminnelige forsøksansvaret etter disse bestemmelsene har inntrådt, bør forholdet bedømmes etter det vanlige forsøksansvaret i stedet for det nye straffebudet. På denne måten får man frem den økte straffverdigheten i at gjerningspersonens handling er nærmest et fullbyrdet overgrep i motsetning til hva tilfellet er ved det nye straffebudet hvor det er kontaktetableringen som er det straffbare forholdet. Forutsatt at det er tale om samme tilfelle, bør det nye straffebudet ikke anvendes i konkurrans med det alminnelige forsøksansvaret etter straffeloven §§ 195, 196 eller § 200, annet ledd.

Straffelovens § 201a ble tilføyd ved lov av 13. april 2007 nr. 14, og trådte i kraft samme dag, og lyder slik:

"Med bøter eller fengsel inntil 1 år straffes den som har avtalt et møte med et barn under 16 år, og som med forsett om å begå en handling som nevnt i §§ 195, 196 eller § 200 annet ledd har kommet frem til møtestedet eller et sted hvor møtestedet kan iakttas.

Villfarelse om alder utelukker ikke straffeskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Straff etter denne bestemmelsen kan falle bort dersom de som har avtalt å møtes, er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling."

3.1.7 Den nye straffeloven

Regjeringen fremla i desember 2008 Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28. Proposisjonen ble behandlet i Stortinget i mai 2009. Lovforslaget ble vedtatt, men ikrafttredelsestidspunktet vil først bli i 2012 ut fra det en vet i dag. Kapittel 26 om seksuallovbrudd i den nye straffeloven av 2005 vil avløse kapittel 19 om forbrytelser mot sedeligheten i straffeloven av 1902.

Bruken av begrepene seksuell omgang, seksuelle handlinger og seksuell atferd vil bli videreført i den nye loven. Imidlertid vil legaldefinisjonen av samleie i § 206 i loven av 1902 bortfalle. Dette ut fra det hensyn at det avgjørende for en handlingss rettsvirkninger er handlingens straffverdighet og skadevirkning, ikke hvorvidt det språklig er naturlig å definere handlingen som samleie. Det er derfor i den nye loven valgt en lovteknisk løsning der rettsvirkningene kobles direkte til en oppregning av handlinger uten å gå veien om en definisjon av samleiebegrepet.

Bestemmelsen om grooming vil også bli videreført i den nye loven med en liten utvidelse.

Imidlertid innfører den nye loven i kapittel 26 tre viktige endringer for å styrke barns beskyttelse mot overgrep og for å heve straffenivået for alvorlige seksuallovbrudd.

For det første er det foreslått endringer i kapittelets systematikk slik at overgrep mot mindreårige som hovedregel vil reguleres i egne bestemmelser, atskilt fra bestemmelser som gjelder voksne.

For det annet er det foreslått at all seksuell omgang (for eksempel samleie, masturbasjon, slikking av kjønnsorganer, innføring av fingre i skjede- eller endetarmsåpning) og de mest kvalifiserte seksuelle handlingene (for eksempel berøring av nakne kjønnsorganer) med barn under 14 år skal anses som voldtekt, uavhengig av hvordan den seksuelle omgangen eller handlinger er oppnådd.

For det tredje foreslås det å heve minstestrafen for visse former for voldtekt (av voksne og barn) til fengsel i tre år. Det er også tatt til orde for en vesentlig skjerping av straffenivået gjennom angivelse av et normalstraffenivå i voldtekt og i saker om seksuelle overgrep mot barn.

For øvrig svarer den nye loven i stor grad til gjeldende rett.

3.1.8 Etterforskning

I straffeprosesslovens § 224 første ledd, heter det:

”Etterforskning foretas når det som følge av anmeldelse eller andre omstendigheter er rimelig grunn til å undersøke om det foreligger straffbart forhold som forfølges av det offentlige.”

I praksis vil en etterforskning ofte bli iverksatt fordi det foreligger en anmeldelse, men ikke enhver anmeldelse vil føre til etterforskning fra politiets side. Politiet kan også igangsette etterforskning på grunnlag av andre omstendigheter. Imidlertid må det foreligge en *”rimelig grunn”* til å undersøke om det foreligger et straffbart forhold som er gjenstand for offentlig forfølging. Dette gjelder både i forhold til en anmeldelse og om det foreligger andre omstendigheter.

Det vil kunne by på tvil om det foreligger slike omstendigheter at det er rimelig grunn til å iverksette etterforskning. En etterforskning vil i første rekke skje for å undersøke om

det foreligger et straffbart forhold og det er ikke et vilkår at det er noen bestemt mistenkt i saken eller at mistanke er rettet mot noen bestemte personer. Om en etterforskning bør settes i verk vil kunne stille seg ulikt avhengig av om undersøkelsene rettes mot en eller flere konkrete personer eller ikke. En avgjørelse vil bero på et skjønn hvor viktige momenter vil kunne være sannsynligheten for at det foreligger et straffbart forhold og sakens alvor sammenholdt med hvilken etterforskningsinnsats og hvilke etterforskingstiltak som vil kunne være aktuelle.

Siden politiet ikke har kapasitet til å etterforske alle saker, er det nødvendig å foreta en prioritering. Saker med lovbrudd som har en lav strafferamme i straffeloven blir i stor utstrekning henlagt uten noen etterforskning, især hvis anmelderen ikke er i stand til å peke ut noen bestemt gjerningsmann.

Politiet kan også ha rett og plikt til å sette i gang etterforskning uten at det foreligger en anmeldelse. Straffbare handlinger er undergitt offentlig påtale, med mindre det motsatte er bestemt. Det er flere måter politiet kan bli kjent med et overgrep, også gjennom anonyme henvendelser. Politiet kan ikke uten videre se bort fra en anonym anmeldelse, men da anonyme anmeldelser ofte skjer av hevnløst eller andre mindreverdige motiver, bør de derfor behandles med forsiktighet, men det er ikke utelukket at de kan bidra til å oppklare alvorlige forbrytelser. Det avgjørende for politiet i vurderingen av om en etterforskning skal settes i gang eller ikke, er om det er "rimelig grunn" til å iverksette en etterforskning. Dette kan ofte være en vanskelig skjønnssak. Det kreves imidlertid ikke noen sterk mistanke for at politiet skal foreta seg noe. Det anses tilstrekkelig at det foreligger en rimelig mulighet for at et eller flere lovbrudd har funnet sted. Politiet kan etter omstendighetene foreta undersøkelser for eksempel basert på et avisoppslag, et løst rykte, en spaningsobservasjon m.m. Foreligger det en anmeldelse om et straffbart forhold som politiet ellers prioriterer, iverksetter politiet normalt straks etterforskning. Dette må ses i sammenheng med at en anmeldelse inneholder en pretensjon om at det foreligger et straffbart forhold.

3.1.9 Formålet med etterforskningen

Straffeprosesslovens § 226 første ledd lyder slik:

"Formålet med etterforskningen er å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for

- *å avgjøre spørsmålet om tiltale,*
- *å tjene som forberedelse for rettens behandling av spørsmålet om straffeskyld og eventuelt spørsmålet om fastsettelse av reaksjon,*
- *å avverge eller stanse straffbare handlinger,*
- *å fullbyrde straff og andre reaksjoner og*
- *å tjene som forberedelse for barneverntjenestens behandling av spørsmålet om det skal sette i verk tiltak etter lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester."*

Videre heter det i samme paragrafs tredje og fjerde ledd:

”Er en bestemt person mistenkt, skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham.

Etterforskningen skal gjennomføres så raskt som mulig og slik at ingen unødig utsettes for mistanke eller ulempe.”

En etterforskning er en formålsstyrt virksomhet som skal søke å avdekke om det foreligger en straffbar handling og hvem som har foretatt handlingen, og å klarlegge de fakta som er rettslig relevante. Som det fremgår av straffeprosessloven er formålet med etterforskningen å innhente de opplysninger som er nødvendige for sakens påtalemessige avgjørelse og dessuten gi grunnlag for sakens eventuelle behandling ved domstolene. Det må gjennom etterforskningen avklares hvilke vitner som bør innstevnes til hovedforhandling og hvilke bevis som ellers skal føres der. Påtalemyndighetens oppgave er å få en objektivt riktig avgjørelse, og er en bestemt person mistenkt, skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham. Grunnprinsippet om at etterforskningen skal være absolutt upartisk er ikke bare i mistenktes interesse, men også påtalemyndighetens. Er etterforskningen ikke upartisk, vil resultatet kunne bli tiltale på et grunnlag som viser seg å svikte når saken senere kommer frem til hovedforhandling.

Ved en lovendring av 11. juni 1999 er det videre presisert i bestemmelsen at et formål med etterforskningen også vil være å fremskaffe opplysninger av betydning for spørsmålet om reaksjon, hva enten det er aktuelt med straff eller særreaksjoner. En form for reaksjon vil også kunne være inndragning.

3.1.10 Ansvar for etterforskningen

Ansvar for etterforskningen av straffesaker er regulert i Påtaleinstruksens kapittel 1 som inneholder reglene for stedlig virkeområde for påtalemyndighetens tjenestemenn. Straffeprosesslovens kapittel 3 inneholder reglene for domstolenes stedlige virkekrets. Domstolenes stedlige virkekrets diskuteres ikke her.

Hovedregel for politiet/påtalemyndigheten er at en straffbar handling skal etterforskes og påtales i det distrikt hvor handlingen antas foretatt. Er det grunn til å tro at etterforskningen i saken vil høre hjemme i annet distrikt enn der den anmeldes, skal dette snarest varsles og avklares (påtaleinstruksens § 7-1). Dersom en sak kan anlegges også i annen rettskrets, skal den som alminnelig regel etterforskes og påtales i det distrikt hvor politiet først har fått befatning med saken så fremt vedkommende påtalemyndighet finner at saken bør anlegges der. Oppstår det uenighet mellom påtalemyndigheten i ulike kretser om hvor saken bør etterforskes eller irettesføres, bringes saken inn for overordnet påtalemyndighet til avgjørelse.

Politidistriktene har gjensidig plikt til å yte hverandre bistand under etterforskningen av saker. Bistandsanmodninger som omhandler bruk av tvangsskritt, skal normalt forelegges anmodet distrikt til godkjenning før tvangsskritt iverksettes, med mindre opphold vil skade etterforskningen eller det foreligger forutgående avtale mellom

politidistriktene. Ved sentralisert etterforskning kan ansvarlig politidistrikt foreta etterforskingsskritt direkte også innenfor andre politidistrikters virkeområde.

Saker mot samme person kan forenes til felles behandling når dette finnes hensiktsmessig og kan gjennomføres uten vesentlig forsinkelse eller vanske (straffeprosesslovens § 13).

Sentralisert etterforskning av saker besluttet av overordnet påtalemyndighet. Politidistriktene plikter å varsle overordnet påtalemyndighet når det er begått straffbare forhold av særlig alvorlig karakter eller som vekker stor oppsikt. Videre plikter politidistriktene å varsle når det er grunn til å tro at distriktets ressurser ikke vil strekke til eller det bør overveies å sentralisere ledelsen av etterforskningen (påtaleinstruksens § 7-2).

3.1.11 Varsle om seksuelle overgrep mot barn og beslutte sentralisert etterforskning

Påtaleinstruksens § 5-10, første ledd litra C nr 4 pålegger politiet å sende melding til Kripos vedrørende:

”Voldtekt, samt utukt og andre sedelighetsforbrytelser mot barn eller ungdom eller som er utført på en særegen måte.”

”Meldingen skal inneholde mest mulig fullstendig gjerningsbeskrivelse samt eventuelle signalementsopplysninger, og forutsettes innsendt så snart som mulig via telefon eller teleks.”

Riksadvokaten pålegger politidistriktene å ha en offensiv og målrettet innsats mot gjengangere og kriminalitet som begås over flere politidistrikt. Totaliteten av lovbruddene skal avdekkes isteden for at politidistriktene behandler sakene som enkeltstående tilfeller. Riksadvokaten peker på at dette krever et aktivt og handlende politi og påtalemyndighet som samarbeider på tvers av politidistriktene.⁴

I Mål- og prioritering for virksomheten ved statsadvokatembetene 2006⁵, pålegger riksadvokaten Det nasjonale statsadvokatembetet et særlig ansvar for å følge med på, eventuelt gripe inn i og ta initiativ til saker hvor det kan være aktuelt å beslutte sentralisert etterforskning.

I riksadvokatens rundskriv nr 02/2009 om mål- og prioriteringer, fremgår det at det for sjelden besluttes sentralisert etterforskning, og at statsadvokatene har en viktig oppgave som pådriver og initiativtakere i sine regioner. Han gjentar i samme skrivet at

⁴ Riksadvokatens rundskriv 1/2009

⁵ Riksadvokatens rundskriv 02/2006

Det nasjonale statsadvokatembetet har et særlig ansvar å følge med på og gripe inn i og ta initiativ i saker hvor det kan være aktuelt å beslutte sentralisert etterforskning.⁶

3.1.12 Internasjonale forpliktelser

De siste årene er Norge gjennom flere internasjonale instrumenter forpliktet til å beskytte barn mot seksuelle overgrep, både strafferettslig og gjennom andre tiltak. En slik forpliktelse følger særlig av FNs barnekonvensjons art. 34 som sier:

”Partene påtar seg å beskytte barnet mot alle former for seksuell utnyttning og seksuelt misbruk. For dette formål skal partene særlig treffe alle egnede nasjonale, bilaterale og multilaterale tiltak for å hindre at noen:

- a) tilskynder eller tvinger et barn til å delta i enhver form for ulovlig seksuell aktivitet,*
- b) utnytter barn ved å bruke dem til prostitusjon eller andre ulovlige seksuelle handlinger,*
- c) utnytter barn ved å bruke dem i pornografiske opptredener eller i pornografisk materiale.”*

FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen) med protokollen om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi, er inkorporert i norsk lov med forrang foran annen norsk lov gjennom menneskerettsloven av 21. mai 1999, nr. 30, §§ 2 og 3. Inkorporeringen i seg selv er imidlertid ikke tilstrekkelig til å oppfylle de forpliktelser Norge har etter denne artikkel, da partene påtar seg å beskytte barnet mot alle former for seksuell utnyttning og seksuelt misbruk, og må således ta skritt for å følge dette opp.

På den Europeiske Justisministerkonferansen på Lanzarote 25. oktober 2007, undertegnet dessuten Norge Europarådets konvensjon om beskyttelse av barn mot seksuell utnyttning og seksuelt misbruk. Konvensjonen ble vedtatt av Europarådets ministerkomité i juli 2007 og formålet var å forebygge og bekjempe alle former for seksuell utnyttning og seksuelt misbruk av barn, i tillegg til å beskytte rettighetene til barn som blir utsatt for slike overgrep, samt å fremme ikke bare internasjonalt, men også nasjonalt samarbeid om slike overgrep. Konvensjonen stiller også krav til etterforskning, straffeforfølging og prosessuelle regler i saker som gjelder seksuell utnyttning og seksuelt misbruk av barn. I dens artikkel 30 nr. 3 slås det fast at hver part skal påse at etterforskning og straffeforfølging i saker om seksuell utnyttning og seksuelt misbruk av barn prioriteres og gjennomføres uten unødig forsinkelse. Konvensjonen er foreløpig ikke ratifisert av Norge.

I tillegg er Norge også gjennom flere internasjonale konvensjoner forpliktet til å sikre at straffeforfølging skjer på en måte som tilfredsstillende grunnleggende rettssikkerhetsgarantier for de siktede. Viktigst her er FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter art.14 og Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) art. 6.

⁶ Riksadvokatens rundskriv 02/2009

Også denne FN-konvensjonen og Den europeiske menneskerettskonvensjonen er inkorporert i norsk lov med forrang foran annen norsk lov, jf. menneskerettsloven 21. mai 1999 nr. 30, §§ 2 og 3.

3.2 Samfunnets syn på seksuelle overgrep mot barn, barn som offer for seksuelle overgrep og barneovergriperen

Seksuelle overgrep mot barn og unge, slik vi definerer det i dag, har sannsynligvis forekommet gjennom alle tider og i de fleste samfunn. Barn er en utsatt gruppe i forhold til seksuell utnyttelse, men synet på slike handlinger kan være både kulturavhengig, og avhengige av hvor de skjer og på hvilket tidsrom.

Barn i Danmark ble fram til 1866 ansett for å være like skyldige som de voksne, og kunne i teorien ilegges dødsstraff for seksuell omgang med voksne familiemedlemmer. Etter grunnlovsendringen i 1866 viser rettsdokumenter at fjortenårige jenter fortsatt fikk langvarige tukthusstraffer for å ha blitt gravide med sine fedre. Først i 1967 ble incest gjort straffefritt for de utsatte (Søftestad 2005).

Hvor stort omfang seksuelle overgrep mot barn har er vanskelig å fastslå eksakt, og omfanget varierer fra undersøkelse til undersøkelse. Variasjonene spenner fra 7 til 36 prosent for kvinner og fra 3 til 29 prosent for menn. Årsaken til variasjonene kan være mange, for eksempel hvordan forskere og informanter definerer seksuelle overgrep mot barn, hvordan informantene er satt sammen og hvilken forskningsmetodikk som brukes. Mens man innen mange fagområder har en tendens til å overdimensjonere omfanget av de fenomener en selv arbeider med, vil mange si at det er en konkurranse i nøkternhet innenfor forskningen av seksuelle overgrep mot barn. Hvorfor er det sånn?

Etter 1980 tallet har seksuelle overgrep mot barn vært et hyppig omtalt tema i det offentlige rom, men intensiteten har gått i bølger. Samtidig foregår mye forskning rundt seksuelle overgrep mot barn. Tross større åpenhet hevder Siri Søftestad (2005) at temaet fortsatt er tabubelagt når man stilles overfor det individuelle offer. Hun hevder at tabuiseringen fortsatt preger arbeidet med å forstå barns symptomer og atferd. Dette fører til at ansatte i barnehager, skoler og helsestasjoner har redusert vilje til å fremme mistanker om seksuelle overgrep.

At ansatte i barnevernet og politiet ikke ønsker å få kunnskap om overgrep mot barn, har manglende forståelse for overgrepsrelasjoner, bagatelliserer eller bortforklarer tvetydige signaler samt har liten vilje til å gå inn i kompliserte saker med sterke følelsesmessige utfordringer, preger også undersøkelsesarbeidet. Personer som forteller om overgrep kan også bli straffet på ulike måter, for eksempel mødre i møtet med rettsapparatet og fagfolk i møte med familier, andre fagmiljø og allmennheten. Fagfolk fra ulike virksomheter forteller at deres engasjement i arbeidet mot seksuelt misbrukte barn har skapt uventede og negative reaksjoner i forhold til kolleger og allmennheten. Arbeidet gir dessuten ikke den samme faglige status og anerkjennelse som tilsvarende spisskompetanse innenfor andre fagfelt.

Kunnskapsmangel kan føre til usikkerhet i møtet med barn og pårørende til barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Kari Killèn (1991) beskriver en rekke overlevelsestrategier som blir benyttet av fagfolk som arbeider med seksuelle overgrep mot barn. En av strategiene omtales som *projisering av utilstrekkelighet* og gir følgende uttrykk:

”Overgrepssaker er komplisert. Istedenfor å se dette som faglige utfordringer gjør vi dette til et personlig problem. Vi opplever oss som udugelige og utilstrekkelige. Resultat kan bli at man blir utydelige overfor familien, vegrer oss for å gå inn i saken og vegrer oss for å ta handlingsvalg” (Kari Killèn 1991:68-82 i Sjøftestad 2005: 204).

Tabuleggingens prosjekt er å ugyldiggjøre traumet som overgrepet representerer og blir dermed en sentral kilde til de psykiske skadene barnet eller den voksne med overgrepshistorie har (ibid).

Før det offentlige får kjennskap til seksuelle overgrep mot barn, har privatpersoner i barnets nære miljø ofte hatt en bekymring og utviklet en mistanke om at noe er galt. Hvordan bekymringen oppstår, kan være avhengig av mange ulike påvirkninger. Felles for de fleste avdekkingsforløpene er at de som oftest består av mange små signaler barnet gir, som bare kan oppfattes av privatpersoner som står barnet nær og som er mottakelig for slike signaler. Likevel kan avdekkingen også skje i barnets regi. Dette gjelder først og fremst i det sjeldne tilfellet der overgriperen er ukjent for barnet, og der overgrepet er en enkeltstående hendelse. De langt fleste seksuelle overgrep mot barn begås av en person som barnet kjenner. Seksuelle overgrep mot barn som begås av for barnet ukjente personer, er sjeldne (ibid).

Det er viktig at politiet koples inn tidligst mulig i et avdekkingsforløp slik at mulighetene for påvirkning av barnet blir minst mulig, og at politiet har notoritet over fremveksten av barnets forklaring.

Det vanlige er likevel at barn ikke forteller om seksuelle overgrep. Dette har sammenheng med at seksuelle overgrep først og fremst skjer i relasjoner hvor overgriperen er en person barnet har utviklet tillit og avhengighet til (Kvam 2001). Også i andre tilfeller når barn forteller om seksuelle overgrep, vil de som oftest fortelle mindre enn det som skjedde, av frykt for de voksnes reaksjoner. Hos gutter mener man det finnes en tilleggsmekanisme i forhold til å underrapportere seksuelle overgrep begått av en mann. Forskning viser at det å bli utsatt for seksuelle overgrep av en mann kan gi et tap av maskulin identitet og usikkerhet med hensyn til seksuell preferanse og derfor tier ofte gutter om slike hendelser (Sætre 1999 i Kvam 2001). Likevel kan forklaringene komme både hos jenter og gutter, og bli mer detaljrike etter hvert, og flere samtaler med barnet kan gi utfyllende opplysninger. Ikke slik at substansen i forklaringen endres, men at det kommer flere detaljer om det konkrete seksuelle overgrepet (Kvam 2001).

Et av tabuiseringens viktigste ugyldiggjøringsargumenter i avdekkingsfasen, er at barn lyver om seksuelle overgrep, og forklaringer som skifter karakter kan gi slike

argumenter medvind. Margrethe Wiede Aasland (2001) opplyser at barn sjelden lyver seg inn i vanskeligheter, og at formålet med barns løgner er å komme seg ut av vanskelighetene. Likevel kan barn lyve, og det er viktig å bedømme hva som sies og hvordan det sies. Dessuten bør utsagnene ses i sammenheng med andre signaler barnet viser på seksuelt misbruk. Dette innebærer at politiet tidligst mulig må starte etterforskningen og gjennomføre samtaler med barnet, slik at politiet gis muligheter til å kontrollere barnets forklaring.

Et annet ugyldiggjøringsargument i avdekkingsfasen, er at de voksne rundt barnet kan lyve om seksuelle overgrep. Eller at barna påvirkes av de voksnes feiltolkninger og at gjentatte ledende spørsmål rundt tvetydige tegn på seksuelle overgrep fører til at barna ubevisst blir lagt i munnen fortellinger om seksuelle overgrep som ikke har funnet sted, eller vært utført på en annen måte. I slike tilfeller kan det være aktuelt å undersøke historien bak barnets fortelling og danne seg et bilde av fremveksten av fortellingen (Kvam 2001). Igjen er farene for påvirkning større jo senere politiet starter etterforskningen, og jo mer politiet baserer seg på foreldrenes fremfor barnets forklaringer.

At barnet blir sett og gitt anledning til å fortelle om de seksuelle overgrepene, og blir tatt på alvor av privatpersoner og offentlige ansatte, kan være en viktig forutsetning for reduserte fremtidige psykiske skader hos barnet.

Et ugyldiggjøringsargument for skaden seksuelle overgrep tilfører barn, er at seksuelle overgrep ikke er skadelige for barn. Den nederlandske psykologen Sandforts intervju- og spørreundersøkelse av personer som selv hadde hatt det som betegnes som frivillig seksuell omgang som barn under nærmere bestemte forutsetninger, brukes ofte for å legitimere seksuell omgang mellom barn og voksne. Sandfort mener at hans data ikke støtter forestillingen om at seksuell kontakt mellom barn og voksne alltid er skadelig for barna. Svein Mossige (1997) opplyser at Sandforts ikke har grunnlag for en slik påstand gjennom de data han presenterer i undersøkelsen.

Siri Søftestad (2005) opplyser at det ikke finnes holdepunkter for å bagatellisere skadevirkninger av selv det som etter straffeloven benevnes som mildere overgrep som blotting og verbal sjikanering. Omfanget av skadevirkningene er likevel knyttet til varighet og hyppighet av overgrepene, om overgrepene ble utført av en tillitsperson, om det forekom fysiske skader og/eller trusler, individuelle faktorer hos barnet, alder på barnet, andres reaksjoner og hjelpeapparatets oppfølging (Kvam 2001). Også her finnes det forskningsrapporter som peker i andre retninger. Likevel viser forskningen at mennesker som har vært utsatt for seksuelle overgrep i barndommen, oftere har psykiske og/eller fysiske plager enn andre. Det er også holdepunkter for at de psykiske plagene også er alvorligere enn hos andre. Ikke desto mindre er det ikke slik at seksuelle overgrep i barndommen automatisk fører til invalidiserende psykiske lidelser hos voksne (Søftestad 2005).

Seksuelle overgrep som utføres av en ukjent gjerningsmann, og som er en engangsføreteelse er den formen for seksuelle overgrep et barn lettest kan komme over. De kan bli redde for visse situasjoner eller for fremmede generelt, men behøver ikke

tape den grunnleggende tilliten til en person de er glad i. De langt fleste seksuelle overgrep mot barn begås likevel av en person som barnet kjenner (Kvam 2001).

Konklusjonen blir at seksuelle overgrep mot barn, tross større åpenhet, fremdeles er et tabubelagt område i møte med det individuelle offer, og at dette blant annet kan påvirke etterforskningen i politiet negativt. Videre at barn ikke sier tydelig fra om seksuelle overgrep, og at flere samtaler med barnet kan gi mer dekkende forklaringer om det seksuelle overgrepet.

3.3 Barneovergriperen

Tidligere hadde man kanskje inntrykk av at de som forgrep seg seksuelt mot barn, var en spesiell type mennesker. En del trodde nok også at man kunne se på folk om de var overgriperer eller ikke. Med dette utgangspunktet var det ikke så rart at man advarte barna mot "slemme og skumle menn" som lusket i skogkanten, da det var disse som var ansett som de store truslene mot barna. Dessuten var det ofte et fokus på "fremmede menn" når det gjaldt folk man ikke skulle stole på.

Mossige (1997) sier at jo mer en person skiller seg ut fra det vi andre ser på som "vanlig" og "normal", jo lettere er det å akseptere at vedkommende har begått seksuelle overgrep mot barn. Dessuten vil det å distansere seg fra overgriperen ved at han anses som veldig annerledes enn oss selv, gjøre at ansvaret for disse handlingene plasseres hos han. Dermed trenger ikke vi andre forholde oss til det som har skjedd.

Det skal mye til for overgriperer å innrømme i et avhør at de har begått et seksuelt overgrep, spesielt hvis barn er involvert. De kan kanskje innrømme at det skjedde noe som ikke burde skjedd, men dette blir ofte bagatellisert med at barnet selv tok initiativ, at barnet var den aktive parten, at barnet opplevde nytelse, og lignende. Dømte overgriperer som under behandling ble lovet konfidensialitet, fortalte at de i det rettslige systemet bare erkjente ca 5 % av begåtte overgrep. Så lenge en overgriper vil ha fordel av å benekte handlinger vil han som regel ikke bare nekte for og minimalisere omfanget, men også for sin seksuelle interesse for de grupper han begår overgrep mot (ibid).

Det er ikke til å komme vekk fra at de fleste overgriperer er gutter og menn. Lettest er det å fokusere på "de pedofile", et ord som ofte benyttes i media. Samtidig er det et faktum at de fleste seksuelle overgrep mot barn begås av personer med en nær relasjon til barnet. Dette kan være en i barnets nærmeste familie, en nabo, en fotballtrener, eller en annen tillitsperson i barnets omgangskrets. Vi vet også at det eksisterer kvinnelige overgriperer. Disse står for ca 5-10 % av de kjente overgrepene (Søftestad, 2005).

En annen ting som ofte er felles for barneovergriperer, er at handlingen er veloverveid og planlagt. Noen planlegger og rekognoserer i lengre tid før de slår til. Noen kan peke seg ut et offer som de så blir kjent med på en naturlig måte, noe som gjør at barnet får tillit til vedkommende. Andre kan plukke seg ut et åsted, og bruker tid på å finne ut for

eksempel hvilke tider på dagen eller kvelden som egner best for å gjennomføre et overgrep. På denne måten kan offeret være tilfeldig, ikke åstedet (Mossige 1997)

De som gjennomfører dommeravhør av barn er opptatt av å etablere kontakt og oppnå tillit med barnet tidlig under avhøret. Dette skjer i kontaktetableringsfasen, som har som formål å få barnet til å slappe av og føle seg trygg i situasjonen. Avhører skal danne seg et inntrykk av barnets kognitive og følelsesmessige nivå, og innføre dialogen som en kommunikasjonsform (Gamst og Langballe, 2004).

På samme måte vil det også være lettere for en overgriper å gjennomføre det han ønsker, dersom han har barnets tillit og det er en form for relasjon mellom dem. Oppnås dette vil det kanskje være vanskeligere for barnet å fortelle andre voksne om hva som har skjedd også. Gjerningsmannen kan ha sagt at han kommer i fengsel dersom barnet forteller om det som har skjedd, eventuelt at ”mamma og pappa blir sint på deg hvis du sier noe”, eller at noen barnet står nær vil dø dersom barnet forteller. Det er mange eksempler på lignende fra reelle straffesaker.

Når det gjelder barneovergripere, sier Lanyon det er et likhetstrekk at de sliter med en form for psykiske problemer. Det er likevel liten sammenheng og store variasjoner i hva slags problemer dette er (Mossige 1997).

Sexolog Margrete Wiede Aasland har uttalt at en overgriper kan være hvem som helst i nærmiljøet ditt. Vedkommende kan leve i et parforhold og ha et tilnærmet normalt seksuelt forhold til sin partner, og utad kan vedkommende se anstendig og vellykket ut. Hun sa at mange har et bilde av en overgriper som en stusselig og usympatisk person, men at dette ofte ikke stemmer. Et typisk trekk ved en overgriper er at han er hyggelig mot og glad i barn. (Nettavisen, 2008)

Den amerikanske psykologen Nicholas Groth deler pedofile i to grupper. Den første er den fikserte pedofile, som er personer som ikke har evnen til å knytte seg til andre voksne, og som har en vedvarende avvikende seksualitet. Den andre er den regredierte pedofile som har et tilnærmet normalt liv. Han kan være gift og ha barn, men i enkelte livssituasjoner hvor vedkommende opplever kriser eller konflikter, reagerer han med å misbruke barn seksuelt (Søftestad 2005).

3.3.1 Valg eller legning hos pedofile overgripere?

Noen hevder selv de *er* pedofile, at dette ikke er noe man kan velge. Man snakker da om at man er utstyrt med en egenskap eller disposisjon. Når mennesker som selv sier de er pedofile hevder dette, sier de samtidig at de kan bli farlige, ved at de ”må” forgripe seg på et barn fordi de er disponert for det.

Men man kan stille spørsmålstegn ved dette. Er det virkelig slik at man ikke kan *velge* om man vil utføre et overgrep, men man *må* utføre handlingen på grunn av sin disposisjon? Mossige (1997) hevder at barneovergripere setter seg selv i den situasjonen hvor overgrepene skjer. Overgrepet er et resultat av gjentatte valg, der mulighetene for å velge annerledes er mange. De som hevder seg pedofile kan gjennom

andre valg, velge bort sin pedofile retning. Det trenger altså ikke være en uforenlig motsetning mellom å være disponert for noe og det å kunne velge.

Faglitteraturen forklarer en pedofils handlinger både fra disposisjonsperspektivet og at han har et valg hvor han står mellom å begå et overgrep eller ikke.

På den andre siden viser en undersøkelse utført av Briere og Runtz at 21 % av 193 mannlige amerikanske studenter kunne føle seg seksuelt tiltrukket av barn. 9 % hadde fantasier om sex med barn, og 5 % hadde minst en gang onanert til slike fantasier. 7 % mente de kunne ha hatt sex med barn dersom de var sikre på at det ikke ble avdekket eller at de ble straffet for handlingen (Mossige, 2000). Dette tyder på at det er en del mennesker som har tilbøyeligheter til å ha sex med barn. Derimot velger de å avstå fra å gjennomføre dette, blant annet fordi det er straffbart. Andre grunner kan være at de har større grad av impuls kontroll enn de som faktisk begår overgrep, og samfunnets fordømmelse av de som begår slike handlinger.

3.3.2 Overgriperens framgangsmåter og vurderinger

Elliott, Browne og Kilcoyne gjennomførte i 1994 en studie blant 93 dømte barneovergripere. De kartla blant annet hvordan de valgte ut sine ofre, hvilke strategier de brukte og hvordan kontaktetableringen foregikk. Resultatene fra undersøkelsen viste at mange hadde preferanser når det gjaldt kjønn på sitt offer. 58 % foretrakk jenter, 14 % gutter, mens 28 % gikk etter barn av begge kjønn.

Når det gjaldt antall ofre per overgriper, oppga 70 % av mennene at de hadde forgrepet seg mot ett til ni barn. 23 % sa de hadde forgrepet seg mot 10 til 40 barn, mens 7 % oppga 41 til 450 barn. 2/3 av mennene kjente barna de forgrepet seg mot, mens i 1/3 av tilfellene var gjerningsmann og offer totalt ukjente for hverandre. De fleste mennene utførte overgrep med ett barn om gangen, mens 15 % hadde flere ofre tilstede. 93 % av overgriperne opererte alene, bare 7 % hadde minst en medsamsvoren.

Vedrørende utvelgelsen av ofre, var det for 42 % av overgriperne viktig at barnet var søtt, og måten barnet var kledd på var viktig for 27 %. Videre oppgav 49 % at de ble tiltrukket av barn som syntes å ha lav selvfølelse eller liten selvtillit. På spørsmål om hvordan de rekrutterte sine ofre, svarte 35 % at de frekventerte steder hvor barn oppholder seg, som skoler, kjøpesentre, lekeplasser, parker, svømmehaller, festivaler osv. Overgriperne benyttet ofte flere steder for å begå overgrep. 61 % sa de gjorde det i sitt eget hjem, 49 % oppga barnets hjem som åsted, mens 44 % sa de brukte offentlige steder.

Strategiene som ble benyttet for å innnynde seg mot barna eller familiene deres, var blant annet å leke med dem eller lære dem en sport eller å spille et instrument (53 %), bestikke dem, ta dem med på tur eller gi dem skyss hjem (46 %). Noen brukte følelser, forståelse og kjærlighet (14 %), mens andre spurte barn om hjelp (9 %).

Undersøkelsen viste at de dømte barneovergriperne var vanedyr. 84 % av mennene oppga at når de først hadde utviklet en vellykket strategi, så brukte de den samme

metoden for å komme i kontakt med barna hver gang. 16 % var inkonsistente i sin fremgangsmåte og endret denne over tid. 1/3 av overgriperne forgrep seg på ett offer en gang, for så å forgripe seg på et nytt offer neste gang. 2/3 jobbet for å oppmuntre barnets selvtillit og vedlikeholde et overgrepshforhold til det samme barnet.

Rett før et overgrep var det 22 % av mennene som brukte alkohol eller medikamenter, 21 % brukte pornografi, og 49 % brukte fantasier om tidligere ofre for å motivere seg selv. En av 12 hadde jevnlig kontakt med andre barneovergripere. 2/3 av overgriperne hevdet at stress av et eller annet slag utløste overgrepene. Stresset var relatert til jobb, eller det kunne dreie seg om seksuelle problemer, familieproblemer eller psykiske problemer.

Majoriteten av overgriperne (61 %) var bekymret for at barna skulle avsløre dem, mens 39 % sa de aldri var redde for dette. Når de ble pågrepet følte 44 % redsel, 30 % følte ingenting eller klarte ikke uttrykke hva de følte, mens 17 % rettfærdiggjorde sine handlinger overfor seg selv. 46 % hadde vurdert å søke hjelp før de ble avslørt, men gjorde ikke dette i den tro at det ikke var noen hjelp tilgjengelig. 37 % hadde aldri tenkt tanken på å søke hjelp, da de selv mente at de ikke hadde et problem.

1/3 av mennene var under 16 år første gang de følte seg seksuelt tiltrukket av et barn. Alle disse mennene begikk sitt første krenkelse som mindreårige, ett til tre år etter de ble seksuelt tiltrukket av barn. Gjennomsnittsalderen for når de ble dømt for første gang, var derimot 31 år. 68 % av mennene forklarte at de selv hadde blitt seksuelt misbrukt som barn.

Overgriperens fremgangsmåte varierer også. Gjærningsmannsprofileringsgruppen (GMP-gruppen) ved Rikskriminalpolisen i Sverige lister opp de ulike fremgangsmåtene:

- *Con* – lurer til seg sine ofre, opptrer vennlig, blir venn med barnet og tilbyr de ting
- *Tilvenning* – nærmer seg barnet gradvis, og etablerer en relasjon (grooming), viser pornofilm, prater om sex og det blir en gradvis tiltagende berøring
- *Surprise* – overrasker barnet, fysisk kontakt, overfall, barnet kan sove eller leke, eller være opptatt med andre ting
- *Blitz* – voldsanvendelse

Konklusjonen er altså at det er vanskelig å sette overgripere i "bås". Det er ofte få fellestrekk mellom dem, utover at de sjelden erkjenner de straffbare forholdene de har begått. Ellers kan de være hvem som helst, og gjerne mennesker som er vel ansett og respektert i lokalsamfunnet. De er glad i barn, og få i omgangskretsen deres har hatt noen som helst mistanke til at vedkommende er en som forgriper seg mot barn. Det er lettere å forholde seg til en gjærningsmann som skiller seg vesentlig fra oss selv, en som er "annerledes". De har gjennomtenkte strategier for å oppnå sine ønsker med barna.

Dette lille innblikket i noe av den litteratur som behandler seksuelle overgrep mot barn og barneovergripere, er viktig å ha med seg når vi nå skal vurdere etterforskningen av lommemannsakene.

4 Etterforskingen.

Temaet for dette kapitlet er viet spesiell oppmerksomhet i utvalgets mandat med følgende begrunnelse:

”Erferinger fra etterforskning av saker hvor en person nå mistenkes for å stå bak en rekke overgrep mot unge gutter på forskjellige steder i Sør-Norge over et langt tidsrom, gir foranledning til flere spørsmål, bl.a.:

- *Etterforskes slike anmeldelser hensiktsmessig og adekvat i de enkelte politidistrikter?”*

Mandatets punkt 2 er formulert slik:

”Hvorledes etterforsker politidistriktene anmeldelser/opplysninger av den kategori som den såkalte ”lommemannsaken” omfatter, både hvor gutter og jenter er fornærmet. Spørsmål om grundighet og kvalitet i etterforskningen vil stå sentralt. Eventuelle utviklingstrekk bes også beskrevet.”

Arbeidsgruppen har undersøkt syv hovedspørsmål i tilknytning til dette mandatet:

- Hvordan ble saken forstått?
- Hvordan ble etterforskingsskritt vurdert?
- Hvordan ble etterforskingsskritt valgt?
- Hvordan ble etterforskingsskrittene iverksatt?
- Hvordan ble etterforskingen evaluert?
- Hvilke utviklingstrekk finner vi for etterforskingen av sakene?
- Var det bestemte mekanismer som hemmet etterforskingen?

Utgangspunktet har vært at etterforskingen følger en problemløsningsprosess som består av fem primæraktiviteter som skjer i en syklisk prosess (figur 3):

Figur: 3 Etterforskningsprosessen som et verdiverkssted (kilde: Gottschalk 2007)

4.1 Forstå saken

Det er viktig at etterforskningen får en god innledningsfase. Etterforskningens grundighet og kvalitet er avhengig av hvordan politiet forstår og prioriterer saken i startfasen. Derfor er det viktig at saken tildeles en etterforsker som er i stand til å vurdere opplysningene og iverksette de tidskritiske etterforskningsskrittene straks. Blant annet må etterforskeren ha god kunnskap om barns reaksjoner etter seksuelle overgrep.

De fleste politidistriktene har personer eller fagmiljø med høy kompetanse i etterforskning av seksuelle overgrep, og overgrep mot barn. Seksuelle overgrepssaker og voldssaker har hatt et spesialisert utdanningstilbud siden mai 1992. Politihøgskolen tilbyr i dag et studium i etterforskning av volds- og seksualforbrytelser som gir 20 studiepoeng (vedlegg 3). I tillegg tilbyr Politihøgskolen et studium i dommeravhør med spesialvekt på kommunikasjon mellom avhører og barn. Dette studiet gir 10 studiepoeng (vedlegg 4). Begge studiene bygger videre på grunnstudiet for etterforskere kalt Etterforskning modul 1. Etterforskning modul 1 gir 10 studiepoeng (vedlegg 5). Det er mange søkere og et begrenset antall studieplasser. Grunnutdanningen ved politihøgskolen tilbyr 9 timers obligatorisk utdanning i seksuelle overgrep generelt som er lagt under faget ”Rapport og etterforskningslære” og ”Strafferett”.

Enkelte etterforskere kommer ikke inn på spesialstudiet fordi de ikke har gjennomført Etterforskning modul 1. Blant annet for å bøte på dette, har etterforskere av seksuelle overgrepssaker opprettet Politiets forum mot seksuelle overgrep (PFSO). Forumet holder utdanningskonferanse som gir kompetanse i etterforskningen av seksuelle overgrep, og er et populært tilbud. Forumet er basert på ildsjeler, og ble startet i 1999. Det ligger et betydelig antall frivillige arbeidstimer bak de aktivitetene forumet arrangerer for sine medlemmer.

Utenfor fagmiljøet er den generelle kunnskapen om og interessen for å etterforske seksuelle overgrep lavere.⁷ Likevel er det som regel her det første og viktige møtet med barn og pårørende skjer. Arbeidsgruppen har intervjuet pårørende som ble avvist da de skulle anmelde overgrep. Når politiet opptrer utydelig og handlingslammet i møte med barn og pårørende, skyldes dette oftest mangel på kunnskap og ulike beskyttelsesmekanismer (Søftestad 2005). Politiet må være oppmerksom på at når etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn framstår som mer og mer spesialisert, kan det øke følelsen av utilstrekkelighet utenfor fagmiljøet.

I lommemannsakene ble ikke sakene etterforsket i fagmiljøene, men på politistasjonene og lensmannskontorene. Arbeidsgruppen har et inntrykk av at de som fikk sakene til etterforskning ofte var nyutdannede kvinnelige politibetjenter.⁸ I lommemannsaken er

⁷ Jf. spørreundersøkelsen blant koordinator for familievoldssaker og seksuelle overgrep

⁸ Jf. også NOU 2005:4

det flere eksempler på at manglende kunnskap om seksuelle overgrep mot barn har hemmet politiets forståelse for saken.

Etterforskeren må kunne bruke de aktuelle IKT-systemene, og kunne gjøre en grov analyse i forhold til saker med likhetstrekk som har skjedd nært i tid og sted. Ved å søke i IKT-systemene kan etterforskeren avdekke andre saker og få en forståelse for sakens egentlige omfang. I lommemannsaken ble ikke dette gjort, og vi vil diskutere årsakene til det i neste kapittel.

4.2 Kunnskap om spesifikke etterforskingsskritt

Når politiet får melding kort tid etter overgrepet, er det viktig å komme hurtig i gang med etterforskningen. I seksuelle overgrepssaker kan tidskriske etterforskingsskritt sikre opplysninger som ellers går tapt. Slike etterforskingsskritt kan være en innledende samtale med barnet, åstedsundersøkelse med sikring av biologiske spor på barnet, klær eller åsted. Det kan også være rundspøringer og oppfølgende vitneavhør samt sikring av aktuelle elektroniske spor. Intern og eventuell ekstern varslingsom overgrepet, MO og en eventuell beskrivelse av overgriperen skal også gjøres allerede i den innledende fasen av etterforskningen. Listen over tiltak er ikke uttømmende og må vurderes fra sak til sak.

4.3 Vurdere etterforskingsskritt

På individuelt nivå ble de ulike lommemannsakene i mange tilfeller nedprioritert og henlagt uten etterforskingsskritt. Dette hadde sammenheng med at politiet vurderte og kodet mange av sakene etter et straffebud med lav strafferamme. I tillegg var det få konkrete opplysninger om overgriperen i mange av sakene. Dessuten ble kun 73 av 166 saker (44 prosent) meldt til politiet samme dag som overgrepet skjedde. Innen fem dager var 105 (63 prosent) av sakene meldt. Forskjellige tidskriske etterforskingsskritt ble vurdert som nytteløse på grunn av tiden som var gått fra overgrepet skjedde og til politiet fikk meldingen. I henhold til politiets prioriteringsrutiner var det derfor en stor fare for at sakene ville bli henlagt, noe de fleste også ble. Politiets prioriteringsrutiner forutsetter at hver sak blir undergitt en risiko- og vesentlighetsvurdering.

Flere risikofaktorer spilte inn da politiet nedprioriterte etterforskningen i de individuelle sakene. Vurderingskriteriene knyttet seg til hvor alvorlig saken framstod og hvor mange opplysninger politiet fikk om overgriperen. Politiet måtte da vurdere den aktuelle saken opp mot andre saker som lå i køen for etterforskning.

Slike vurderinger innebærer at politiet står overfor et etisk dilemma hver gang en straffesak må nedprioriteres (POD 2009). Politiet må forholde seg til to motstridende etiske grunnprinsipper. På den ene siden det *pliktetiske* perspektivet der politiets konkrete handling i seg selv innebærer en etisk verdi. Dvs. at politiet har en etisk plikt til å etterforske lovbruddet grundig og med god kvalitet fordi dette er det rette å gjøre og den som anmelder lovbruddet forventer dette. Jo nærmere publikum den ansatte i politiorganisasjonen befinner seg, jo høyere vektlegges det pliktetiske perspektivet. For

mange innebærer yrkesvalget et ønske om å hjelpe enkeltpersoner i vanskelige situasjoner, og idealistiske politiansatte vil innta det pliktetiske perspektivet. Likevel kan ikke politiet etterforske alle saker, og må gjøre prioriteringer.

Dette fører fram til det *konsekvensetiske* perspektivet der summen av konsekvensene for samfunnet som helhet innebærer den etiske verdi (POD 2009). Dette perspektivet innebærer at politiet har en etisk plikt til å vurdere den enkelte borgers ønsker mot de konsekvensene borgerens ønsker gir for samfunnet som helhet. Politiet befinner seg mellom de to perspektivene i valget mellom å etterforske et overgrep med svært få opplysninger om lovbrøyteren, eller etterforske et butikkyveri der lovbrøyteren er filmet.

Det konsekvensetiske perspektivet må ha støtte i et rettferdighetsprinsipp der enkeltmennesket beskyttes mot samfunnets ønsker i tilstrekkelig grad. Ikke minst må dette perspektivet støtte seg på en *verdilære* (Christoffersen 1994). Verdilæren for politiet bør støtte seg på de ulike prioriteringsdirektivene fra Stortinget, Politidirektoratet og Riksadvokaten. Det konsekvensetiske perspektivet vektlegges erfaringsmessig høyere jo lenger fra publikum en befinner seg i politiorganisasjonen. Når gapet mellom forventningene til politiet og politiets muligheter til å innfri forventningene øker, må det konsekvensetiske perspektivet vektlegges høyere og høyere. Prioriteringsdirektivene blir mer og mer viktige som styringsverktøy. Likevel er det førstelinjen som må håndtere rettferdighetsprinsippet i møtet med publikum. Hvis førstelinjen ikke føler seg i stand til å yte tilstrekkelig rettferdighet, kan dette skape tapte illusjoner, det kan bre seg en kynisk tankegang eller de ansatte velger å bytte arbeidsoppgaver.

Arbeidsgruppen har vurdert de aktuelle direktivene som bestemmer hvilke lovbrudd politiet skal prioritere for å skape de gunstigste samfunnseffektene. Gjennomgangen er begrenset til de direktiver som er fra perioden etter at Norge undertegnet Europakonvensjonen om beskyttelse av barn mot seksuelle overgrep, for å se om undertegnelsen har gitt seg sporbare endringer.

Vi har funnet at seksuelle overgrep mot barn av den kategorien denne rapporten representerer, ikke er spesielt prioritert. Et av hovedmålene for justissektoren er i følge St.prp.nr.1 2009: *"Redusert kriminalitet"*. Som et av flere delmål slås det fast at arbeidet mot vold og seksuelle overgrep skal styrkes. I St.prp.nr. 1 er det også anført flere steder at arbeidet med å beskytte barn skal ha høy prioritet. I denne sammenheng henvises det spesielt til det pågående arbeidet med å etablere barnehus og til arbeidet med å forebygge og avdekke seksuelle overgrep mot barn på internett. I Justisdepartementets tildelingsbrev til Politidirektoratet 2009 understrekes også delmålet i stortingsproposisjonen knyttet til styrking av arbeidet mot vold og seksuelle overgrep. Også i tildelingsbrevet er prioriteringene nærmere konkretisert til opprettelse av barnehus og oppfølging av seksuelle overgrep mot barn på internett. I Politidirektoratets disponeringsskriv for 2009 anføres følgende:

"Arbeidet mot vold og seksuelle overgrep må styrkes. Det skal rettes særlig oppmerksomhet mot voldtekt, annen alvorlig vold og vold i nære relasjoner, herunder særlig vold mot kvinner og barn."

I Riksadvokatens rundskriv nr. 1/2009: Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i politiet, er ikke seksuelle overgrep mot barn og unge spesielt nevnt bortsett fra at *”Alvorlige seksualforbrytelser”* står på listen over sakstyper som er prioritert. Dessuten pålegges politidistriktene å ha en aktiv oppfølging av gjengangere og kriminalitet som begås over flere politidistrikt.

Arbeidsgruppen kan heller ikke se at det er gitt spesielle styringssignaler knyttet til koordinering/samordning av saker av den karakter som evalueringen representerer. Imidlertid kan bemerkes at i Rundskriv nr. 2/2009, er det anført:

”Det besluttes fortsatt for sjelden sentralisert etterforskning. Statsadvokatene har her en viktig oppgave som initiativtakere og pådrivere i sine regioner. Saker som strekker seg over flere statsadvokatregioner og hvor det synes å være behov for sentralisert etterforskning, skal umiddelbart tas opp med riksadvokaten.”

I det særskilte kapitlet i rundskrivet knyttet til Det nasjonale statsadvokatembetet for bekjempelse av organisert og annen alvorlig kriminalitet understreker riksadvokaten at embetet:

”har et særlig ansvar for å følge med på, eventuelt gripe inn i og ta initiativ i saker hvor det kan være aktuelt å beslutte sentralisert etterforskning.”

Styringssignalene har i det alt vesentlige vært de samme i de tre årene som er gjennomgått.

Likevel skal man ikke overvurdere betydningen de sentrale styringsdirektivene har for det daglige arbeidet i førstelinjen. ”Småpraten” blant mannskapene er mer styrende for hvilke arbeidsoppgaver som utføres, enn de sentrale prioriteringsdirektivene. Derfor er det viktig at ledere påvirker småpraten for å fremme og grunngi prioriteringsdirektivenes budskap, skape tillit i det daglige for å utvikle tillitskapital, fremme læring og samarbeid samt påvirke holdningene i en positiv retning. At ledernivåene blir mer bevisste på å delta i og påvirke småpraten i blant annet den retningen prioriteringsdirektivene peker, kan være et viktig virkemiddel for hensiktsmessige prioriteringer (Ekmann 2004).

I lys av arbeidet til de sentrale etterforskningsgruppene i lommemannsaken, viste det seg at flere av sakene skulle vært vurdert og kodet etter et alvorligere straffebed. Dette innebar at sakene ble prioritert lavt på sviktende grunnlag.

Politiet unnlot i mange tilfeller å snakke med den viktigste informasjonskilden; barnet selv. Politiet snakket med eller avhørte barnet i 64 av de 166 (39 prosent) sakene og gjennomførte bare en samtale med barnet i løpet av den lokale etterforskningen.

I 20 av de 64 sakene gjennomførte politiet senere også ett dommeravhør. I ytterligere 44 (27 prosent) av sakene ble det gjennomført ett dommeravhør, men ingen samtale med barnet. Det ble ikke gjennomført verken samtale eller dommeravhør av barnet i 44 (27 prosent) av sakene. I to saker nektet barnet/pårørende både dommeravhør og

samtale. I de resterende 12 (7 prosent) sakene fant vi ikke ut om det har vært gjennomført samtale eller dommeravhør.

Av dette ser vi at barnet ikke har fått anledning til å fortelle hva som var skjedd i mange saker. I andre saker har barnet bare fått én anledning til å fortelle. Bare i 20 av sakene (12 prosent) har barnet fått to anledninger til å fortelle både i form av samtale og dommeravhør. Spørsmålet er hvorfor barnet ble så lite involvert i etterforskningen? Et annet spørsmål er om politiet hadde tilstrekkelig informasjon for å nedprioritere sakene?

I henhold til straffeprosesslovens § 239, 1.ledd skal det tas dommeravhør av:

”Vitne under 16 år eller et vitne med psykisk utviklingshemming eller tilsvarende funksjonssvikt i en sak om forbrytelse eller forseelse mot sedelighet.”

Første ledd gjelder bare sedelighetssaker. Det er dessuten viktig å ha klart for seg at det også i forhold til sedelighetssaker er åpnet for en skjønnsmessig vurdering av om det skal begjæres dommeravhør, jfr. når dommeren *”finner det ønskelig av hensyn til vitnet eller andre grunner”*.

Dommeravhøret skal ivareta prinsippet om kontradiksjon, men skjerme fornærmede fra belastningen ved å vitne direkte for domstolen. Samtidig skal dommeravhøret være et instrument for å unngå gjentatte avhør.⁹ I merknad til forskriften om dommeravhør spores ønsket om å unngå gjentatte avhør tilbake til lovreformen av 1926 der det ble gitt regler for dommeravhør av barn. Bakgrunnen for å innføre regelen var at de gjentatte avhørene barnet måtte gjennom ble ansett å være skadelige for barnet og at den første forklaringen var den mest pålitelige. Likevel er det i den nye forskriften åpnet for at det kan tas ytterligere dommeravhør for å sikre sakens opplysning og hensynet til barnet ikke tilsier noe annet. Forskriften inneholder en viktig innskrenkning i gjentatt avhør om samme faktiske forhold, og at gjentatte avhør i

⁹ Strpl § 234, 2.ledd:

”Avhør av vitne under 14 år i sak om forbrytelse eller forseelse mot sedeligheten bør fortrinnsvis begjæres foretatt etter reglene i § 239. Samme fremgangsmåte kan brukes ved avhør av et vitne med psykisk utviklingshemming. Gjentatt avhør skal så vidt mulig unngås.”

Forskrift om dommeravhør § 13:

”Gjentatt avhør skal så vidt mulig unngås. Nytt avhør av vitnet kan foretas når det er påkrevet av hensyn til sakens opplysning og ikke hensynet til vitnet eller andre tungtveiende grunner taler mot det. Nytt avhør bør som hovedregel være supplerende, hvor det unngår å stille de samme spørsmål som ved første avhør.”

hovedsak skal være supplerende. I praksis innebærer dette at detaljer om selve overgrepet ikke skal berøres i mer enn ett avhør.

Hovedregelen er altså at barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep skal dommeravhøres innen to uker fra forholdet er meldt til politiet, og at det skal gjennomføres ett avhør. Dette fordi dagens regelverk forutsetter at gjentatte avhør er skadelig for barnet, og for barnets troverdighet i saken. Dette er en hovedregel politiet og domstolen har tolket absolutt (Texmo & Årvik 1998 i Landrø 2007/2008).

Ny forskning viser at gjentatte avhør blir ansett som viktig fordi barn husker mer og mer. Barn har vansker med å forklare seg om seksuelle overgrep og det tar tid å klare å fortelle om det som har skjedd. Forskningen viser også at skadevirkningene hos barnet ved å fortelle om seksuelle overgrep er overdrevet. Det finnes ikke holdepunkter for at gjentatte avhør påvirker barnets troverdighet i større grad enn voksne. *Hvordan* barnet avhøres har større betydning enn *antallet* avhør, noe som krever at barnet avhøres av en person med kunnskap om avhørsmetodikk, vitnepsykologi og barns utvikling. Dermed kan gjentatte avhør bli en positiv opplevelse for barnet. Dette kan tilføre etterforskningen nye vesentlige opplysninger som kan bidra til oppklaring. Politiet bør derfor i større grad benytte seg av unntaksbestemmelsene for gjentatte avhør (Landrø 2008).

Gjentatte dommeravhør av barnet har dessuten betydning for å avklare opplysninger som tilføres saken etter det første dommeravhøret, og som bare barnet selv kan avklare. Ett enkelt dommeravhør av barnet gir heller ikke en reell mulighet for kontradiksjon. Forsvareren til tiltalte får ikke anledning til å stille spørsmål om opplysninger som har kommet til saken etter dommeravhøret, eller spørsmål klienten tar opp etter det første dommeravhøret.

Justisdepartementets arbeidsgruppe som evaluerte dommeravhør og observasjoner av barn (6.mai 2004) fremmet forslag om at det burde vurderes å se på dommerens medvirkning ved avhør av barn på ny, og trakk sammenlikninger med Sverige hvor avhøret skjer i regi av polititjenestemann. Arbeidsgruppen så heller ingen betenkeligheter ved hyppigere og kortere avhørssekvenser av barn, basert på nyere forskning om barns mottakelighet for påvirkning og politiets kompetanse i å avhøre barn uten ledende spørsmål. Arbeidsgruppen foreslo blant annet en oppmykning av hovedregelen om at gjentatte avhør av barn ikke skal finne sted, og argumenterte for at det var rom for et mer fleksibelt utgangspunkt både i forhold til barnets beste og av etterforskingshensyn.

Rønneberg og Poulson (2000: 106) oppsummerer i sin drøfting om det er behov for en reform av dommeravhøret slik:

”Dommeravhøret er en viktig del av politiets etterforskning. Når straffeprosessloven utpeker andre som bedre skikket enn dommeren, og justisdepartementet ved sine forskrifter av 1998 fremhever politietterforskere som særlig skikket til å foreta avhøret, er dette i seg selv grunnlag for å vurdere om man ikke bør ta skrittet fullt ut og overlate avhøret i sin helhet til politiet.

Det faktum at mange dommere, med Dommerforeningen i spissen finner dagens ordning lite tilfredsstillende, viser også at det er behov for en revisjon av dommeravhørsordningen, der særlig dommerens ansvar og rolle bør avklares. Herunder bør vurderes om det i det hele tatt er grunn til å beholde ordningen med utenrettslig avhør slik det fungerer i dag.

Enten man gir sin tilslutning til de tanker som er presentert ovenfor, eller ikke, er det forfatterens oppfatning at de fortjener en viss interesse hos våre lovgivende myndigheter. Ordningen med dommeravhør bør opp til en bred debatt. Mye taler for at vi bør vurdere om ikke den ordningen som er antydnet under punkt 13.2.3 foran, er bedre enn dagens ordning.

Pkt 13.2.3 – Politiavhør av alle barn over en viss alder?

Forutsatt at vi fikk en ordning som fullt ut tilgodeser siktedes interesser, burde man også kunne vurdere en overgang til rent politiavhør av alle barn over en viss alder, for eksempel 7 år, og at man observerte alle barn under denne alder. Hvis vi videre forutsetter et fullstendig videoopptak, utskrift av avhøret og bistand fra sakkyndige etter behov, behøver ikke spørsmålet om barnets personlige frammøte under hovedforhandlingen bli reist oftere enn i dag”.

Rønneberg og Poulsson viser dessuten til at mange, blant annet flere statsadvokater, under høringsrunden til forskriften om dommeravhør i 1994, tok til orde for at man i større grad skulle benytte seg av politiavhør, i alle fall under det første stadiet av etterforskningen. Straffeprosessloven inneholder ikke noe forbud mot at man foretar politiavhør av barnet før et eventuelt dommeravhør. Særlig mot de eldre barna, når de nærmer seg 14 år, bør denne ordningen brukes mer, mener Rønneberg og Poulsson.

Med riksadvokatens nye retningslinjer for lyd- og bildeopptak av avhøret er den nødvendige dokumentasjonen for hvordan avhøret fant sted på plass. Et annet spørsmål er hvordan man håndterer forsvarers og sakkyndiges tilstedeværelse. I Danmark har man ikke en lovfestet ordning om avhør av barn. Her tas det videoopptak av barnets politiforklaring, og som regel føres dette som bevis under hovedforhandlingen. Det er dommeren som på skjønnsmessig grunnlag avgjør om dette er tilfredsstillende i den enkelte sak, og barnets alder inngår som et viktig ledd i dommerens totale vurdering. Den svenske ordningen minner om den danske, men forsvarer gis anledning til å se gjennom avhøret og stille spørsmål i et nytt avhør.

Som beskrevet ovenfor, er det flere aktører som har trykket på for å endre dommeravhørsordningen. Dagens dommeravhørsordning vurderes også av mange i politiets fagmiljø som en vesentlig risikofaktor mot en hensiktsmessig etterforskning av seksuelle overgrep mot barn. Isteden for en oppmykning er likevel ordningen utvidet til å gjelde barn fram til de er 16 år. Det er mulig det har vært en forventning om at opprettelsen av barnehus i helseregionene ville gjøre alle problemstillinger knyttet til dommeravhøret uaktuelle. Barnehusene har gjort behandlingen av barnet mer tilpasset i hvert fall i kontortiden, men bevissikring i forhold til avhør av barnet står i samme stilling som før.

I den sentraliserte lommemannetterforskningen fikk man avslag på en begjæring om dommeravhør nummer to fordi domstolen baserte seg på regelverket som forutsetter at gjentatte avhør skader barna, og barnas troverdighet i saken. Men prosessen rundt et dommeravhør er også tidkrevende, og er ikke alltid hensiktsmessig i startfasen av en tidskritisk etterforskning.

For å ivareta de tidskritiske etterforskingsskrittene, må politiet innhente informasjon som kan gi retning for etterforskningen svært raskt. Denne informasjonen er det barnet som sitter på. Politiet snakket med barnet bare i 64 (39 prosent) av sakene. Av disse samtaler ble drøyt halvparten (33) gjort i saker som var meldt til politiet samme dag som overgrepet skjedde. Det er to årsaker til at politiet i liten grad har innhentet informasjon direkte fra barnet. Samtaler med barnet blir sett på som en oppgave mannskap utenfor fagmiljøet ikke har forutsetninger for å gjennomføre.

Kontakt med overgrepsutsatte barn forutsettes gjort av personer som er utdannet i dette. Dessuten fremskynder ikke dagens regelverk initiativ til å samtale med barnet. Regelverket er av mange i politiet tolket slik at samtaler med barnet bare kan gjøres i helt spesielle tilfeller, og at slike samtaler bør unngås generelt. Denne tolkningen er feil og fører til at politiet avskjærer seg mulighetene til å skaffe uavhengige bevis, og barnet og dommeravhøret skyves fram som det avgjørende beviset i saken.

Politiets dreiebok om voldtekter¹⁰ omhandler samtaler med barn. Dreieboken beskriver detaljert framgangsmåten for den innledende samtalen med barnet i initialfasen av etterforskningen og hvordan samtalen skal sikres med lydopptak av første enhet på stedet. Dreieboka presiserer at detaljene rundt selve overgrepet skal utstå til dommeravhøret. Dreieboka balanserer hensynet til sakens opplysning og hensynet til barnets beste basert på nyere kunnskap om skadevirkningen hos barnet, enn den kunnskapen dagens regelverk er basert på.

Riksadvokatens brev av 16.oktober 2009 Lyd- og bildeopptak av politiforklaringer, lister opp at det i alminnelighet skal gjøres lyd-, og/eller bildeopptak av forklaringer fra blant annet fornærmede i saker som gjelder overtredelse av strl § 200, 2. ledd (seksuell handling med barn under 16 år) der det er vurdert at politiet skal gjennomføre avhøret. Ellers skal barnet dommeravhøres i disse sakene. For overtredelse av strl. §§ 195 og 196 (seksuelle overgrep mot barn) er det henvist til dommeravhør som skjer etter strpl § 239, jf påtaleinstruksens § 8-9, der det tas opptak med lyd og bilde.

Politiet baserte mye av sin kunnskap om saken på opplysninger fra tredjeperson. Pårørende ble avhørt i 86 (52 prosent) av sakene. Da politiet i så stor grad baserte seg på forklaringen fra foreldre og tredjepersoner, kan dette ha økt presset på disse for å få fram flere opplysninger fra barnet. Dermed kan barnet ha vært i fare for å ha blitt påvirket på en måte som politiet ikke hadde noen kontroll over. At barna ble trukket

¹⁰ En elektronisk dreiebok som ble åpnet i politiets intranettverk i 2009

lite inn i etterforskningen, kan ha vært et uttrykk for mangel på kunnskap og frykt for å trå feil.

4.4 Valg av etterforskingsskritt

Valget av etterforskingsskritt er mer avhengig av prioriteringene i saken enn når man vurderer etterforskingsskritt. Det er under det endelige valget av etterforskingsskritt at politiet foretar en nærmere kost- og nyttevurdering. Nyttnevurderingene har sin basis i hva de ulike etterforskingsskrittene vil føre med seg av informasjon, mens kostnadsvurderingene har basis i om etterforskingsskrittene ressursmessig kan forsvares i forhold til alvorret i saken og om de er praktisk gjennomførbare. Vi har valgt å vurdere etterforskningen ut fra de etterforskingsskrittene vi mener har en nytteverdi i lommemannsakene. Dette er klassifisering og kodingen av saken, samtale med barnet, dommeravhør, åstedsundersøkelse, sikring av biologiske spor, sikring av elektroniske spor, rundspørring og vitneavhør, fornuftig bruk av fotofremvisning og fotokonfrontasjon, varsling og dokumentføring. Flere av disse etterforskingsskrittene vil ha redusert nytteverdi etter hvert som tiden går etter overgrepet.

Det er en sammenheng mellom antall etterforskingsskritt utført, hvor alvorlig straffebud saken var kodet etter, hvor mange opplysninger som var gitt om overgriperen og hvor lang tid som var gått fra overgrepet skjedde. Kostnadsvurderingene er avhengig av om sakene vurderes isolert eller som del av en serie. En av svakhetene ved etterforskningen, som vi skal diskutere i neste kapittel, var at kostnadsvurderingene ble gjort isolert fra sak til sak.

4.5 Utføre etterforskingsskritt

Det er utført gjennomgående få etterforskingsskritt i sakene. Likevel er det noen saker som har flere etterforskingsskritt som er utført grundig og med god kvalitet.

4.5.1 Koding av sak

De ansattes kodingsdisiplin i IKT-systemene bestemmer kvaliteten på den datafangsten etterforskere og analytikere får når de søker etter saker i de ulike IKT-systemene. Dårlig kodingsdisiplin fører til at kolleger og en selv ikke finner igjen saker med likhetstrekk. De kodene som har størst betydning for gjenfinning er strukturerte data om statistikkgruppe (type straffebud), hvor lovbruddet har skjedd, når det har skjedd, hvilken MO-kode saken er kodet etter, samt alder og kjønn på offeret.

Uansett kodingsdisiplin, må man ha dekkende og korrekt kunnskap om saken for å kode den riktig. Siden politiet lokalt manglet forståelse i mange saker, førte dette til at kvaliteten på kodingen av straffebudet ble lav. Den endelige kodingen inneholder flere saker med det alvorligere straffebudet *seksuell omgang* enn den første kodingen som har flest saker kodet som *seksuell atferd* (tabell 1). At kodene ble endret skyldes arbeidene til de to sentraliserte etterforskningsteamene. Sakene ville fått høyere prioritet om de var vurdert og kodet slik med en gang. Den siste kodingen var dessuten samlet rundt færre straffebud, og ville gitt høyere kvalitet på datafangsten.

Type	Første koding	Siste koding	Diff	Diff %
Atferd	41	16	-25	-61,0 %
Handling	60	40	-20	-33,3 %
Omgang	41	104	63	153,7 %
Annet	24	6	-18	-75,0 %
Totalt	166	166	0	0,0 %

Tabell: 1 Koding av statistikkgruppe, første og siste koding: Kilde: Lommemannsakene

Tidspunktet og stedet for overgrepene er gjennomgående kodet riktig. En del av overgrepene har skjedd i avskjermede områder uten gateadresse. Det har derfor ikke vært mulig å søke fram adressen ut fra GAB-registeret ved kodingen. Adressen er derfor skrevet i fritekst. Dette innebærer at saken ikke får geokoding, og at det ikke er mulig å importere saken direkte til kart, hvis politidistriktene har tilgang til dette.

Koden som illustrer framgangsmåten ved overgrepet - MO -, er den koden som mest effektivt siler ut uaktuelle saker ved søk på strukturerte data i IKT-systemet PAL for STRASAK. Når man gjør søk over store geografiske avstander og tidsspenn, er det viktig at datafangsten blir mest mulig presis. MO-kodene ble og blir likevel lite brukt. Det var antatt at det skyltes at MO-kodene var lite dekkende og uhensiktsmessige for de ulike lovbruddene. Derfor ble MO-kodene forbedret fra november 2008. Fra 14.januar 2009 ble kodene søkbare i PAL for STRASAK. Likevel blir kodene knapt brukt mer enn tidligere.

I lommemannsakene ble MO kodet i 34 (21 prosent) av sakene (tabell 2). Dette til tross for at alle sakene kunne vært kodet med passende MO-koder. Flere saker dekkes dessuten av flere MO-koder, men tidligere kunne en sak bare kodes med en MO-kode. Dette kan ha skapt et dilemma under kodingen, men burde likevel ikke ført til at sakene ikke ble kodet.

Modus	Saker
15-B Beføler skritt/kjønnsorg.gutt	13
15-D Masturbering gutt	3
15-I Lar seg masturbere av gutt	14
15-J Lar seg masturbere av pike	1
15-O Narre/Lokke med seg mindreårige	2
15-T Blotting	1
Ikke anmeldt, ikke ført modus, ukjent	132
Totalt	166

Tabell: 2 Moduskoder i sakene. Kilde: Lommemannsakene.

Alder og kjønn på offeret er et viktig kriterium for å sile ut uaktuelle saker når det arbeides med å få oversikt over sakene. Noen overgripere er ofte konsistente når de velger offer, likevel er ikke dette en regel (Søftestad 2005). I lommemannsakene er registreringen av kjønn og alder på ofrene relativt god. Likevel var det ikke mulig å søke fram saker på dette kriteriet før i 2002 da søkesystemet PAL for STRASAK ble gjort tilgjengelig. De fleste etterforskere fikk ikke tilgang til systemet før i 2007. Svakheten

ved kodingen, og hvilke konsekvenser dette fikk for etterforskningen er et sentralt tema i neste kapittel.

4.5.2 Samtale med barnet og dommeravhøret

Foran er det beskrevet at barna i liten grad ble trukket med i etterforskningen. Det er ulike risikofaktorer som har bidratt til dette.

Arbeidsgruppen har forsøkt å vurdere kvaliteten og grundighetene i noen av samtale og dommeravhørene. Dette er gjort på bakgrunn av dokumentene; lyd eller bildeversjonene er ikke gjennomgått. Det er vanskelig å vurdere kvaliteten uten å ha vært til stede, eller gjennomgått lyd- og bildeopptak. Formålet med samtalen med barnet er å få opplysninger som er nødvendige for å starte opp en hensiktsmessig etterforskning. Den innledende samtalen skal i henhold til voldtektsdreieboka begrense seg til kort om hva som skjedde, hvor det skjedde, når det skjedde, hvem som var til stede, beskrivelse av overgriperen, framgangsmåten og hvordan overgriperen forlot åstedet. Det har ikke vært mulig å danne seg et dekkende bilde over akkurat hvordan den innledende samtalen har forløpt mellom politiet og barnet.

Dommeravhøret er et av de sentrale etterforskingsskrittene i etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn. Dommeravhøret brukes til å innhente opplysninger om detaljer rundt overgrepet og for å avklare andre opplysninger som barnet best kan svare på. Gjennomgangen av dokumentene i et utvalg saker viser at det var mange faktorer som påvirket barnets mulighet til å fortelle. Barnet kan ha hatt en dårlig dag, avhøret kan ha blitt utsatt, det kan ha oppstått tekniske problemer, lang reisevei kan ha trettet barnet før avhøret begynte. Enkelte barn manglet begreper og en fortolkningsramme for å forklare hva som var skjedd, skam, skyld, redsel etc. kan også ha påvirket forklaringen negativt.

Ikke minst var det i enkelte tilfelle mange fra politiet som forholdt seg til barnet og familien. Dermed fikk ikke barnet den oppmerksomheten som kunne være nødvendig for at barnet skulle åpne seg. Det var mange faktorer som hemmet en fri og fullstendig forklaring. Derfor hadde det vært viktig at barnet og avhører hadde fått mer enn den ene muligheten som dagens regelverk legger opp til, for å få fram mest mulig fullstendige opplysninger i saken.

4.5.3 Åstedsundersøkelse

En åstedsundersøkelse for å sikre spor må gjøres hurtig. Både barnet og det geografiske stedet må regnes som "åsteder". Spor på åstedet er utsatt for ferdsel, vær og tid.

Det er skrevet rapport om åstedsundersøkelse i 35 (21 prosent) av sakene. En del av disse rapportene omtaler og inneholder foto av det geografiske åstedet. Det er bare gjort kriminaltekniske åstedsundersøkelser i 18 (11 prosent) av sakene. 11 av de 18 sakene er meldt politiet samme dag som overgrepet. I 53 av de 73 sakene som ble meldt samme dag, er det ikke gjort åstedsundersøkelser.

Det var grunnlag for å sikre biologiske spor på barnet, eller ting overgriperen hadde gitt barnet i 51 (31 prosent) av sakene. Det er fastlått at det ikke var grunnlag i 98 (60 prosent). I de øvrige 16 (9 prosent) er det ukjent om det var grunnlag. Av de 51 sakene det var grunnlag i, var 46 meldt politiet innen 15 dager.

Det var muligheter for å sikre elektroniske spor fra åstedet i 69 (42 prosent) av sakene. Det ble innhentet elektroniske spor i 16 (10 prosent). 10 av de 16 var varslet samme dagen som overgrepet skjedde. 12 av sakene var varslet innen 15 dager.

4.5.4 Rundspørring

Rundspørringer gjøres for at politiet skal komme i kontakt med vitner som har opplysninger om overgriperens utseende, opplysninger om andre mulige vitner, eller har vært vitne til det seksuelle overgrepet.

Det ble gjort rundspørring i 12 (7 prosent) av sakene. 11 av de 12 sakene var meldt politiet samme dag. Det er sikkert at det ikke ble gjort rundspørring i 56 av de 73 sakene som ble meldt samme dag som overgrepet. I de øvrige 6 har det ikke vært mulig å si om det er gjort rundspørring. Nyttan av rundspørringer reduseres over tid fordi aktuelle vitner forlater området, eller at hukommelsen blir påvirket av andre inntrykk eller viskes ut. Det kan likevel være viktig å gjøre en rundspørring på samme tidspunkt som overgrepet skjedde, uken etter. Rutineaktivitetsteorien tilsier at mange av de samme personene vil være i området da. De kan ha merket seg personer og hendelser som avviker fra de normale aktivitetene i området.

Mange av overgrepene skjedde i barnas nærmiljø, og rundspørringene i nabolaget eksponerte barna i unødig grad. Flere av barna opplevde seg stigmatisert både i nabolag og på skolen. Mange fikk tilleggsbelastninger av stigmatiseringen, og det er ett eksempel på at en familie valgte å flytte. Til tross for at den rundspurte skal ha forklaring om hva saken dreier seg om, jf påtaleinstruksens § 8-5 første ledd, er det viktig at den som foretar rundspørringen har klart for seg hva som kan sies (Bjerknes og Johansen 2009). Politiet må skjerme det aktuelle barnet under rundspørringer i nabolaget, og ved andre etterforskningsskritt. Det samme gjelder når politiet går ut med informasjon til media.

4.5.5 Vitneavhør

Det var to typer vitneavhør i sakene. For det første var det familien til barna som forklarte seg om hva barnet fortalte og barnets reaksjoner etter overgrepet. For det andre var det vitner som hadde sett noe konkret direkte relatert til overgrepet, eller hadde observert overgriperen eller barnet i forkant eller etterkant av overgrepet. Det var få avhør av vitner som hadde opplysninger direkte relatert til overgrepet. Selv om overgriperen lurte barna til et avskjermet område, var han i trafikkerte områder både før og etter overgrepet. Dersom rundspørringene hadde vært gjort med en gang, ville politiet hatt mulighet til å få disse vitnene i tale.

4.5.6 Fotofremvisning og fotokonfrontasjon

Fotofremvisninger og fotokonfrontasjoner eller personkonfrontasjoner må ikke foretas ukritisk. Under de rette forutsetningene kan slike etterforskingsskritt gi viktige opplysninger til den videre etterforskning. Retningslinjene for konfrontasjoner finnes i Riksadvokatens rundskriv fra 1933 og veiledningen til Kripos fra 1973. Det har vært nedsatt en arbeidsgruppe som har utredet forslag til ny instruks og nye retningslinjer for konfrontasjoner. Dette forslaget er i skrivende stund ikke offentlig. Når fotofremvisningene og fotokonfrontasjonene vurderes, gjøres dette på bakgrunn av Politihøgskolens undervisningsmaterieell.

Fotofremvisninger og konfrontasjoner kan inneholde mange feilkilder og det er en fare for at uskyldige personer pekes ut, eller at skyldige personer ikke gjenkjennes. Vitnet må ha et minnebilde og ha beskrevet overgriperen godt før politiet vurderer en fotofremvisning eller konfrontasjon. Beskrivelsen må være sikret av politiet gjennom Politihøgskolens metodikk for avhør¹¹ slik at den er mest mulig dekkende og korrekt.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd. Vitnet skal ikke spørres om vedkommende vil kunne kjenne igjen overgriperen på foto, siden dette kan legge et urimelig press på vitnet (Bjerknes og Johansen 2009).

En fotofremvisning blir gjennomført for vitnet når det ikke er en konkret mistenkt i saken. Det er viktig ikke å vise for mange bilder for vitnet fordi hukommelsesbildet av den reelle gjerningsmannen svekkes etter hvert under fotofremvisningen. Bilder til en fotofremvisning velges ut etter beskrivelsen av gjerningsmannen som vitnet har gitt i tidligere avhør. Detaljer om beskrivelsen som vitnet umiddelbart har kommet med i sin første frie forklaring, kan gi viktig prioritet for hvilke foto vitner får forelagt. For å redusere antallet fotografier ytterligere, bør man prioritere personer som tidligere også har utført liknende lovbrudd med likelydende MO (ibid.)

Barn som gjennomfører fotokonfrontasjoner eller fotofremvisninger må gis forståelig instruksjon om hva de skal gjennomgå. Barn kan bli utsatt for sterkere påvirkning enn voksne, og faren for at uskyldige blir plukket ut kan øke. I samråd med dommer eller den som tar avhøret, bør det derfor vurderes om et blant ark der det står ”er ikke der” eller ”jeg vet ikke” legges ved montasjen, når lesekyndige barn fremlegges fotografier eller fotokonfrontasjoner (ibid.)

Det ble gjennomført fotofremvisning i 24 (15 prosent) av sakene. Politiet har i enkelte tilfeller forelagt svært mange bilder for barna, og bildene synes prioritert ut fra MO mer enn likhet til beskrivelsen. I enkelte tilfeller har antallet bilder økt ettersom beskrivelsen har vært mangelfull, heller enn å unnlate fremvisningen. Dette er ikke en

¹¹ K.R.E.A.T.I.V.

hensiktsmessig framgangsmåte, og kan ødelegge etterforskningen mer enn den støtter den. Enkelte fotofremvisninger er mangelfullt dokumentert.

Under lommemannsakene hadde ikke politiet IKT-systemer som var egnet til å lage gode fremvisninger. IKT-systemene hadde ikke søkemuligheter for å finne de mest aktuelle personene i kombinasjon mellom personbeskrivelse, tidligere lovbrudd, MO og geografisk operasjonsområde, tidsutvalg samt fotografier.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Det ble gjennomført fotokonfrontasjon i 13 (8 prosent) av sakene. En fotokonfrontasjon inneholder fotografi av en mistenkt og ytterligere 8-10 personer med likhetstrekk til mistenkte. Også enkelte av fotokonfrontasjonene er mangelfullt dokumentert. I svært mange tilfeller vil ikke selve fotomontasjen være registrert elektronisk i saken, men være vedlagt papirversjonen. Dette er det viktig å være oppmerksom på når saker overføres elektronisk fra ett politidistrikt til et annet.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Riksadvokatens brev av 16. oktober 2009, inneholder regler for at avhør av barn i forbindelse med seksuelle overgrep skal sikres ved lyd og bilde. Dommeravhøret skrives ut som dialogutskrift. Politiavhør av barn mellom 14 og 16 år som ikke avhøres i dommeravhør, vil i det vesentligste bli skrevet ut som resymè på bakgrunn av lyd og bildeavhør og med vesentlige deler som dialogutskrift. I lyd og bildeversjonen av avhøret vil beskrivelsen av overgriperen forekomme i ulike sekvenser av avhøret. Det samme gjelder i dialogutskriften. I resymèet kan beskrivelsen sammenfattes og presenteres på ett sted. Siden opplysningene er viktige for å knytte overgripere til andre saker, bør beskrivelsene fra dommeravhør og resymè registreres som strukturerte data i BL.

BL er tilrettelagt for slik registrering i dag, men foreløpig bare for å beskrive savnede, men kjente personer (etterlysninger). PDMT (2007) skiller mellom to typer signalement. For det første *fullsignalementet* – der personen som signaleres er til stede, og der godkjent fullsignalement med beskrivelse, foto og fingeravtrykk og eventuelt DNA blir en del av SSP. For det andre *beskrivelsen* – der personen som signaleres er ukjent og beskrives av 3. person (for eksempel vitnebeskrivelser og observasjoner). Eller der personen er kjent og beskrives av tredjeperson (etterlysninger av savnet person). I vårt tilfelle er det beskrivelsen av ukjent person som etterforskeren bør foreta gjennom BL i forbindelse med at han skriver resymè fra avhøret, eller på bakgrunn av dialogutskriften fra dommeravhøret. Opplysningene må gjøres søkbare i PAL for STRASAK.

Personer som pågripes, eller siktes for seksuelle overgrep må fullsignaleres straks det er hjemmel for dette. Dermed vil beskrivelser av ukjente overgripere kunne knyttes til beskrivelser av kjente overgripere gjennom SSP. Hvis SSP skal utnyttes fullt ut i denne

typen etterforskinger, må systemet moderniseres på flere områder. SSP er ikke integrert i politiets fullsignalementstjeneste i dag.

Dette innebærer at alle opplysninger fra fullsignaleringer ved politidistriktene som registreres i Biometra, evt. BL må føres manuelt i det gamle SSP systemet av Kriposansatte. Av kapasitetsgrunner sluttet Kripos å overføre opplysninger om særkjenne (tatoveringer, arr etc.) fra BL, eller Biometra til SSP i 2007, til tross for at politidistriktene registrerer disse opplysningene når overgriperen fullsignaleres. Dermed står politiet uten mulighet til å velge personer med f eks et spesielt handikap, når overgriperen er beskrevet med dette og politiet skal finne aktuelle fotografier.

4.5.7 Varsling

Varsling om seksuelle overgrep er et sentralt tema. Siden mangelfull varsling førte til at politiet ikke forstod sakens fulle omfang, og etterforskningen ikke ble samordnet før etter lang tid, blir varsling tema i kapittel 5.

4.5.8 Redigering av sakene

Enkelte saker hadde mange dokumenter fordi det var gjort mange etterforskingsskritt. For å få oversikt over sakene er det vesentlig at de er redigert etter et ordnet mønster. I politiet vil enkle saker med få dokumenter ha fast oppsett på de første dokumentene. Deretter ordnes dokumentene i kronologisk rekkefølge. Hvis det er mange dokumenter ordnes disse i ulike kategorier og føres i egne underdokumentlister.

Hvert offer må ha sin sak. Spesielt i en av sakene var dokumentene ordnet i kronologisk rekkefølge tross mange dokumenter. Ulike lovbrudd mot ulike ofre manglet anmeldelser og lå som vitneavhør knyttet til en annen anmeldelse. Informasjonen ble til slutt så vanskelig tilgjengelig at det var vanskelig på en enkel måte å skaffe seg oversikt over sakens dokumenter og de ulike hendelsene.

4.5.9 Hordalandsakene og viktige episoder i etterforskningen

Den gjennomgangen vi har hatt av de 166 sakene har vist noen felles trekk ved kvaliteten på etterforskningen. Vi har valgt å gjøre en kvalitativ gjennomgang av noen saker som representerer viktige episoder i etterforskningen av lommemannsakene.

Den 11.november 1999 ble den nå tiltalte i lommemannsaken pågrepet av politiet på Sotra utenfor Bergen. Siden 10.november 1990 hadde politiet i og i nabokommunene rundt Bergen fått 25 spesielle meldinger om seksuelle overgrep mot, med ett unntak, flere unge gutter. Det spesielle med sakene var hvordan overgriperen (-e) etablerte kontakt med og isolerte offeret. Alvorligheten på de seksuelle overgrepene varierte, men dette var mer knyttet til offerets reaksjoner enn de sannsynlige intensjonene til overgriperen (-e).

I de fire første sakene fra 11.november 1990 til 27.april 1992 etablerte overgriperen (-e) kontakt ved å be ofrene om hjelp til å finne et usjenert sted for å skifte bandasje. Hvis det var flere barn til stede, bad han noen holde vakt mens han skiftet, mens en ble

spurt om å hjelpe med å skifte bandasjen. Bandasjen var festet høyt oppe rundt venstre lår, helt oppe ved lysken. Og dette var innledning til ulike seksuelle overgrep. Beskrivelsen av overgriperen varierte, men det ble fra noen ofre opplyst at han stammet. I to uavhengige saker ble en navngitt person plukket ut ved fotokonfrontasjon, og tiltalt for alle forholdene etter en samordnet etterforskning. Vedkommende nektet, og sakene ble siden henlagt pga. at tiltalte ble innlagt i psykiatrisk sykehus. I en av de fire sakene var ofrene jenter på hhv. 12 og 13 år. Deretter var det en lengre pause med særegne overgrep mot unge gutter.

I tiden fra 5.februar 1995 til 19.mai 1996 mottok politiet seks meldinger om seksuelle overgrep mot 10 unge gutter. I fire av sakene ønsket overgriperen hjelp til å finne et usjenert sted å skifte klær, og bad om vakt hold og hjelp til å skifte. I to av sakene bad overgriperen om hjelp til å skifte bandasje på samme måte som tre år tidligere. Overgriperen forgrep seg deretter seksuelt mot guttene på ulike måter. Sakene ble etterforsket i samarbeid mellom lensmannskontorene i Bergen og politikammeret i Bergen. Etterforskningen førte ikke fram til noen gjerningsmann. Deretter var det et lengre opphold til 4.januar 1999.

Fra 4.januar 1999 til 05.11.1999 mottok politiet 11 meldinger om seksuelle overgrep mot unge gutter.

Den 4.januar 1999 var en overgriper i et borettslag ved Olsvik i Bergen. Her bad han flere barn vise seg et sted i skogen rundt et boligområde hvor han kunne tisse, og et av barna har forklart at han truet med å banke noen. Flere barn ble bedt om å holde vakt, mens en gutt ble utsatt for et seksuelt overgrep.

Beskrivelse av overgriperen fra voksent vitne:

mann, ca 180 cm, voksen, normal kroppsbygning, hvit regnjakke, med kanskje noe grønt på overarmene, noe gult på hetten, og sorte dongeribukser

Den 27.februar 1999 bad en overgriper to gutter om hjelp til å finne noe i lommen, som ikke hadde før i et boligfelt i Åsane i Bergen. Deretter forgrep overgriperen seg grovt seksuelt på en av guttene, mens den andre holdt vakt. Dette er det første overgrepet med den kontaktetableringen som er mest konsistent i de sakene som senere ble omtalt som lommemannen.

Beskrivelse av overgriperen:

mann, ca 175 cm, 30-50 år, slank, foroverbøyd lutende gange, ubarbert, sort topplue, lang grå/grønn sommer jakke, lys dongeribukse, sorte blanke sko med snøring, varierte stemmen mellom lys og mørk

Den 14.april 1999 var det en overgriper i badstuen ved Fjell ungdomsskole. I badstuen oppholdt det seg tre unge gutter. Blant annet to brødre på henholdsvis seks og åtte år. I den første samtalen med moren 2.desember 1999 opplyste hun at mannen hadde berørt den yngste av brødrens høyre skulderblad med stiv tiss, mens de andre guttene en kort stund var ute av badstuen. Den yngste gutten hadde rett etter gått ut av

badstuen og fortalt de andre to guttene hva mannen hadde gjort. Guttene hadde gått inn igjen i badstuen, og mannen satt da på øverste raden med beina godt ut til hver side. Moren hadde notert hva den yngste gutten forklarte, mens den eldste broren hadde korrigert og utfylt litt. Noen dager senere hadde guttene fortalt at mannen hadde forsøkt å ta tissen ned i mellom plankene på benken han satt, uten at det var nevnt når dette hadde skjedd.

Den 2. desember 1999, hadde en politimann også samtaler med guttene for å vurdere behovet for et dommeravhør. Den yngste gutten fortalte at mannen hadde på seg badebukse i badstuen. Mens de to litt senere var alene i badstuen hadde mannen kommet ned til der gutten satt for å vise at lampen i badstuen var en dusj. Mannen hadde fremdeles badebukse på seg. Mannen hadde berørt guttens høyre skulderblad (guttene viste med hånden) med sin tiss. På spørsmål om gutten hadde sett tissen til mannen svarte han at han ikke hadde det. På nytt spørsmål om han var sikker på at det var tissen han bar berørt med, svarte han at han ikke visste det, men trodde det. Han hadde vært så sikker at han hadde gått ut av badstuen og fortalte det til de to andre.

Gutten beskrev overgriperen:

mann, ca 40 år, brunt kort hår, litt prikker i fjeset, uten at beskrivelsen kunne konkretiseres nærmere.

Han ble forevist 12 fotografier av menn født i tiden 1952-1954 deriblant den nå tiltalte i lommemannsakene, som var pågrepet ved Stranda skole 11.11.1999. Gutten gjenkjente ikke noen som mannen fra badstuen. Han hadde ikke sett mannen før eller etter den 14. april 1999.

Den eldste broren forklarte at mannen hadde sittet på øverste benken med et håndkle som dekket deler av skrittet hans, men at han kunne se litt av tissen til mannen. Mens de tre guttene satt sammen i badstuen, fortalte mannen at lampen i taket var en dusj. Guttene benektet dette og to av dem gikk ut for å finne vann som de kunne hive på ovnen. Den yngste broren ble igjen i badstuen sammen med mannen. De var ute i ca to minutter. Da de kom inn igjen satt mannen på håndkleet sitt ved siden av lillebroren. Mannen hadde stiv tiss da de kom inn i badstuen. Han forsøkte å komme i snakk med guttene, men de gikk ut for å bade. Etter at de hadde kommet hjem hadde den yngste broren fortalt moren at en mann hadde tatt tissen borti skulderen hans, og moren hadde skrevet det ned.

Gutten beskrev overgriperen:

mann, ca 30 år, ikke tykk og hadde mørkt hår. Han hadde noen prikker i ansiktet, uten at beskrivelsen kunne konkretiseres nærmere.

Han var usikker på om han ville gjenkjenne mannen på bilde. Likevel ble han forevist de samme bildene som lillebroren, men gjenkjente ingen som mannen fra badstuen.

Hvilke bilder som ble forevist guttene, er ikke dokumentert i den saken vi har hatt tilgang på.

Samtalen med guttene ble gjort atskilt, mens en venninne av guttenes mor var til stede.

Det ble ikke foretatt dommeravhør av guttene, og det ble heller ikke opprettet en egen anmeldelse. Etterforskningsmaterialet ble vedlagt en senere sak som tilleggsopplysninger.

Den 1.mai 1999 var det en overgriper i dusjen ved svømmebassenget i Askøyhallen. En far var der med sine to sønner på hhv. 2 og 5 år. Mens faren var i garderoben og skiftet på den yngste sønnen var gutten på 5 år i dusjen. Da faren gikk inn i dusjen så han at overgriperen stod med sin uerigerte penis opp mot ansiktet på gutten. Faren fikk gutten ut av garderoben, og overgriperen forsvant. Faren deltok senere i en fotokonfrontasjon, og gjenkjent straks igjen den senere tiltalte i lommemannsaken som overgriperen. Fotokonfrontasjonen er dokumentert. Faren forklarte videre at han hadde sett tiltalte i andre bad, og at vedkommende oppførte seg svært upassende i dusjen med overdreven vasking av kjønnsorganet og at han alltid satt uten badebukse i badstuen. Tiltalte var aldri i bassenget, kun i badstuen og dusjen – og som regel under familiebadning da det var mest barn i lokalene. Heller ikke denne saken fikk en formell anmeldelse, men etterforskningsmaterialet ble lagt ved en senere sak som tilleggsopplysninger.

Den 17.juli 1999 spurte en overgriper en gutt og en jente i Norheimsund om hjelp til å finne et usjenert sted å skifte. Han tok med seg gutten inn i et garasjeanlegg han ble forevist, og forgrep seg mot gutten der.

Beskrivelse av overgriperen:

mann, ca 40 år, 180 cm, tynn, mørkt krøllete/bustete hår, rød/orange t-skjorte, blå dongeribukser, fillete joggesko, snakket østlandsdialekt

Den 25.august 1999 spurte en overgriper en gutt om hjelp til å fjerne en flott på rumpa i Bergen. Han forsøkte å få gutten med inn i et skogholt. Overgriperen dro ned buksen til knærne og var uten underbukser. Han hadde erigert penis og bad gutten komme bort til han. Gutten gikk fra stedet og varslet noen ungdommer, som lette etter overgriperen som var borte.

Beskrivelse av overgriperen:

mann, over 38 år, nesten 198, grå skjeggstubber, slank, sort sportscaps med mulig Adidasmerke i pannen, blå dongeribukser og kanskje hvite joggesko, sorte briller

Den 7.september 1999 var det en overgriper i dusjen ved svømmehallen, Stranda skole på Sotra sammen med en gutt på 7 år.

Deler av rapporten er unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 13, første ledd, jf. politilovens § 24 på dette punktet.

Den senere tiltalte i lommemannsakene ble pågrepet da han oppsøkte svømmehallen den 11.november 1999. I avhør den 11.november 1999 opplyste han at han hjalp en gutt i dusjen ved svømmehallen Stranda skole. Gutten hadde såpe i ansiktet og øynene og var fra seg. Tiltalte tok håndbaken opp til ansiktet til gutten og forsøkte å få bort såpen. Deretter tok han ansiktet til gutten opp mot dusjstrålen slik at såpen skulle renne vekk. Han benektet å ha såpet inn gutten selv, og mente også at det kunne ha vært en annen mann i dusjen. Han opplyste at han var uten badebukse i dusjen. Det ble ransaket på hans bopel, bil og arbeidsplass. Det ble gjort sporsikring på en beslaglagt harddisk uten at det ble funnet data av interesse for saken. Videre ble det beslaglagt tre bukser fra tiltaltes arbeidsplass. Tiltalte ble løslatt den 12.november 1999.

I nytt avhør den 22.januar 2000 presiserte tiltalte at han hadde strøket bort såpe fra guttens lepper med sin bøyde pekefinger, men aldri hatt fingeren i guttens munn.

Saken ble foreslått henlagt den 3.april 2000 og returnert fra statsadvokaten i Hordaland den 30.mai 2000 der den ble henlagt. Vedlagt i denne saken lå også etterforskningsmaterialet fra 14.april 1999, badstuen ved Fjell ungdomsskole og 1.mai 1999 ved svømmebassenget i Askøyhallen.

Den 7.oktober 1999 var det en overgriper på Nesttun, Bergen. Han spurte flere gutter om veien til Skjolddal skole. Guttene fulgte han et stykke på veien, og han spurte om guttene ville hjelpe han å ordne foret i buksen. Selv stakk han hånden ned i bukselinningen ved buksesmekken. Guttene gikk deretter fra stedet.

Beskrivelse av overgriperen, gutt: 1:

mann, begynnelsen av 30 årene, sort strikkelue med Newcastlelogo på, sølvfarget boblejakke, joggebukse eller dongeribukse, nye hvite joggesko

Beskrivelse av overgriperen gutt 2:

mann, 30-40 årene, ca 180-190, litt kraftig/veltrent, sort lue, sølvgrå litt stor jakke, skitten dongeribukse, virket ustelt, usikker dialekt

Den 11.oktober 1999 var det en overgriper Natland, Bergen. Han bad en 7 år gammel gutt om hjelp til å finne noe i lommen sin. Gutten løp fra stedet. Den 12.oktober 1999 hadde Bergen Tidende en notis om saken. Dette er første gang media omtalte lommeframgangsmåten for kontaktetablering. Gutten gjenkjente mannen senere og pekte han ut for sin mor. Moren hadde tidligere sett vedkommende i postuniform på Natland.

Beskrivelse av overgriperen:

mann, regnjakke, farget i lilla og litt grønn, hette over hodet, og strammet rundt ansiktet, mørk bart, ingen andre beskrivelser.

Den 4.november 1999 var det en overgriper ved Natland, Bergen. Han bad to gutter om hjelp til å finne et usjenert sted for å skifte klær. Bak en container tok han seg til skrittet og så ”se her” til guttene. Guttene løp fra stedet.

Beskrivelse av overgriperen:

mann, 175-180 cm, normal kroppsbygning, mørkt, glatt, kort hår, litt bustete foran, ubarbert, bergensdialekt, lilla jakke, sorte/mørkeblå dongeribukser, bar på en sort pølsebag med grønne ender.

Den 5.november 1999 var det en overgriper ved Blomsterdalen, Bergen. Her oppsøkte han flere barn. Han fikk med seg en gutt i skogen, også her ble fornærmede spurt om hjelp til å finne 20 kroner i lommen. Overgriperen forgrep seg deretter mot gutten, mens vennene holdt vakt. Han truet gutten til ikke å fortelle om dette til noen. Politiet gjennomførte en samtale med gutten samme dag, og gjorde en åstedsundersøkelse etter guttens anvisning. Det ble gjennomført flere etterforskningsskritt samme dag og dagen etter. Politiet gjorde en fotofremvisning med gutten fra en perm med ca 100 bilder den 8.november 1999. Samme dag gjorde politiet en tilsvarende fotofremvisning for tre av de andre barna som hadde sett overgriperen. Den 12.november 1999 ble det gjort dommeravhør av fornærmede.

Den 30.november 1999 ble gutten forevist en ny fotofremvisning som også inneholdt et bilde av tiltalte i lommemannsaken som var pågrepet på Sotra den 11.november 1999. Gutten plukket ikke ut tiltalte på foto. De andre barna har ikke gjennomført ny fotokonfrontasjon. Det framkommer ikke spesifikt hvilke bilder som er forevist i denne siste fremvisningen utover at det var et bilde av tiltalte.

Offeret beskrev overgriperen:

mann, 39 år, ubarbert, tynn, over 180 cm, svart strikkelue, jakke av silkestoff, lysegrå, grå dongeribukse, hvite Adidas sko, eller Nike sko, hvite med blått på tåen, bergensdialekt

Venninne av offeret beskrev overgriperen:

mann, høy, tynn, ca 46 år, lang nese, litt grått hår, svart strikkelue uten dusk, grå blank boblejakke, lys dongeribukse og hvite joggesko, ubarbert med lyse skjeggstubber. Tilsnørt jakke i livet, farge som sølv metallic bil. Gikk med hendene både på ryggen og i lommen.

4.5.10 Vurdering

Arbeidsgruppen vil diskutere de 11 sakene fra 1999 nærmere og tar utgangspunkt i grundigheten og kvaliteten i etterforskningen og informasjonsutvekslingen.

I fire av de 11 sakene ble det gjennomført flere etterforskingsskritt. De ble straks vurdert som alvorlige, og politiet ble i tre av sakene varslet hurtig. Dermed kunne politiet iverksette de mest tidskritiske etterforskingsskrittene. De fire sakene var saken fra 4.januar 1999, Olsvik, Bergen, saken fra 27.februar 1999, Ulvedalen Torg, Bergen, saken fra 7.september 1999, Sotra og saken fra 5.november 1999, Blomsterdalen, Bergen. Det var i saken fra 7.september 1999 på Sotra at politiet hadde flest opplysninger om overgriperen, og dette førte til pågripelse i denne konkrete saken etter et samarbeid med blant annet badevaktene. De øvrige sakene er ikke oppklart, men er en del av de 166 sakene vi har vurdert.

Grundighetene og kvaliteten på etterforskningen var likevel varierende. I saken fra Olsvik er det utført en rekke vitneavhør og rundspøringer. Politiet delte også ut etterlysning etter informasjon i postkassen til samtlige beboere i borettslaget. Det ble gjennomført åstedsundersøkelse som er godt dokumentert. I tillegg ble det sikret biologiske spor fra barnet. Det ble også søkt med hund i området rett etter at politiet var varslet. Barna ble relativt hurtig dommeravhørt, men det ble ikke gjennomført samtale med barna i initialfasen. Etterforskningen bar preg av både grundighet og god kvalitet. Saken er kodet riktig, også MO er kodet. Etterforskningen førte likevel ikke fram.

I saken fra Ulvedalen Torg er det også gjennomført flere etterforskingsskritt, men færre enn i Olsviksaken. Her er det ikke tatt dommeravhør, men det er gjennomført en samtale med barnet innledningsvis. Det er ikke dokumentert åstedsundersøkelse eller rundspørring. Etterforskningen bærer noe mindre preg av grundighet, men kvaliteten på det som er gjort er jevnt over tilfredsstillende. Likevel har ikke etterforskningen ført fram.

Saken fra Blomsterdalen fikk oppfølging umiddelbart. Det ble gjennomført en åstedsundersøkelse etter at gutten i mørket hadde påvist åstedet. Første politi på stedet gjennomførte en samtale med gutten for å komme i gang med tidskritiske etterforskingsskritt. Han ble også dommeravhørt og det ble gjennomført to fotofremvisninger for han og en for tre andre barn som hadde sett overgriperen. Han ble forevist fotografi også av den senere tiltalte i lommemannsaken, men uten gjenkjennelse. Omstendighetene rundt denne fotofremvisningen er beskrevet foran. Gutten var truet av overgriperen til ikke å si noe.

Politiet ble kritisert av bistandsadvokaten for guttens aktive deltagelse under den innledende etterforskningen, og at det var uniformert politi som kom til stedet. Etterforskningen førte ikke fram.

Saken fra Sotra skjedde den 7.september 1999 og ble meldt til politiet den 1.oktober 1999. De to øvrige sakene som ble lagt inn i denne saken, ble kjent gjennom etterforskningen av hovedsaken. Disse sakene skjedde henholdsvis 14.april 1999 i badstuen, svømmehallen, Fjell Ungdomsskole og 1.mai 1999 i dusjen, svømmehallen i Askøyhallen. Saken fra 7.september 1999 førte fram til pågripelsen av den senere tiltalte i lommemannsaken. Hendelsesforløpet i hovedsaken ble aldri helt avklart i

1999. Hva som skjedde i badstuen ved Fjell Ungdomsskole 14.april 1999 framstod også som uklart, mens det som skjedde i dusjen ved Askøyhallen 1.mai 1999 var derimot klart. I avhørene hadde siktede forklaringer på det han ble konfrontert med, og avhørene virker ikke godt forberedt fra politiets side. Tiltalte fulgte etter avhøret opp enkelte punkter han ble konfrontert med, og politiet fikk blant annet en legeerklæring som forklarte hvorfor han ikke var i bassenget og bare oppholdt seg i badstuen og dusjen. Etter arbeidsgruppens oppfatning burde de tre uavhengige sakene vært anmeldt separat, gitt egne saksnumre og redigert atskilt, men gitt en felles etterforskning.

Saken fra Stranda skole ble kodet som voldtekt, og den senere tiltalte var dermed ikke mulig å finne i SSP ved søk på barneovergripere. Likevel var kodingen korrekt slik sakens opplysninger framstod ved mottak av den første meldingen. Saken ble ikke kodet med MO. I tillegg ble saken skjermet for innsyn i BL og STRASAK. Dette førte til at saken heller ikke ble søkbare i disse systemene. Heller ikke etter 2003 da PAL for STRASAK ble innført, ville saken blitt vist ved søk på overgripere mot barn/gutter. Den tiltalte var bøtelagt for seksuelle overgrep mot gutter i 1976. Dette framgikk ikke i SSP. Det ligger utenfor denne arbeidsgruppens mandat å vurdere kvaliteten på påtalearbeidet i saken.

I 1999 var Bergen og Hordaland politidistrikt to selvstendige politidistrikt. Sakene skjedde i fem ulike lensmannsdistrikt og politistasjonsdistrikt. IKT-systemene var atskilt og gav få muligheter for gjenfinning av saker. Det var heller ikke etablert noen formelle nettverk mellom etterforskere som etterforsket seksuelle overgrep mot barn.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

De 11 sakene hadde i gjennomsnitt 31 dagers intervall mellom seg og et tidspenn på 305 dager fra det første til det siste overgrepet. Korteste intervall var 1 dag, mens lengste intervall var 77 dager. Ni av overgrepene skjedde i tidsrommet fra kl 17:30 til kl 19:00.

Seks ukedager var representert med tre forhold lørdag, to forhold mandag, onsdag og torsdag. Det var ett forhold tirsdag og fredag. De 11 forholdene var spredt over et stort geografisk område og fire kommuner i og rundt Bergen. Beskrivelsen av overgriperen (-e) varierte og var ikke tilstrekkelig konsistent som knyttingsgrunnlag mellom sakene. Likevel var det kommunikasjon mellom Fana lensmannskontor og Fjell og Sund lensmannskontor om to av sakene som var relativt nært i tid.

Den viktigste fellesnevneren i alle sakene var at ofrene var unge gutter i alderen 5 til 12 år og at overgrepene skjedde på offentlig sted med stor risiko for å bli oppdaget. Ikke før i 2003 ble det mulig å søke fram fornærmede i IKT-systemene etter kjønn, lovbrudd og alder. Et slikt søk ville gitt en oversikt over aktuelle tidligere anmeldte saker å sammenlikne med. Uansett krever dette at etterforskeren som mottar en slik anmeldelse, gjør søket for å finne andre aktuelle saker. Dette er ikke vanlig praksis for

etterforskere og er et sentralt tema for denne evalueringen og diskuteres nærmere i kapittel 5.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Heller ikke tidsgeografiske analyser ville vært til hjelp for å knytte sakene sammen. Likevel var det kontakt mellom Fjell og Sund lensmannskontor og Fana lensmannskontor pga. uformelle horisontale kommunikasjonslinjer og nærhet i tid mellom de to sakene. Saken på Sotra kan også ha fått oppmerksomhet siden den pågrepne var bror av en lensmann i distriktet.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

4.6 Evaluering

Det er ikke ofte politiet evaluerer etterforskningen av straffesaker. Ut fra arbeidsgruppens erfaringer er ingen av etterforskningene i lommemannsakene evaluert. I Økonomireglementet for staten¹² er organisasjonene pålagt å evaluere virksomheten på ulike nivå, avhengig av virksomhetens egenart, risiko og vesentlighet. Målet med evalueringene er å få informasjon om effektivitet, måloppnåelse og resultater innenfor hele eller deler av virksomhetens ansvarsområde og aktiviteter. En type evalueringer som skjer i politiet, er månedlige oppfølgninger av resultatindikatorer og måloppnåelse, og justeringer knyttet til ressursbruk og prioriteringer utledet av denne oppfølgingen. Slike evalueringer skjer på strategisk nivå, mens evalueringer av hvordan politiet har håndtert etterforskninger skjer på det operative nivået.

Når politiet evaluerer en etterforskning, gis deltagerne i tillegg muligheten til å reflektere over egen og andres praksis og gis mulighet til å foreslå systemendringer. I dette ligger det et stort læringspotensial både for den enkelte og for politiet som organisasjon. Det synes som om politiet har utviklet en bedre tradisjon for å gjennomgå og lære av spesielle operative aksjoner enn etterforskninger. Operative metoder ser også ut til å gjennomgå en hurtigere faglig vekst enn etterforskingsfaget. En av forklaringene kan være at operative aksjoner alltid er teamarbeid, mens etterforskeren for det meste arbeider alene. Etterforskere tenker nok over egen praksis og lærer underveis, men denne refleksjonen er ikke like verdifull for etterforskeren og i hvert fall ikke for organisasjonen, som en bredere evaluering etter et gruppeorientert samarbeid.

En operativ aksjon har dessuten alltid ett klart start og slutt punkt. I de tilfeller hvor etterforskningen er en del av et teamarbeid vil etterforskningen ha flere slutt punkt. Første

¹² Økonomiinstruksen for staten § 16 – Evalueringer

sluttpunkt er når saken er ferdig etterforsket. Deretter oppstår et nytt sluttpunkt når saken er ferdig behandlet for retten, og til sist når saken er rettskraftig. Spørsmålet blir ofte når evalueringen bør skje, hvem som bør være med under evalueringen og hva som bør være evalueringens tema. Evalueringer må ikke bli en jakt på syndebukker etter en havarert sak. Jo senere en evaluering gjennomføres jo mer opptatt med nye etterforskninger er aktørene, og faren øker for at evalueringen blir nedprioritert.

4.7 Utviklingstrekk

I lommemannsakene var overgriperen (-e) en konvensjonell overgriper som etablerte kontakt med barna umiddelbart før overgrepet. Det er relativt få barn som utsettes for slike overgripere. Barn utsettes som oftest for overgripere de kjenner (Kvam 2001). De senere årene ser vi at barneovergripere har fått en ny arena for å etablere kontakt med barn, og det er gjennom ulike chattekanaler på internett.

Politiet har etterforsket saker der overgripere har brukt internett til å etablere kontakt med barn som senere har vært misbrukt seksuelt. Mange av overgrepene har ikke vært anmeldt, og politiet har opprettet etterforskning på bakgrunn av internettovervåkning, eller opprettet en sak som har vist å ha forgreninger til andre overgrep etter funn på overgriperens harddisk. Etterforskningene har ofte skjedd over flere politidistrikt og også mot utlandet.¹³

Når politiet finner bevis for seksuelle overgrep på overgriperens harddisk, har politiet et annet utgangspunkt for å prioritere saken enn når etterforskningen må baseres på en ofte ufullstendig forklaring. Derfor holder etterforskningen en høyere kvalitet og har større grundighet i disse sakene. Vårt inntrykk er likevel at ressursvurderingene veier tyngre enn nytteverdien når etterforskingsskritt vurderes i dag, enn for noen år tilbake. Mens man tidligere vurderte nytteverdien og utførte etterforskingsskrittene, er det etter var oppfatning, i dag større oppmerksomhet knyttet til kostnadsvurderingen. Dermed kan politiet gå glipp av viktige opplysninger som kunne kommet fram ved en bredere anlagt etterforskning.

I lommemannsakene ser arbeidsgruppen den samme tendensen, og ser ingen forbedringer i etterforskningens grundighet fra de første sakene som skjedde på begynnelsen av 1990 tallet, og sakene som skjedde i 2006. Det ser heller ut som om et økt fokus på ressursvurderingene har gitt en mindre grundig etterforskning i den forstand at det er utført færre etterforskingsskritt. Likevel ser det ut til at de etterforskingsskrittene som er vurdert som ressursmessig forsvarlige i forhold til nytteverdien, holder en høyere kvalitet enn tidligere.

Vi ser også at DNA-teknologien kan bli til stor hjelp for å knytte saker til serier, og avdekke overgriperen når personregisteret blir mer fullstendig. I serielovbrudd er det viktig at politiet får raskt svar på DNA-analysene. Hvis politiet følger opp mot

¹³ Den såkalte Buddy-saken og Vie-saken er eksempler på slike saker

Rettsmedisinsk institutt kan svaret gis innen 10 dager til tre uker i dag. Hvis politidistriktene ikke følger opp, kan svartiden bli vesentlig lenger.

4.7.1 Organisering, holdninger og status for seksuelle overgrepssaker

Svarene på spørreundersøkelsen blant koordinatorene for familievold og seksuelle overgrepssaker viser at det er svart nøkternt. På sammenliknbare punkter stemmer svarene godt med POD sin spørreundersøkelse til politidistriktene i oktober 2009.

4.7.1.1 Generelt

Etterforskningen av seksuelle overgrep er det mest kvinnedominerte arbeidsfeltet i politiet. Koordinatorene i de 22 politidistriktene, som har svart på undersøkelsen, har meldt at 111 personer arbeider med seksuelle overgrep på regulær basis. Av disse er 67 (66 prosent) kvinner. Det er viktig å understreke at enkelte koordinatorene ikke har meldt inn antall personer fordi etterforskningen er fordelt på flere personer som også etterforsker andre saker eller har kombinert tjeneste mellom patrulje og etterforskning.

Fire av 19 politidistrikt har opplyst at de har egne team som etterforsker vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep. I de fleste politidistrikt etterforskes sakene i den driftsenheten overgrepene har skjedd, og ikke av regulære team. De som da etterforsker sakene kan i større eller mindre grad få faglig råd eller bistand fra fagpersoner, koordinatorene eller mer etablerte fagmiljø i eget politidistrikt.

Undersøkelsen viser at de fleste koordinatorene har tilleggsoppgaver som medfører at stillingen ikke brukes 100 prosent til koordinatorrollen. For mange er dette etterforskningsoppgaver som de selv ønsker å ivareta for å opprettholde etterforskningskompetansen innen seksuelle overgrep og familievold. Likevel er det koordinatorene som har arbeidsoppgaver som går lenger enn å opprettholde kompetanse på fagfeltet. Noen få politidistrikt hadde egne koordinatorene for seksuelle overgrep. En detaljert oversikt over tilleggsoppgavene viste at de 22 koordinatorene til sammen hadde 30 andre funksjoner. 14 utfører dommeravhør og noen av disse etterforsker også andre typer straffesaker. Fire arbeider på ordensavdelingen, eller kombinert tjeneste ved lensmannskontor. Fire er vitnebeskyttelseskoordinatorene. To er KREATIV avhørsinstruktør. En er distriktets superbruker i Indicia. En er ansvarlig for signalering, en er ELYSII kontaktperson, en går på reserve liste på operasjonssentralen tredje hver helg, en er ansvarlig for forebyggende politiarbeid, en er prosjektleder og to er leder av fagforum

4.7.1.2 Organiseringen av den seksuelle overgrepsetterforskningen

Koordinatorene har vurdert fire påstander i tilknytning til organiseringen av etterforskningen av seksuelle overgrepssaker.

Til påstanden om at seksuelle overgrepssaker er høyt prioritert i politidistriktet, svarte 41 prosent at de var helt eller delvis enige. 14 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 45 prosent forholdt seg nøytrale.

Til påstanden om at etterforskningen av seksuelle overgrepssaker er svært godt organisert i politidistriktet, svarte 9 prosent at de var helt eller delvis enige. 55 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 36 prosent forholdt seg nøytrale.

Til påstanden om at antallet seksuelle overgrepsetterforskere ikke bør være høyere enn i dag, svarte 14 prosent at de var helt eller delvis enige, mens 86 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige. Det var ingen som var nøytrale til denne påstanden.

Til påstanden om at alder og erfaring for etterforskerne av seksuelle overgrepssaker er meget god svarte 41 prosent at de var helt eller delvis enige, mens 27 prosent forholdt seg nøytrale. 32 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige i påstanden.

Det var et flertall (47 prosent) av koordinatorene som er helt eller delvis uenige i at etterforskningen av seksuelle overgrepsaker er godt organisert i politidistriktene basert på en totalvurdering av de fire påstandene.

Det totale inntrykket etter spørreundersøkelsen er at koordinatorene for seksuelle overgrepssaker ikke er tilfredse med organiseringen. De kvalitative innspillene viser at det er problemer å beholde erfarne etterforskere på fagfeltet fordi de rett og slett ikke orker å etterforske seksuelle overgrepssaker lenger. Dette har sammenheng med for stor arbeidsmengde og at etterforskerne i stor grad arbeider alene med sakene i stedet for å arbeide i team. Det er likevel variasjoner i den kvalitative tilbakemeldingen fra koordinatorene.

4.7.1.3 Avhør av barn

Koordinatorene har vurdert fire påstander knyttet til avhør av barn. Til påstanden om at antallet etterforskere som kan utføre barneavhør i distriktet er tilstrekkelig høyt, svarte 14 prosent at de var helt eller delvis enige. 77 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 9 prosent forholdt seg nøytrale.

Til påstanden om at alle barn som er utsatt for blotting, lokking etc. av ukjent gjerningsmann blir dommeravhørt, svarte 20 prosent at de var delvis eller helt enige. 70 prosent var helt eller delvis uenige, mens 10 prosent var nøytrale. To koordinatorene opplyste at de ikke kunne svare på påstanden, og disse ble trukket ut fra beregningene.

Til påstanden om at barn som ikke dommeravhøres, samtales med av politiet, svarte 6 prosent at de var helt eller delvis enige. 67 prosent var helt eller delvis uenige mens 27 prosent forholdt seg nøytrale. Fire koordinatorene opplyste at de ikke kunne svare på påstanden, og disse ble trukket ut fra beregningene.

Til påstanden om at barnet alltid er avhørt før politidistriktet avgjør en seksuell overgrepssak, opplyste 42 prosent at de var helt eller delvis enige. 37 prosent opplyste at de var helt eller delvis uenige, mens 21 prosent var nøytrale. Det var tre koordinatorene som opplyste at de ikke kunne svare på påstanden, og disse ble trukket ut fra beregningene.

Det var et flertall på 63 prosent av koordinatorene som var helt eller delvis uenige i at forutsetningene for å få tilstrekkelig informasjon fra barna er god, basert på en totalvurdering av våre fire påstander.

De kvalitative innspillene fra koordinatorene var samstemmige om at barn som er utsatt for blotting eller lokkesaker av ukjent gjerningsmann, sjelden blir dommeravhørt fordi denne ordningen krever mye administrasjon og derfor brukes i de alvorligste sakene. Tre koordinatorene opplyste at ansatte utenfor fagmiljøet vegret seg for å snakke med barna i initialfasen fordi de opplevde at de manglet kompetanse. Derfor snakket de heller med foreldre eller andre voksne. En koordinator opplyste at slike saker ofte bare rapporteres som en melding i PO, og at det ikke blir opprettet en anmeldelse. En annen koordinator opplyser:

”Vårt ønske er i første omgang å få rutiner for at barna i alle fall skal avhøres på lyd og bilde, helst av en dommeravhører – vi vet at barn ofte underrapporterer til sine foreldre. Det er viktig at vi derfor kommer i direkte kontakt med dem og får informasjonen rett fra den som har vært utsatt – vi ville jo aldri ha godtatt å snakke med en annen enn fornærmede hvis det hadde vært snakk om en voksen! Hvorfor godtar vi dette så lett med barn? Jo fordi mange synes det er ubehagelig og blir usikre i den situasjonen.”

Det var en samstemming rapportering på at antallet dommeravhør har økt kraftig, og at politidistriktene ikke er dimensjonert for denne økningen.

Hordaland politidistrikt rapporterte om en økning i dommeravhør fra 78 i 2007 til 132 i 2008 og til 130 pr. 31.oktober 2009. Prognosen for 2009 tilsier en dobling av dommeravhør på to år. I enkelte saker har distriktet ventet i 5 måneder på dialogutskrift fra domstolen, noe som har hemmet framdriften i etterforskningen.

Videre viste undersøkelsen at det er vanskelig å rekruttere nye dommeravhørere. Dermed øker behovet for at dommeravhør bare tas i de alvorligste sakene. Faren øker for at politiet ikke avdekker en eventuell underrapportering av alvorligheten i det seksuelle overgrepet, og saker står i fare for å bli henlagt på sviktende grunnlag.

4.7.1.4 Evne til å avdekke seksuelle overgrepssaker med felles mønster

Koordinatorene har vurdert seks påstander knyttet til politiets evne til å avdekke om samme overgriper står bak flere overgrep. Vi omtaler de aktiviteter som må gjøres for å avdekke serielovbrudd, som etterretningsarbeid.

Til påstanden om at ansvaret for etterretningsarbeidet i seksuelle overgrepssaker er avklart i politidistriktet svarte 5 prosent at de var helt eller delvis enige. 82 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, men 13 prosent var nøytrale.

Til den litt mer konkrete påstanden om politidistriktet er godt organisert for å kople seksuelle overgrepssaker på bakgrunn av mønster i modus, beskrivelse, offer etc. internt i politidistriktet – svarte 5 prosent at de var helt eller delvis enige. 82 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 13 prosent var nøytrale.

Til påstanden om politidistriktet er godt organisert for å kople saker også fra andre distrikt var svarene identiske som i påstanden over.

Til påstanden om at politidistriktet lykkes godt med å utveksle informasjon om saker med likhetstrekk internt og til andre politidistrikt/Kripos svarte ingen at de var helt eller delvis enige. 81 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 19 prosent var nøytrale. En koordinator opplyste at vedkommende ikke visste noe om dette, og er trukket ut av beregningene.

Til påstanden om at Kripos lykkes med å kople saker med likhetstrekk på tvers av politidistriktene svarte 7 prosent at de var helt eller delvis enige. 53 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 40 prosent var nøytrale. Syv koordinatorene visste ikke og er trukket ut av beregningene.

Til påstanden om at politidistriktet lykkes godt med å kople saker med likhetstrekk til overgripere som pågripes i en enkeltsak, svarte ingen at de var delvis eller enige. 61 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 39 prosent var nøytrale. Fire koordinatorene visste ikke, og er trukket ut av beregningene.

Ett flertall på 75 prosent opplyser at de er helt eller delvis uenige i at etterretningsarbeidet for knytte saker til serier er godt, basert på en totalvurdering av våre seks påstander.

Spørreundersøkelsen viser at politidistriktene ikke har systemer for å knytte seksuelle overgrepssaker mot barn til serier. De kvalitative tilleggscommentarene er enstemmige i at arbeidet med å kople seksuelle overgrepssaker med ukjent overgriper er mangelfullt, eller mangler helt. Tre koordinatorene opplyser at etterretningsregisteret Indicia blir brukt, eller skal brukes til å knytte saker til serier. Der Indicia brukes, skjer dette i regi av egen etterretningsavdeling, og koordinatoren er lite involvert i arbeidet og ansvarsforholdene framstår ikke som avklart. En koordinator opplyste følgende:

Skulle gjerne ha organisert det som SO-koordinator hvis jeg hadde hatt tid.

4.7.1.5 Holdninger og status

Koordinatorerne har vurdert åtte påstander knyttet til holdninger, status og motivasjon for å etterforske seksuelle overgrepssaker. Det er vanskelig å måle holdninger i en spørreundersøkelse som denne. Arbeidsgruppen har derfor fremsatt noen påstander der vi ønsker å se hvordan holdningene kommer til uttrykk, og på den måten få et vurderingsgrunnlag.

Til påstanden om at etterforskningen av seksuelle overgrepssaker har høy status i politidistriktet, opplyste ingen at de var helt eller delvis enige. 68 prosent opplyste at de var helt eller delvis uenige, mens 32 prosent var nøytrale til påstanden.

Til påstanden om at det er uproblematisk å få bistand fra andre etterforskere i seksuelle overgrepssaker svarte 20 prosent at de var helt eller delvis enige. 45 prosent

svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 35 prosent var nøytrale til påstanden. To koordinatorene visste ikke, og ble trukket ut fra beregningene.

Til påstanden om at andre etterforskere viser stor interesse for etterforskningen av seksuelle overgrepssaker, svarte 5 prosent at de var helt eller delvis enige. 68 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 27 prosent svarte at de var nøytrale til påstanden.

Til påstanden om at seksuelle overgrepsetterforskere får god støtte for arbeidet sitt fra politidistriktets ledelse, svarte 23 prosent at de var helt eller delvis enige. 41 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige og 36 prosent var nøytrale til påstanden.

Til påstanden om at seksuelle overgrepsetterforskere motiveres av kolleger som arbeider med andre sakstyper, svarte ingen at de var helt eller delvis enige. 55 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 45 prosent var nøytrale til påstanden.

Til påstanden om at spesialiseringen av etterforskningen av seksuelle overgrep har økt statusen på fagfeltet svarte 23 prosent at de var helt eller delvis enige. 64 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 13 prosent var nøytrale til påstanden.

Til påstanden om at spesialiseringen av etterforskningen av seksuelle overgrepssaker har ført til at kolleger uten utdanning vegrer seg for å snakke med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep svarte 30 prosent at de er helt eller delvis enige. 45 prosent svarte at de er helt eller delvis uenige, mens 25 prosent er nøytrale til påstanden. To koordinatorene svarte at de ikke visste og er trukket ut fra beregningene.

Til påstanden om at det alltid opprettes BL sak når politidistriktene mottar melding om barn som er utsatt for blotting, eller lokking etc. svarte 35 prosent at de var helt enige. 41 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 24 prosent svarte at de var nøytrale til påstanden. Fem koordinatorene svarte at de ikke visste, og er trukket ut av beregningsmaterialet.

Påstanden om at kolleger uten utdanning vegrer seg for å snakke med overgrepsutsatte barn er trukket ut av det samlede beregningsmaterialet. Basert på de syv gjenstående påstandene samlet, uttrykker 14 prosent at de er helt eller delvis enige i at etterforskningen av seksuelle overgrepssaker har høy status, og at andre kolleger gir uttrykk for interesse og motiverer dem, eller at de får hjelp og støtte. 55 prosent svarte at de var helt eller delvis uenige, mens 31 svarte nøytralt. De koordinatorene som svarte "vet ikke" på noen av påstandene, er trukket ut av beregningsgrunnlaget.

Spørreundersøkelsen viser at det er vanskelig å rekruttere etterforskere til seksuelle overgrepssaker. De kvalitative svarene inneholder opplysninger om at statusen på arbeidet må økes ved at det opprettes team slik at flere arbeider med samme saker og at det blir tilrettelagt bedre for spesialiststillinger og spesialisering. I dag er arbeidet i fagmiljøene preget av idealister som tar store belastninger. Det gis liten anerkjennelse for arbeidet, 45 prosent av koordinatorene forholder seg nøytrale til påstanden om at

etterforskningen av seksuelle overgrep har høy prioritet i politidistriktet. 14 prosent opplyser at de var helt eller delvis uenige i påstanden.

Videre opplyser flere koordinatorene at det er vanskelig å beholde kvalifiserte etterforskere på grunn av at man arbeider alene og har høy arbeidsbelastning. Noe som også er en årsak til at det er vanskelig å rekruttere nye etterforskere. En koordinator etterlyser flere menn til å etterforske seksuelle overgrepssaker, men tror ikke mennene kommer før anerkjennelsen for arbeidet blir større.

Det er flere risikofaktorer knyttet til status og holdninger til etterforskningen av seksuelle overgrep i politiet. Oppfatningene av at fagfeltet ikke er prioritert kan forsterkes siden etterforskningen er en lite synlig virksomhet innen politiet. Etterforskningen er sjelden gjenstand for gruppeorientering og samarbeid, og kvinner sitter ofte alene med sakene. I den grad det er samarbeid, skjer dette ofte mot spesialiserte fagmiljø utenfor politiet. De tabuene og ugyldiggjøringsmekanismene som råder i samfunnet i tilknytning til seksuelle overgrep mot barn (Søftestad 2005) og de stereotypene som råder mot voldtektsoffer (Riksadvokatens utredningsgrupper 2007) gjør seg sannsynligvis også gjeldende innen politiet i møte med det individuelle offer, og etterforskningen av overgrepet. Etterforskere ønsker ikke å involvere seg i slike saker, og distanserer seg fra dem. Det å jobbe alene med etterforskninger virker hemmende på oppgaveutførelsen på flere måter enn at etterforskningen ikke kan konsentreres i tilstrekkelig grad.

Faglig utvikling verdsettes høyt i politiet. Glomseth og Gottschalk har kommet til at verdier som gruppeorientering og samarbeid kombinert med hierarki og autoritet, førte til både økt etterforskningsdyktighet og økt IKT-systembruk (Gottschalk 2007). Etterforskere som samarbeider utenfor politiet, og med spisskompetanse innen seksuelle overgrep fra andre etater, opparbeider seg kompetanse på denne måten. Siden etterforskningen av seksuelle overgrep mangler gruppeorientering og samarbeid i politiet, og ledere gir etterforskningen liten oppmerksomhet, står etterforskningen i fare for å framstå som lite attraktiv for andre i politiet. Større grad av gruppeaktivitet kan være årsaken til at prosjektbaserte etterforskninger mot for eksempel organisert kriminalitet og visse deler av den operative tjeneste har høyere status enn etterforskningen av seksuelle overgrep. Når den seksuelle overgrepsetterforskningen taper kampen om oppmerksomhet på grunn av mangel på gruppeaktiviteter og samarbeid og ikke har en aktiv ledelse, står den også i fare for å tape konkurransen om ressursene, både i form av mennesker og økonomi.

Det har vært et ønske om å gi etterforskningen av seksuelle overgrep og også familievold et løft i politiet. Ulike handlingsplaner, utredninger og styringsdokumenter har pålagt politidistriktene å styrke etterforskningen og det tverrfaglige samarbeidet. I rundskriv 02/018 av 23.april 2002 ga Politidirektoratet politidistriktene et pålegg om å opprette en 100 prosent stilling for familievoldskoordinator. Det ble gitt svært overordnede føringer for stillingen. Det ble forutsatt at rammene for stillingen ble konkretisert lokalt.

I nytt rundskriv av 10.mars 2008 ble familievoldskoordinatorstillingen utvidet til også å omfatte koordinator for seksuelle overgrep. Det ble ikke utformet retningslinjer for koordinatorstillingen for seksuelle overgrep. Arbeidsgruppen antar at de overordnede retningslinjene for familievoldskoordinatorne skal tilpasses koordinatorfunksjonen for seksuelle overgrep, og at funksjonen skal ha en funksjonsbeskrivelse tilpasset lokale forhold.

I NOU 2008:4 - Fra ord til handling, bekjempelse av voldtekt krever handling, skriver utvalget til temaet om å opprette koordinatorene for seksuelle overgrep og So-team på side 59:

”Utvalget deler Politidirektoratets syn på behovet for en fleksibel organisering av politidistriktene. Som dokumentert ovenfor har imidlertid den dynamiske, fleksible organiseringen av politiet resultert i en gjennomgripende nedprioritering av seksuelle overgrep. Utvalget tror ikke dette skyldes en bevisst strategi, men uten forpliktende tiltak i form av strukturelle disposisjoner trekker de uformelle, yrkeskulturelle kreftene i retning av å etterforske andre lovbrudd.”

Til temaet om å opprette en kombinert stilling som koordinator for familievold og seksuelle overgrep skriver utvalget på side 66:

”Direktoratets forslag om å endre stillingsbetegnelsen fra familievoldskoordinator til koordinator for vold og seksuelle overgrep er i tråd med utvalgets tanker, men stikk i strid med utvalgets intensjoner dersom navneendringen ikke følges opp med ressurser. Uten sentrale føringer er faren for at de eksisterende familievoldskoordinatorne får dobbelt så mye å gjøre tilstede.”

I høringsuttalelsene fra politidistriktene og politidirektoratets oppsummering¹⁴ er NOU`en fra noen politimestre kritisert for å ha vært for bastant negativ til politiets prioriteringer av etterforskningen av seksuelle overgrep. Politimestrene sier at politiet må her, som på andre saksområder, ta stilling til sine ressurser og hvordan ressursene best kan utnyttes. Politiet må være fleksible for å utnytte ressursene mest mulig effektivt, og det taler mot spesialiseringer og øremerkingen av ressurser. Igjen ser vi at det oppstår en konflikt etter hvilket etisk perspektiv som legges til grunn. NOU`en har inntatt et pliktetisk perspektiv, med fokus på én av politiets mange samfunnsoppgaver. Politimestrene har inntatt et konsekvensetisk perspektiv, der de tar hensyn til politiets samlede samfunnsoppgaver, og ønsker fleksibilitet for å klare å løse alle oppgavene.

POD`s oppsummering til høringen tar ikke stilling til hvordan kravet om fleksibilitet påvirker politiets yrkeskulturelle krefter, i forhold til etterforskningen av seksuelle overgrep.

¹⁴ Politidirektoratets skriv Høring – NOU 2008:4, av 18.juni 2006

Spørreundersøkelsen gir et inntrykk av at NOU`ens dystre spådommer er gjort gjeldende ved opprettelsen av en kombinert koordinatorfunksjon.

4.8 Oppsummering

Etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn av den kategorien saker som lommemannsakene representerer, byr på noen spesielle utfordringer for politiet vi ikke ser i andre saker. Den lokale etterforskningen av lommemannsakene var, med noen unntak, mangelfull på grunn av de spesielle utfordringene. Det er ulike mekanismer eller risikofaktorer som går igjen. Spørreundersøkelsen blant koordinatorene viser at mange av risikofaktorene stadig er gjeldende i 2009.

- Sakene ble ikke anmeldt, ble anmeldt for sent eller politiet opprettet ikke anmeldelse etter melding

Når mange seksuelle overgrep ble meldt til politiet en tid etter overgrepet, mistet de mest effektive og tidskriske etterforskingsskrittene sin verdi og ble derfor ikke gjennomført. Mange meldinger hadde få opplysninger om overgriperen og innholdet i den første meldingen ble vurdert som lite alvorlig. Dette bidro til at saker ble henlagt og/eller at etterforskning aldri ble igangsatt.

- Barnet gis ikke anledning til å forklare seg for politiet straks

Politiet tok i mange tilfeller ikke i mot forklaring fra barnet rett etter meldingen. Dette førte til at sakens alvor i mange tilfeller ikke ble fanget opp. Politiet hadde ikke tilstrekkelige opplysninger til å iverksette de mest virkningsfulle etterforskingsskrittene som ikke kan vente. Dette bidro til at saker ikke ble prioritert, og at de ble henlagt uten videre etterforskning.

- Barnet ble ikke tilstrekkelig sett

I mange saker ble ikke barnet involvert i etterforskningen i tilstrekkelig grad og det var tilfeldig hvem som forholdt seg til barnet. Saken stod i fare for å miste vesentlige opplysninger i og med at den som visste mest ikke fikk anledning til å tilføre saken opplysninger. At barn ikke blir tilstrekkelig sett, kan være en risikofaktor for barnets videre utvikling.

- Dommeravhøret kommer for sent og gjennomføres bare en gang

Dommeravhøret var ofte eneste gang barnet fikk anledning til å forklare seg om hva som hadde skjedd. Når dommeravhøret ble tatt langt ut i etterforskningen, gikk bevis tapt eller ble vanskelig tilgjengelige. Viktige spørsmål ble stilt etter at barnet ville avslutte. Tekniske problemer og uforutsette ting gjorde også at det tok lang tid før avhøret kunne startes opp. Dette kan bidra til at sakens omfang ikke avdekkes og at saker henlegges på sviktende grunnlag.

- Fotofremvisninger brukes ukritisk, men også sjelden

Fotoframvisninger med svært mange bilder ble forevist enkelte barn. Fotografiene av personer var laget på bakgrunn av MO og mindre på bakgrunn av beskrivelsen barnet hadde gitt. Fotoframvisninger og fotokonfrontasjoner ble forevist barn uten at det var fastslått om barnet hadde forutsetninger for å kjenne igjen overgriperen. Politiets IKT-systemer støtter for så vidt arbeidet med å hente ut lister basert på lovbrudd, lovbrøtters bokkommune og personopplysninger og kople dette de treff analytikeren sitter igjen med mot POF. Søkene er trinnvise, og få ansatte mestrer dem.

- Kunnskapen om seksuelle overgrep mot barn er svak utenfor fagmiljøet i politiet

Mangelfull kunnskap førte til at politiet i flere tilfeller ikke tok i mot, eller reagerte på meldingene om seksuelle overgrep. Politiet innhentet ikke opplysninger fra barnet selv, i starten av etterforskningen. Dermed ble ikke etterforskningen satt i gang, og sakene ble siden henlagt på sviktende grunnlag.

- Uheldige holdninger til etterforskning av seksuelle overgrep i politiet

Etterforskningen av seksuelle overgrepssaker har lav status i politiet. En stor andel koordinatorene opplyser at de får liten støtte for arbeidet blant ledelsen eller andre kolleger. Det gis en aksept om at erfarne etterforskere takker nei til slik etterforskning, og sakene ofte blir fordelt til sist ansatte kvinnelige politibetjent.

- Svak rekruttering til etterforskning av seksuelle overgrep

Det var få personer som kunne ta dommeravhør, og dommeravhør er en så omfattende prosess at det skal mye til før politiet setter i gang denne prosessen. Saker som i utgangspunktet ikke blir vurdert som alvorlige, står derfor i ennå større fare for ikke å bli prioritert for dommeravhør. Statusen på seksuelle overgrepssaker generelt og seksuelle overgrep mot barn spesielt hemmer rekrutteringen i politiet. Det er svake belønningssystemer og høyt arbeidspress kombinert med høyere krav til oppfølging av fornærmede og pårørende gjør arbeidet lite fristende for mange ansatte i politiet.

- Styringssignaler som ikke særskilt prioriterer seksuelle overgrep mot barn

Til tross for at Norge har underskrevet ulike internasjonale avtaler om beskyttelse av barn, og dette har et sterkt politisk fokus, ses ikke styringsdirektivene til politiet å avspeile dette fokuset like tydelig. Over er det pekt på ulike årsaker til at politiet henla mange saker uten at alvoret i overgrepet var tilstrekkelig avklart. Flere av årsakene er spesifikke for seksuelle overgrep mot barn, og gjør at disse sakene ikke får tilstrekkelig fokus gjennom de ordinære prioriteringene. I Skottland, hvor man gjennomfører en grundig risikoanalyse av ulike lovbruddskategorier, er beskyttelse av barn gitt høyeste

prioritet foran bekjempelse av terrorisme og organisert kriminalitet.¹⁵ Både fordi sannsynligheten for at barn utsettes for lovbrudd er høy, og fordi konsekvensene er alvorlige for både barnet og samfunnet.

¹⁵ Scottish Strategic Assessment 2007/8

5 Informasjonsutvekslingen

Temaet for dette kapitlet er viet spesiell oppmerksomhet i utvalgets mandat med følgende begrunnelse:

”Erfaringer fra etterforskning av saker hvor én person nå mistenkes for å stå bak en rekke overgrep mot unge gutter på forskjellige steder i Sør-Norge over et langt tidsrom, gir foranledning til flere spørsmål, bl.a.:

- *Evner politiet å se mønstre i forskjellige saker tilstrekkelig tidlig slik at det kan vurderes i rett tid om samme gjerningsperson er ansvarlig?*
- *Finnes det systemer som fanger opp informasjonen og underkaster denne en kvalifisert analyse?”*

Mandatets punkt 2 er formulert slik:

”I hvilken grad evner politiet å utveksle relevant informasjon mellom politidistriktene slik at person(er) som begår kriminalitet over et lengre tidsrom og i flere distrikter med tilnærmet lik modus, kan undergis i rett tid en sentralisert etterforskning basert på totaliteten av de straffbare forhold? Er politiets registrerings-/dataverktøy egnet for en akseptabel avdekking og god samordning? Informasjonsutveksling, bearbeiding av informasjon og analyse står sentralt her.”

Arbeidsgruppen har undersøkt syv hovedspørsmål i tilknytning til dette mandatet:

- Hvordan var opptakten til de to sentraliserte etterforskningene i lommemannsakene?
- Hvilke systemer finnes for kommunikasjon og samhandling?
- Hvorfor fungerte eventuelt ikke systemet?
- Hvordan er de lokale ansvarsforholdene for å avdekke og initiere sentralisert etterforskning av seriesaker definert?
- Hvordan er Kripas sine ansvarsforhold for å avdekke og initiere sentralisert etterforskning av seriesaker definert?
- Hvilke metoder benyttes for å avdekke seriesaker?
- Hvordan støtter politiets IKT-systemer arbeidet med å avdekke serielovbrudd

5.1 Informasjonsutvekslingen i politiet – generelle utfordringer

Politiforskere har gjentatte ganger sett at politiet mislykkes med å dele informasjon, og dette har også vært en konstant kilde til uro blant politikere og politiledere (Ratcliffe 2008). Det er mange årsaker til at politiet ikke lykkes med å dele informasjon:

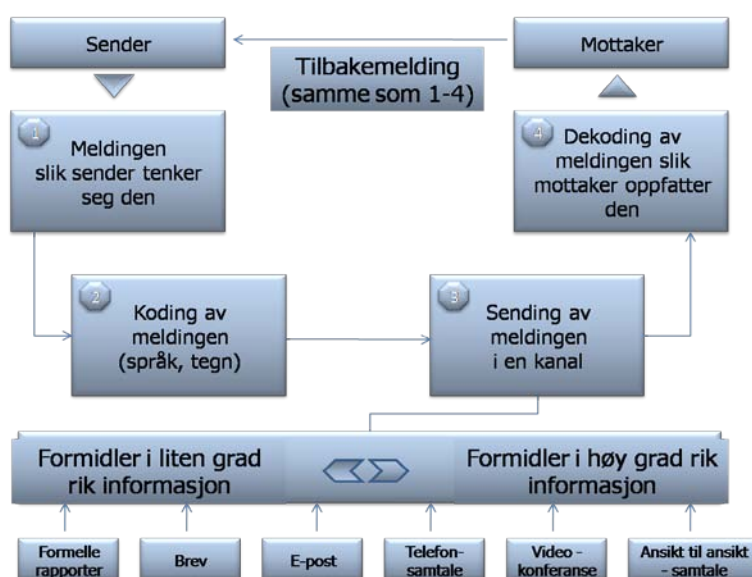
- 1) Informasjonen er vanskelig tilgjengelig. Med dette menes at informasjonen er noe som finnes i den enkelte politiansattes hukommelse, eller at den er lagret i et IKT-system uten hensiktsmessige

søkemuligheter for å finne den igjen, og/eller knytte den mot informasjon fra andre saker eller hendelser.

- 2) Informasjonen er fragmentert. Med dette menes at hver enkelt politiansatt ikke har all informasjon om en sak, men at den er delt hos flere. Det innebærer også at politiets IKT-system er designet for å registrere hendelser og saker isolert, mens en lovbryster gjør flere lovbrudd som en dynamisk prosess.
- 3) Informasjonen er usikker. Med dette menes at mye av informasjonen stammer fra vitneobservasjoner, eller gjenfortellinger fra tredjeperson. Mye av informasjonen har vært gjenstand for fortolkninger før politiet får den. Politiets måte å etterfortelle og registrere informasjonen på er også gjenstand for visse fortolkninger.
- 4) Det er vanskelig å vite hvilke, eller om noen, medarbeidere har behov for akkurat denne informasjonen, og når de har behov for den.

Videre finnes det tre hovedtyper kommunikasjonsproblemer i organisasjoner. For det første når de ansatte ønsker å dele informasjon, men hvor det oppstår problemer i selve kommunikasjonsprosessen. Den andre typen problemer oppstår når de ansatte overbelastes med informasjon og mottar mer informasjon enn de kan håndtere. Til sist finnes det problemer rundt opportunistisk atferd og maktbruk hvor noen i organisasjonen holder tilbake eller manipulerer informasjonen (Jakobsen og Thorsvik 2007).

Dermed stilles det store krav til både politiets *kommunikasjonsprosesser*, *kommunikasjonskanaler* og *kommunikasjonsnettverk*. Informasjonsutveksling kan sidestilles med en kommunikasjonsprosess. *Kommunikasjonskanalene* bestemmer hvor rik informasjon som utveksles og hvor hurtig den utveksles (figur 4). Hvem som kommuniserer med hvem, utgjør *kommunikasjonsnettverket* og avgjør hvem som tar del i informasjonen og blir gitt anledning til å utvikle det videre.

Figur: 4 Kommunikasjonsprosessen og kommunikasjonskanaler (kilde: Jacobsen og Thorsvik 2007)

5.2 Aktiv og passiv informasjonsutveksling

Det er helt vesentlig å være bevisst på at politiet utveksler informasjon på to måter, og at disse to måtene på den ene siden utveksler rik informasjon, men også på andre siden utveksler svært fattig informasjon. For det første utveksler politiet informasjon aktivt. Dette innebærer at melder koder meldingen slik at den er rik på informasjon, og at han aktivt sender denne til en, eller flere, definerte mottakere gjennom en hensiktsmessig kommunikasjonskanal. Mottakerne gis da anledning til å respondere på meldingen. Påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C., gir direktiver om denne typen kommunikasjon.

For det andre utveksler politiet informasjon passivt. Dette innebærer at melder registrerer opplysningene i et IKT-system fordi den akutte eller kortsiktige oppgaveløsningen krever det. Den siste kommunikasjonsprosessen er den som daglig skjer i politiet, og opplysninger står i fare for å forsvinne inn i IKT-systemene når den konkrete oppgaveløsningen er slutført. Denne typen opplysninger må det letes aktivt etter, og det innebærer at politidistriktene lokalt må ha et system for å trekke ut den viktigste informasjonen fra de ulike IKT-systemene, og at informasjonen utløser etterforskning. Det krever også at det finnes et system som trekker ut den viktigste informasjonen nasjonalt og at det besluttes sentralisert etterforskning etter behov. Dette er utgangspunktet for vår diskusjon av informasjonsutvekslingen i politiet.

5.3 Opptakten til de to sentraliserte etterforskningene i lommemannsaken

Follo politidistrikt etterforsket våren 2003 seksuelle overgrepssaker mot gutter i alderen 8-10 år som var utsatt for overgrep av en ukjent mann. Sakene fra henholdsvis Askim og Frogn hadde flere likhetstrekk. Gjerningsmannens måte å etablere kontakt med barna var å be dem hjelpe til med å lete i bukselommen hans etter en lapp. Det var hull i lomma og barna kjente gjerningsmannens penis.

Dette var innledningen til ulike typer overgrep mot barna. I disse sakene ble det ikke brukt tvang og noen av barna fikk penger av gjerningsmannen i etterkant. Sakene ble knyttet til overgrep mot to gutter i Oppegård i 2001, med lik MO. Sakene hadde flere likhetstrekk blant annet type sted hvor overgrepet skjedde og beskrivelse av gjerningsmannen.

Tilfeldig kontakt mellom to SO- etterforskere fra Romerike og Follo politidistrikt avdekket at begge hadde ca 15 saker med lik MO. Derfor ble også Oslo politidistrikt kontaktet. Sedelighetsavsnittet hadde ingen opplysninger om saker med aktuell MO, og søk i aktuelle IKT-systemer ga heller ikke informasjon. Tilfældigheter gjorde at to etterforskere på Kripos, som tidligere hadde jobbet ved sedelighetsavsnittet i Oslo, husket tilsvarende saker. Follo politidistrikt ble rådet å kontakte Stovner politistasjon i Oslo. Dette gav resultater. Etterrettingsgruppa ved Stovner politistasjon hadde samlet og sammenlignet en rekke saker i egen krets, og i Oslo politidistrikt for øvrig.

PT hadde en melding om seksuelle overgrep mot gutter ved en idrettshall på Tjøme. Framgangsmåte til overgriperen hadde likhetstrekk med sakene fra Romerike, Follo og Oslo. Dette var begynnelsen på sentralisert etterforskning mot overgriperen (-e) i prosjektet kalt "Lommemannen". En eller flere personer med "Lommemann" MO hadde i tre år begått 71 overgrep mot gutter i alderen 5-12 år. Det var 67 anmeldte seksuelle overgrepssaker fra 17 forskjellige politidistrikter i Sør-Norge.

Den første sentraliserte etterforskningen ble startet 14.oktober 2003 og avsluttet 25.mai 2004 uten at etterforskningen førte frem. I løpet av etterforskningen ble det ikke anmeldt nye overgrep som hadde skjedd etter 14.oktober 2003.

I tiden etter 25.mai 2004 ble det heller ikke registrert nye saker med den særegne kontaktetableringen. Lommemannsakene ble etter hvert ansett for å være et avsluttet kapittel, og det ble ikke etablert noen særskilt beredskap med tanke på å avdekke eventuelle nye saker.

I februar 2006 fikk Kripos en melding fra Nordre Buskerud politidistrikt om tre nye saker mot unge gutter med den samme kontaktetableringen som tidligere. Sakene hadde skjedd i området Jevnaker/Hønefoss over et tidsrom på seks uker. Etterforskere fra den første sentraliserte etterforskningen vurderte de tre sakene, og mente at kontaktetableringen og MO for øvrig hadde tydelige fellestrekk med de sakene de hadde arbeidet med tidligere.

Derfor sendte Kripos ut en melding til samtlige politidistrikt i Sør-Norge. Flere politidistrikt rapporterte om saker fra perioden september 2004 til april 2006 hvor kontaktetablering og MO for øvrig hadde likhetstrekk med de tidligere sakene. Igjen hadde politidistriktene håndtert sakene som isolerte hendelser og ingen hadde koplet sakene, heller ikke mot den sentraliserte etterforskningen som ble avsluttet 25.mai 2004.

I april 2006 hadde Kripos fått innsendt informasjon om 11 nye saker i Sør-Norge. Senere etterforskning avdekket ytterligere saker fra 2004 til 2006 samt en sak fra Sverige. Det ble sikret DNA fra tre saker i 2006 som kunne knyttes til samme overgriper. Samme DNA var tidligere funnet i Trondheim den 6.september 2003 som var det siste overgrepet før den første sentraliserte etterforskningen.

Riksadvokaten besluttet på bakgrunn av disse opplysningene å opprette en ny sentralisert etterforskning den 29.juni 2006. Gruppen var fullt operativt fra tidlig august 2006. Den andre sentraliserte etterforskningen omhandlet 166 saker spredt over store deler av i Sør-Norge.

Gjennomgangen viser at det var problemer knyttet til rutiner for samhandling og kommunikasjon mellom politidistriktene og mellom politidistriktene og Kripos.

5.4 Rutiner for kommunikasjon og samhandling

Riksadvokaten pålegger politidistriktene å ha en offensiv og målrettet innsats mot gjengangere og kriminalitet som begås over flere politidistrikt. Totaliteten av lovbruddene som skjer på tvers av politidistriktene, skal avdekkes isteden for at politidistriktene behandler sakene som enkeltstående tilfeller. Riksadvokaten peker på at dette krever et aktivt og handlende politi og påtalemyndighet som samarbeider over politidistriktene.¹⁶

5.4.1 Regelverket innebærer en sentralisert kommunikasjonsmodell

I påtaleinstruksen finner vi regler for hvordan politidistriktene skal varsle blant annet om seksuelle overgrep mot barn. Påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C, nr. 4 pålegger politidistriktene å sende melding til Kripos vedrørende:

”Voldtekt, samt utukt og andre sedelighetsforbrytelser mot barn eller ungdom eller som er utført på en særegen måte.”

Bestemmelsen ble ikke fulgt opp av politidistriktene, og oppfølgingen fra Kripos innebar kun å distribuere de få meldingene de fikk i PT. Etter vår oppfatning kan årsakene til at bestemmelsen ikke ble fulgt opp, og heller ikke blir fulgt opp, oppsummeres slik:

- Bestemmelsen framstår som utdatert
- Politidistriktene føler ikke at de får noe igjen for å sende meldingene
- Politidistriktene har ikke etablert noe system for å sende slike meldinger
- Analytikerne i politidistriktene arbeider med andre typer saker enn sedelighetsforbrytelser
- Kripos bearbeider ikke meldingene, men distribuerer dem i PT
- Politidistriktene vegrer seg for å påta seg sentralisert etterforskningsansvar
- IKT-systemene støtter ikke arbeidet med å finne fram de aktuelle sakene og opplysningene som skal sendes inn.

Disse punktene vil diskuteres nærmere i dette kapitlet. Påtaleinstruksen forutsetter at kommunikasjonsprosessen om seksuelle overgrep mot barn er aktiv og har en sentralisert kommunikasjonsstruktur der Kripos og de 27 politidistriktene danner et kommunikasjonsnettverk med Kripos som kontaktpunkt. Kripos mottar en definert og rik type informasjon fra en eller flere politidistrikt og utveksler informasjonen med de øvrige politidistriktene, eller bare med politidistrikter som har saker med innbyrdes mønstre. Sentraliserte kommunikasjonsstrukturer fungerer godt når det er ukomplisert informasjon som skal spres raskt mellom flere nettverksmedlemmer (Jakobsen og Thorsvik 2007).

¹⁶ Riksadvokatens rundskriv 1/2009

Når den sentraliserte kommunikasjonsmodellen mot Kripos ikke fungerte, var politidistriktene avhengig av en desentralisert kommunikasjonsmodell seg i mellom som det ikke var noe system for. Tilfeldig kontakt mellom de to etterforskerne fra Romerike og Follo politidistrikter gjorde at likhetene mellom sakene ble oppdaget på tvers av politidistriktene.

Desentraliserte kommunikasjonsmodeller fungerer godt når komplisert eller omfattende spesifikk informasjon utveksles mellom få aktører. Når det blir for mange aktører kan en desentralisert kommunikasjonsmodell bli ineffektiv. Dette har sammenheng med at antallet relasjoner stiger hurtig etter hvert som medlemmene i nettverket øker. Hvis ett medlem fra de 27 politidistriktene skal kommunisere med hverandre i en desentralisert modell der alle har relasjon til alle, er det 351 relasjoner som må dannes og opprettholdes (Grønmo 2004).¹⁷ Før politireformen i 2002, med 54 politidistrikt var antallet teoretiske relasjoner 1431. Dette er en av årsakene til at det er behov for en sentralisert kommunikasjonsmodell i politiet.

Kripos bør da ha et ansvar for å ta i mot, behandle og spre grov informasjon til mindre nettverk. Nettverkene bør bestå av de politidistriktene som har saker med likhetstrekk. Da kan den desentraliserte nettverksmodellen mellom et fåtall politidistrikt, bli mer håndterlig, og være egnet til å spre mer kompleks og omfattende informasjon (figur 5). Det finnes IKT-systemer som kan lette kommunikasjonen mellom desentraliserte nettverk, men slike systemer krever at informasjonen er knyttet til noen få tema. Hvis ikke vil informasjonsmengden overstige hva det enkelte medlem kan håndtere. Vi vil behandle denne typen IKT-systemer senere i kapitlet.

Figur: 5 Sentralisert kommunikasjonsnettverk -"Hjulet" og desentralisert nettverk - "Alle kanaler" (kilde: Jakobsen og Thorsvik 2007)

Kommunikasjonen og informasjonsutveksling mellom politidistriktene, og mellom politidistriktene og Kripos stod altså overfor en utfordring fordi påtaleinstruksens pålegg om å melde sakene ikke ble fulgt opp.

¹⁷ Beregnet på formelen for teoretisk mulige relasjoner der N er antall aktører: $N(N-1)/2$

5.5 Informasjonsbehandling og ansvarsforhold for å avdekke serielovbrudd

Videre i Påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C står det at:

”Meldingen skal inneholde mest mulig fullstendig gjerningsbeskrivelse samt eventuelle signalementsopplysninger, og forutsettes innsendt så snart som mulig via telefon eller teleks.”

Bestemmelsen regulerer både hvilken informasjon om det seksuelle overgrepet som skal kommuniseres, og gjennom hvilke kanaler det kommuniseres. Dette innebærer at politidistriktene aktivt må behandle og utveksle informasjonen fra den enkelte straffesaken og kode en melding som inneholder rik informasjon om overgriperens MO, eventuelt signatur og personbeskrivelse. Denne informasjonen må hentes fra ulike straffesaksdokumenter i saken og det forutsetter at straffesaken analyseres og konsentreres om akkurat den aktuelle informasjonen. Hvis analysen legges til politidistriktenes analysefunksjon, får politidistriktene en oversikt over aktuelle overgrep i eget distrikt og settes godt i stand til å fange opp saker med felles mønster tidlig.

Kripos får dessuten den nødvendige informasjonen om MO og beskrivelsen av overgriperen i bearbeidet form, og har gode forutsetninger for å finne mønstre mellom saker fra andre politidistrikt. I dag finnes det mer hensiktsmessige kommunikasjonskanaler enn telefon og teleks for slike meldinger. Uansett må likevel politidistriktene opprette et system for å sende meldingene, og Kripos må opprette et system for å analysere og kommunisere meldingene.

I 1963 foreslo amerikaneren O.W.Wilson at politiet i USA måtte opprette en funksjon som utformet kriminalanalyser. Ved de største politidistriktene anbefalte han at funksjonen ble lagt til distriktets plan- og beredskapsavdeling. Den skulle være ansvarlig for den systematiske undersøkelsen av daglige rapporter om alvorlig kriminalitet for å avdekke steder, tidspunkt, spesielle karakteristika ved lovbrudd, likheter til andre kriminelle hendelser og andre spesielle fakta fra saken som kunne hjelpe å identifisere enten en kriminell eller forekomsten av et mønster av kriminell aktivitet (Wilson 1963 i Gotlieb mfl 1998).

I 2007 gav Politidirektoratet ut Nasjonal strategi for etterretning og analyse. Her pålegger POD politidistriktene å opprette etterretnings- og analysefunksjoner. Visjonen i strategien er at

”Politiet skal alltid fatte rett beslutning til rett tid.”

Ett av strategiens mål for operativ etterretning og analyse er:

”Identifisere personer som begår handlingene, arbeide systematisk og målrettet for å stanse og/eller begrense aktivitetene til disse. Det er blant annet viktig å finne ut hvorfor de velger ut bestemte steder og mål og hvorfor dette skjer til bestemte tider.”

Strategien forutsetter etterretnings- og analysemiljøer på fire organisatoriske nivåer. Første nivå omfatter politidistrikt, andre nivå omfatter region, tredje nivå omfatter nasjonalt nivå og fjerde nivå overordnet nivå med Riksadvokat og Politidirektorat.

Arbeidsgruppen som utformet strategien, forutsatte at det ble utviklet klare rutiner for informasjons – og kunnskapsformidling mellom de fire nivåene. Arbeidsgruppen forutsatte videre at den nasjonale strategien ble implementert i politidistriktene på bakgrunn av en egen implementeringsplan som gav den nasjonale strategien større mening for ledere og ansatte. Etter arbeidsgruppens oppfatning er ikke disse forutsetningene oppfylt.

5.6 Lokale ansvarsforhold knyttet til å avdekke serielovbrudd, og foreslå sentralisert etterforskning

Det er flere årsaker til at systemene for å overvåke seksuelle overgrepssaker ikke er på plass i politidistriktene. Analyseoppdragene har ikke vært etterspurt, og rollene til etterforsker, koordinator for seksuelle overgrepssaker og analytiker har ikke vært tilstrekkelig avklart. Politiets IKT-systemer har ikke støttet arbeidet med å avdekke serielovbrudd og arbeidet har derfor vært svært tidkrevende. Dessuten har ofte sakene manglet mye av de dataene analytikeren har hatt behov for i arbeidet med å utvikle meningsfulle hypoteser om hvilke saker som tilhørte serien.

Kriminalanalytikeren i Norge har tradisjonelt arbeidet med organisert kriminalitet og vært organisert inn under etterretningsavdelinger – eller har arbeidet fjernt fra tradisjonell publikumsanmeldt kriminalitet. Det er her den relativt nye analytikeren har funnet sin rolle, fordi informasjonsmengden i nettverksetterforskinger ofte er stor. I enkelttilfeller blir analytikeren utlånt for å bistå med taktiske saksanalyser til støtte for etterforskinger av svært informasjonsrike, kompliserte, eller alvorlige saker. Det er sjelden etterforskningen av seksuelle overgrep er gjenstand for slike analyser.

Det er viktig at det er et samarbeid mellom analytiker og etterforsker under etterforskningen, fordi de utvikler informasjon på to ulike måter. Når analytikeren arbeider med taktiske saksanalyser, er han en tilvekst til etterforskningen og gjør i realiteten ikke noe annet enn det etterforskeren alltid har gjort. Forskjellen er at mens etterforskere behandler informasjonen etter en uformell metode bruker analytikeren en formell metode. Etterforskeren bruker en impresjonistisk metode hvor han baserer seg på erfaring og evnen til å kombinere og se en mengde informasjonsbiter i sammenheng, på en kreativ og intuitiv måte. Analytikeren bruker spesielle teknikker og flere dataverktøy for å forenkle og tydeliggjøre nøkkelinformasjonen enn etterforskeren normalt bruker.

Mens analytikeren i stor grad forholder seg til nedskrevet informasjon, forholder etterforskeren seg også til den rikere informasjon som ikke er nedtegnet. Dette er informasjon han får tilgang til når han snakker med aktørene i saken, når han danner seg et bilde av åstedet og ellers merker seg en mengde opplysninger som det ikke er mulig å nedtegne, men som kan være viktige i hans videre vurderinger av saken.

I større og kompliserte saker vil de to metodene utfylle hverandre fordi den impresjonistiske metoden ikke er egnet for å behandle svært store eller komplekse informasjonsmengder over tid. I forhold til å knytte saker til serier, vil derfor en etterforsker og en analytiker arbeide ut fra ulike forutsetninger. Analytikeren sitter fjernere fra den konkrete etterforskningen og baserer seg på registrerte data – som kan være mangelfulle - mens etterforskeren baserer seg på all tilgjengelig, også uregistrert informasjon. Det innebærer at etterforskeren og analytikeren utveksler informasjon og samarbeider om de komparative analysene. Analytikeren må i serielovbrudd ofte forholde seg til flere etterforskere.

Etter vår oppfatning kan analytikere også på andre områder være en viktig ressurs under etterforskningen av serielovbrudd, siden han kan tilføre taktiske etterforskere innen seksuelle overgrep, kunnskap om etterforskningsmetoder som brukes under etterforskning av nettverkskriminalitet. Etterforskningsmetoder som innhenting og analyser av elektroniske spor, bredere undersøkelser i politiets IKT-systemer og ulike metoder å fremstille komplisert informasjon på, er noen områder som kan tilføre etterforskningen noe viktig. Når det kommer til å knytte saker om seksuelle overgrep mot barn til serier, og etterforske disse, er det altså viktig at det er god kommunikasjon mellom etterforsker og analytiker, men også koordinatører for familievold og seksuelle overgrepssaker for å utnytte kompetansen til og informasjon fra alle.

5.7 Kripos sin rolle for å avdekke serielovbrudd og foreslå sentralisert etterforskning

Den sentraliserte kommunikasjonsmodellen som er beskrevet i påtaleinstruksen § 5-10, første ledd, litra C, oppgir ingen formål med innrapportering. Derimot er Kripos gitt i oppdrag å distribuere meldinger om begåtte forbrytelser til politidistriktene gjennom PT. Bestemmelsen i påtaleinstruksen er fra en tid da politiet fokuserte på å *spre* informasjon. Med innføringen av IKT-systemer har datamengden økt så mye at det har oppstått et behov for å *analysere* dataene for å trekke ut den viktigste informasjonen. Bestemmelsen i påtaleinstruksen reflekterer ikke dette endrede behovet, og Kripos har fortsatt å distribuere meldingene i PT, uten å analysere dem og sette dem i sammenheng med andre meldinger, og distribuere dem bare til de politidistriktene som har behov for opplysningene.

At politidistriktene ikke har opplevd å få noe tilbake, etter å ha sendt melding, kan etter arbeidsgruppens vurdering være en av årsakene til at politidistriktene ikke har funnet det formålstjenlig å opprette et apparat for å sende slike meldinger. Det er viktig at bestemmelsen gis et mer tidsmessig formål der Kripos skal bearbeide informasjonen, dele den med berørte politidistrikt og/eller foreslå samordnet etterforskning overfor statsadvokat eller riksadvokat.

Etter arbeidsgruppens oppfatning, har det utviklet seg en tro på at passiv registrering av sakene i BL er tilstrekkelig varsling i forhold til å etterleve påtaleinstruksens krav om varsling. I "gamle dager" forelå egne skjema for at informasjonen til Kripos skulle bli rikest mulig, men disse er ikke lenger i bruk. I praksis benytter Kripos IKT-søkeverktøyet PAL for STRASAK når de føler behov for å se på disse sakene. Dette

virker ikke å skje rutinemessig, og Kripos distribuerer heller ikke meldinger de selv fanger opp på denne måten i PT.

Kripos har tidligere tatt på seg ansvaret for å utveksle informasjon og samordne etterforskningen i vinningssaker. Arbeidet innebar at Kripos opprettet en koordineringsfunksjon som knyttet til seg personer som arbeidet med vinningssaker i politidistriktene, og opparbeidet et nettverk av etterforskere. På denne måten bidro Kripos til å utvikle horisontal integrasjon mellom fagfolk som arbeidet med samme fagfelt i flere politidistrikt. Koordineringsfunksjonen bad om informasjon fra politidistriktene, lette i politiregistrene, leste media og koplet sammen distrikt som hadde saker med likhetstrekk. I tillegg la funksjonen ut bearbeidet informasjon og resymèer over saker med likhetstrekk i PT. Funksjonen skrev også rapporter som førte til at riksadvokaten besluttet sentralisert etterforskning. Funksjonen erfarte etter hvert at det var vanskelig å få politidistriktene til å påta seg sentralisert etterforskningsansvar, og den ble etter hvert avviklet.

5.8 Kontroll og koordinering v.s horisontal integrasjon

Arbeidsgruppens oppfatning er at det er vanskelig å få politidistriktene til å ta på seg sentralisert etterforskningsansvar. Er det mulig å identifisere noen risikofaktorer i forhold til viljen til å ta på seg sentralisert etterforskningsansvar? Foran er det redegjort for kommunikasjonsproblemene. En annen utfordring er å få omsatt informasjonen i praktisk handling; i dette tilfellet i form av en sentralisert etterforskning.

Politiet og arbeidsmiljøloven har et mål om å gi medarbeidere større autonomi (POD 2008), og politiet har et mål om å redusere kriminaliteten ved bruk av teamarbeid og nettverkløsninger for å fremme horisontal integrasjon i form av samarbeid på tvers av politidistriktene (POD 2007). Dette var helt i tråd med Kripos sitt initiativ for nettverksbygging. Når informasjonen går mellom personer som arbeider med samme arbeidsoppgaver, utvikles informasjonen og blir mer og mer dekkende, korrekt og aktuell. Slik vi så det både i kommunikasjonen mellom Kripos sitt nettverk og også de to etterforskerne fra Romerike og Follo politidistrikter.

Vertikal kommunikasjon fungerer best i fagmiljø som er fysisk samlet. Men slike tette nettverk har en tendens til å lukke seg, og ikke motta ny informasjon. Personer, eller forbindelsesposisjoner, som sitter i grenselandet mellom to eller flere selvstendige tett koplete nettverk, vil motta flere ulike synspunkt og stimuli. Personene, eller posisjonene, blir satt bedre i stand til å drive idèutvikling, innovasjon og spre informasjon mellom de ulike nettverkene (Jakobsen og Thorsvik 2007).

Horisontale nettverk er langt mer effektive i forhold til å spre informasjon, enn vertikale hierarkiske nettverk, hvor informasjonen har en tendens til å endres når den går gjennom ulike hierarkiske ledd fordi den filtreres og tilpasses ulike forutsetninger på veien.

Det må likevel opprettholdes en balanse mellom horisontal integrasjon og autonomi for den enkelte ansatte på den ene siden, og vertikal styring, kontroll og koordinering av

ressursbruken på den andre siden (ibid). Dette innebærer at informasjon som kan utløse en sentralisert etterforskning, må gjennom beslutningselementer både i politiet i forhold til ressurser og i påtalemyndigheten i forhold etterforskningsansvaret. Det er politiets beslutningsprosesser vi vil ha mest fokus på her.

Politiets grunnlag for styring, kontroll og koordinering ligger i mål- og resultatstyringen som ble innført i politiet 1. januar 1996. Formålet med mål- og resultatstyring er å legge større vekt på mål og resultater som styringskriterier i kombinasjon med større frihet for disponering av tildelte midler for politidistriktene. Mål- og resultatstyringen innebærer også at hvert politidistrikt forplikter seg til å oppnå spesifikke mål for virksomheten i styringsdialogen med POD (Justisdepartementet, politiavdelingen 1997). Mål og resultatoppnåelsen brytes videre ned i organisasjonen og danner grunnlag for politidistriktenes interne, styrings-, kontroll - og koordineringsprosesser.

For straffesaksbehandlingen er målene konkretisert til kvantitative mål som *oppklaringsprosent*, *saksbehandlingstid* og *lave restanser*. Alle forbrytelseskategorier fra simple tyverier til drap teller likt når politidistriktene måles på oppklaringsprosent og saksbehandlingstid. Når politidistriktene måles på lavest mulig restanser, teller også forseelsene med. De etterforskerne og etterforskningsenhetene som etterforsker seksuelle overgrep mot barn, har i tillegg ofte ansvaret for å etterforske et utvalg grove voldssaker med en særskilt saksbehandlingsfrist. Denne fristen kan lett skape en konkurransevridning til fordel for voldssakene når etterforskning av voldssakene og seksuelle overgrep prioriteres i forhold til hverandre.

Oppklaringsprosenten, saksbehandlingstiden og lave restanser er viktige *resultatindikatorer* for en grundig og effektiv etterforskning, men i det øyeblikket resultatindikatorerne blir mål i seg selv, står politiet i fare for å tape hovedmålet med straffesaksarbeidet av syne. Dette fenomenet kalles *målforskyvning* og innebærer at lett målbare størrelser blir *overmålt*. For politiet innebærer dette at interne produktivetsleveranser kan få forrang fremfor vanskeligere målbare hovedmål (ibid). Etter vår oppfatning kan følgene av for sterkt fokus på interne produktivetsleveranser bli at politidistriktene søker en lokal og isolert etterforskning, der ressursbruken holdes strikt innenfor politidistriktets grenser. For å nå egne mål, står politidistriktene i fare for å tape politiets overordnede mål om trygghet ved redusert kriminalitet av syne. I dag finnes det ikke insentiver som øker politiets innsats for å igangsette sentraliserte etterforskninger.

Etter arbeidsgruppens oppfatning er det grunn til å tro at de ulike sakene i lommemannkomplekset ville blitt avdekket og knyttet til en serie tidligere om politidistriktene hadde varslet Kripos som forutsatt, og Kripos hadde beriket meldingene med opplysninger fra flere politidistrikt. Hvis Kripos i tillegg hadde forankret arbeidet hos påtalemyndigheten, ville en sentralisert etterforskning også blitt besluttet tidligere. En vesentlig faktor for at politiet ikke lykkes med å fange opp serielovbrudd, er at det ikke finnes noe system i politidistriktene, eller i Kripos, for å følge opp påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C., og for å forankre dette arbeidet i påtalemyndigheten.

I Mål- og prioriteringsrundskrivene for virksomheten ved statsadvokatembetene pålegger riksadvokaten Det nasjonale statsadvokatembetet et særlig ansvar for å følge med på, eventuelt gripe inn i og ta initiativ til saker hvor det kan være aktuelt å beslutte sentralisert etterforskning. Dette ansvaret kan ikke forvaltes uten et tett samarbeid med Kripos og at Kripos gir nødvendig informasjon til Det nasjonale statsadvokatembetet.

5.9 Metode for å avdekke serielovbrudd

Det er noen fundamentale metodiske forskjeller på å etterforske en sak og å avdekke saker som kan tilhøre en serie. Etterforskningen av en sak har likhetstrekk med *ideografiske* studier som har til hensikt å undersøke spesifikke enkeltstående fenomener eller samfunnsforhold som er klart avgrenset i tid og sted. Å avdekke serielovbrudd har likhetstrekk med såkalte *nomotetiske* studier som har til hensikt å avdekke mer generelle sammenhenger og mønstre mellom ulike hendelser på tvers av tid og geografisk område (Grønmo 2004 i Sætre 2007). De to metodene stiller ulike krav til *arbeidsmetodene*, *informasjonen* i sakene og særlig til *IKT-systemene*. Når seriesaker skal avdekkes er det svært viktig at IKT-systemene kan levere de riktige dataene fra ulike hendelser på tvers av tid og geografisk område.

Mens den ideografiske metoden forutsetter at lovbrudd er avgrensede episoder i lovbryterens liv, forutsetter den nomotetiske metoden at serielovbrytere begår flere lovbrudd som en dynamisk prosess. Når politiet skal avdekke serielovbrudd, er målet å avdekke omfanget av denne dynamiske prosessen.

Slike dynamiske prosesser, eller serielovbrudd, der ingen er pågrepet, kan være vanskelige å avdekke. I saker hvor det ikke er pågrepet noen og ingen fysiske bevis som fingeravtrykk, fotografier eller DNA foreligger, må politiet forsøke å knytte sakene sammen ved hjelp av MO, signatur og tidsgeografiske analyser samt beskrivelse av overgriperen. Metoden som brukes kalles *komparativ kriminalanalyse*.

Mens etterforskningen har som formål å frambringe beviser på skyld eller uskyld, har de komparative analysene et annet formål. Komparative analyser knytter saker sammen basert på en *hypotese* om at samme lovbryster står bak lovbruddene. Fordelen med slike hypoteser er at de:

- 1) skaper økt oppmerksomhet om sakene og gir rom for høyere prioriteringer
- 2) gir politiet anledning til å bruke begrensede ressurser mer effektivt siden etterforskningsskritt kan kombineres isteden for at lovbrudd etterforskes parallelt, noe som kan redusere etterforskningsinnsatsen,
- 3) opplysninger om lovbrysteren eller bevis mot lovbrysteren som er samlet inn i en sak, kan kombineres med bevis fra andre saker.

Dermed kan den kombinerte etterforskningen føre til at pågripelsen av lovbrysteren skjer hurtigere, og/eller at bevisene i sakene styrkes (Kocsis 2007).

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

5.9.1 Mentale utfordringer i hypotesedrevne etterforskinger

Til alle etterforskningshypoteser en analytiker legger fram for etterforskningsledere og etterforskere, ligger det noen mentale faremomenter, og spesielt knyttet til MO-styrte etterforskinger som er utgangspunktet for de analysene vi diskuterer. Årsaken er at alle mennesker har begrenset kognitiv kapasitet og ønsker å begrense og selektere oppmerksomheten. Emosjonelt søker vi også den mentale belønningen som ligger i å få bekreftet tidligere antagelser og at vi er på rett spor. Motstridende informasjon derimot viser at vi ikke har vært på rett spor og kan virke demotiverende og skuffende (Lai 2004). En viktig kognitiv mekanisme for å velge bort ny kunnskap kalles *ankereffekt*. Ankereffekten har en tendens til å virke som et filter på ny informasjon, og vi søker å tilpasse ny informasjon til gammel kunnskap (Heuer 1999).

I komparative analyser kan ankereffekten gi seg to utslag. For det første at etterforskningen er så fiksert på hypotesens MO at den ikke er åpen for at overgriperen kan bruke en annen MO. I lommemannsakene tok det for eksempel mange år før politiet kombinerte "lomme MO" og "offentligbad MO", og det var DNA-funn som koplet de to ulike MO ene sammen. For det andre kan ankereffekten føre til at etterforskningen er så fiksert på at hypotesen peker ut en overgriper, at den ikke åpner for at det kan være flere overgripere med tilsvarende MO.

For å unngå å havne i slike bekreftelsesfeller er det et sentralt vitenskapelig prinsipp at man søker å *avkrefte* fremfor å bekrefte hypoteser. Dette falsifiseringsprinsippet er grunnsteinen i den hypotetisk deduktive metoden som skal ligge til grunn for en hypotesebasert etterforskning (Bjerknes og Johansen 2009).

Den hypotetisk deduktive metoden veksler mellom å generere og avkrefte hypoteser og driver etterforskningen fram mot et slutt punkt hvor hypotesen ikke lenger lar seg avkrefte. Det er analytikerens hovedoppgave å identifisere og føye sammen enkeltstående nøkkelopplysninger fra saken til mer generelle, men kontrollerbare hypoteser. Det er etterforskningens oppgave å avkrefte hypotesene der dette er mulig, unngå bekreftelsesfellene og ellers forholde seg til formålet med etterforskningen. Det er påtalevurderinger og til slutt domstolene som kvalitetssikrer etterforskningen. De fleste straffesaker vil likevel ha ulike informasjonsgap og derfor vil vurderinger rundt objektive og subjektive vilkår for straffeskyld alltid være forankret i skjønnsvurderinger.

5.9.2 Usikkerhetsmomenter knyttet til komparative analyser

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Tidsgeografiske opplysninger har også sine fallgruver. Slike analyser baserer seg på å finne uvanlige konsentrasjoner av lovbrudd i bestemte områder og til bestemte tider for

deretter å analysere ulike trekk ved disse dataene for å finne saker som kan tilhøre en serie. Tidsgeografiske data kan deretter også brukes til å finne lovbrysterens operasjonsområde, aktivitetsrom, buffersoner, transportmåte, tidsrelaterte rutiner etc. for å finne lovbrysterens sannsynlig base (Stangeland 2005 og Dahl 2008). Men hvis få lovbrudd er anmeldt, vil de tidsgeografiske konsentrasjonene bli så konturløse at mønstrene ikke vil være mulig å fange opp. Seksuelle overgrep mot barn er en av de lovbruddskategoriene som har størst mørketall og det antas at bare rundt 5 prosent av overgrepene blir anmeldt til politiet (Sætre 2007). Med så store mørketall blir også komparative analyser basert på tidsgeografiske data usikre.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

I lommemannetterforskningen inneholdt den mest usikre hypotesen en antagelse om at 166 saker kunne knyttes til serien. Denne hypotesen holdt mulighetene åpne for at overgriperen brukte mer enn én MO. Etterforskingsskritt og påtalevurderinger reduserte det endelige antallet til 67 overgrep. Domstolen vil gjøre en ny vurdering. Det mest konsistente atferdsmønsteret i lommemannsakene var kontaktetableringen og isolasjonen av guttene.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Rolf Dahl (2008) har gjort en metodisk interessant tidsgeografisk analyse av de lommemannsakene som lå på internettetsiden www.lommemannenkripos.no/bilder/saksoversikt.pdf den 6. januar 2008 (157 saker). Dahls analyse tok utgangspunkt i at sakene allerede var knyttet til en serie. Metoden beskriver ikke hvordan man i en periode på over 10 år og over hele Sør-Norge, skulle kunne avdekke konsentrasjoner av overgrep og knytte disse til en serie.

Dahls analyse forsøkte å finne svar på hva slags aktivitetsnivå det allerede sikrede materialet beskrev, om det var mulig å måle aktivitetsnivået og hvordan aktivitetsnivået varierte over tid. Videre forsøkte han å forklare hva type utflukter eller reiser det var tale om over variablene

- 1) raid i nærområdet
- 2) målrettet kveldstur
- 3) dag - eller helgetur i regionen
- 4) 1 – 4 timer kjøretur hver vei
- 5) eller en langtur med overnatting ut av bostedsregionen utenfor allfarvei, utenfor turistruter og turistsesonger

Dahl forsøkte også å forklare hvordan aktivitetene fordelte seg på de ulike utfluktstypene og hvordan utfluktstypene tok seg ut i et tid – sted – aktivitetsskjema. Hvilke ulike hensyn som gav seg utslag i ulike reise- og rutevalgsmønstre var også noe Dahl undersøkte. Vesentlig for analysen var også å forsøke å finne ut om overgriperen opererte ut fra en base, og eventuelt hvor denne basen lå – om overgriperen byttet base

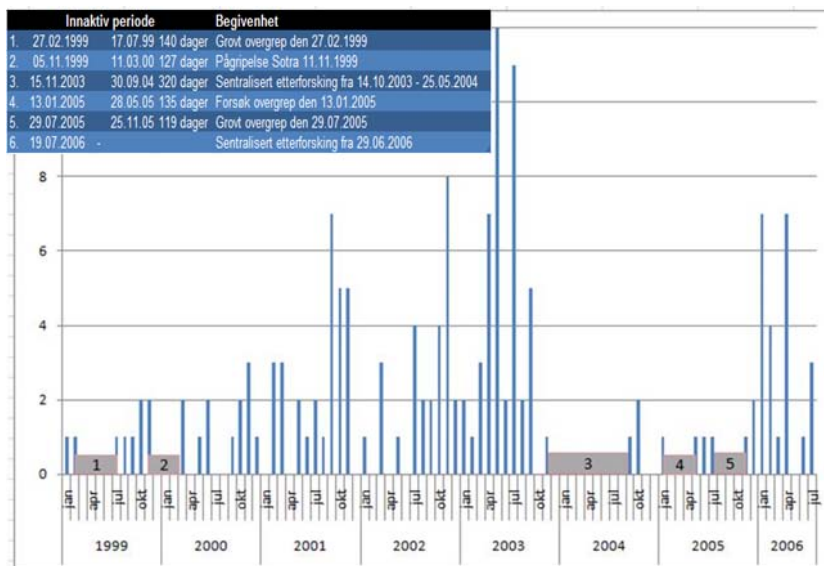
og om det kunne være snakk om flere overgriper. Dahl så også nærmere på om en eventuell overgriper hadde vært transportøkonomisk, om det hadde vært flere overgrep på en tur, hvor langt vedkommende måtte ha kjørt for å rekke alle overgrepene og om det hadde være transportøkonomisk å ha to baser.

Dahls analyse viste at det var store variasjoner i intensiteten i overgrep pr. måned. Analysen viste også at det var lange opphold i forskjellige perioder. Selv om overgrepene ikke fulgte sesongmessige mønstre, var det et mønster på ukedagsnivå. Over to tredjedeler av overgrepene skjedde i tilknytning til helg. Dette indikerte at reiseaktivitetene var fritidsaktiviteter og at overgriperen – hvis vi går ut fra hypotesen om at det var samme overgriper i sakene – hadde en arbeidstilknytning, eller forestilte at han hadde en arbeidstid.

Metoden er spesielt godt egnet for å sannsynliggjøre den geografiske utgangsbasen til lovbrøtere med hyppige lovbrudd og stort geografisk aktivitetsområde. Metoden er også godt egnet til å eliminere saker som ikke kan tilhøre en serie grunnet reisemønsteret.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Pausene i aktivitetene kan knyttes til ulike hendelser i etterforskningen av sakene. I vårt materiale er det registrert 156 saker i tidsrommet 1999 til 2006. Tidsintervallet er på 91 måneder og det tilsvarer 1,7 overgrep i gjennomsnitt pr. mnd. Intensiteten pr. mnd. varierte fra 0 overgrep til en topp på 12 anmeldte overgrep i mai 2003. Av de 91 månedene var det 39 måneder uten overgrep. Av de 39 månedene kan 22 måneder knyttes til fem lengre inaktive perioder (figur 6).

Figur: 6 Tidsframstilling om anmeldte overgrep pr. mnd i tiden fra januar 1999 til juli 2006

5.10 IKT - støtte

Den analytikerstyrte metoden for å gjennomføre kvalitative analyser, stiller spesielle krav til politiets IKT-systemer. *Hadde politiet visst hva politi vet ville mer kriminalitet vært oppklart*, er en spissformulering som også retter seg mot politiets IKT-systemer (Gottschalk 2007).

Politiet har opp gjennom årene lagret mange opplysninger om seksuelle overgrep mot barn i datasystemer som BL, STRASAK, SSP og etterretningsregisteret. Dette til tross, var IKT-systemene nær sagt uten betydning i opptakten til de to sentraliserte etterforskningene.

5.10.1 Informasjon er noe annet enn data

Svakheten ved politiets IKT-systemer er at de opprinnelig er bygget for å behandle hendelser isolert og er designet for at politiet arbeider etter en *ideografisk* metode. Dette medfører at registrene inneholder fragmenter av informasjon lagret i individuelle saker, og mangler hensiktsmessige verktøy og muligheter for å søke fram data som kan se sakene i sammenheng over tid og rom.

Det er en kjensgjerning at politiets IKT-systemer inneholder mye data, men lite informasjon. Politiet må aktivt behandle de ulike dataene for å utvikle informasjon og kunnskap. Ofte omtales *data*, *informasjon* og *kunnskap* synonymt. De tre begrepene innebærer ulike grader av opplysninger. Opplysningene blir mer og mer utfyllende og korrekte etter hvert som de utvikles fra data mot kunnskap (Gottlieb, S. mfl. 1998).

I en etterforskning vil data typisk være at en identifisert gutt er utsatt for seksuelle overgrep av en ukjent mann. Den lokale etterforskningen av lommemannsakene frambrakte slike data, og stoppet der. Informasjon vil typisk være at flere identifiserte gutter er utsatt for seksuelle overgrep av en uidentifisert mann som har flere sammenfallende fysiske- eller MO trekk. De to etterforskerne utviklet informasjon fra data i samtalen de hadde før den først sentraliserte etterforskningen. De utviklet en hypotese med informasjon om at flere saker mest sannsynlig hørte til en serie utført av samme overgriper og den sentraliserte etterforskningen startet der.

5.10.2 To typer data og to ulike formål

For IKT-drevne komparative analyser er analytikeren avhengig av to typer data. Dette er struktureerte og ustruktureerte data. De struktureerte dataene er basert på grove forhåndsdefinerte kategorier. Disse brukes i det første trinnet i analysen som innebærer å få en *oversikt* over hvilke saker som kan være aktuelle å innlemme i serien. Neste trinn innebærer å analysere de ustruktureerte dataene for å utvikle *innsikt* i sakene. Det er en tidkrevende prosess å analysere de ustruktureerte dataene i en sak.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Komparative analyser kan skje etter to ulike metoder. Enten den proaktive metoden som skjer på kontinuerlig basis; denne metoden omtales som *sak til person*, eller deduktiv metode. Eller man kan starte komparative analyser adhoc, eller reaktiv metode; som omtales som *person til sak*, eller induktiv metode. Det vesentlige i begge metodene er å finne den saken (nøkkelsaken) som best fanger opp det karakteristiske mønsteret i og på tvers av sakene.

Sak til person metoden innebærer at ulike sakstyper er prioritert og skal overvåkes slik påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C gir direktiver om. Med en begrenset mengde saker til overvåkning, vil ikke informasjonsmengden for politidistriktene og Kripos bli større enn det er mulig å håndtere. Hensiktsmessige IKT-systemer kan likevel bidra til at politidistriktene og Kripos kan overvåke flere sakskategorier.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Analytikeren må ikke låse seg til bare saksdokumentene i straffesakene og informasjon fra etterforskerne. Andre relevante politiregistre må også gjennomføres når den nye innsikten er blitt mer komplett. Nye etterforskere må kontaktes og ikke minst må saker fra flere politidistrikt inkluderes i analysene. Analytikeren kan søke daglig elektronisk i media gjennom mediaovervåkingsprogrammer. Bruk av flere etterforskningsmetoder kan etter hvert settes inn, og gi flere opplysninger enn det som finnes i politiregistrene og som kan skaffes via nettverket til etterforskere og andre analytikere. Det optimale målet for komparative analyser er å forsøke å finne ut hvor og når overgriperen vil slå til neste gang.

Komparative analyser er først og fremst en intellektuell aktivitet, og tekniske hjelpemidler bør komme som et tillegg, og ikke en erstatning for arbeidet. Analytikere som skal gjøre komparative analyser har behov for en grunnopplæring, men erfaringen teller mest for å gjøre gode analyser (Kocsis 2007). Likevel er det IKT-programmer som kan automatisere komparative analyser.

5.10.3 Automatiserte komparative analyseprogrammer

I dag utvikles det dataprogrammer, såkalte datagravedriftssystemer og bayesianske nettverk, hvor det er mulig å lage algoritmer som spør etter ulike kriterier, og rangerer datafangsten på bakgrunn av vektingsprinsipper. En anmeldelse der for eksempel en gutt i alderen 5 til 14 år er utsatt for et seksuelt overgrep av en ukjent gjerningsmann som har lokket han – kan systemet varsle hvis analytikeren har bedt om det. Eller programmene kan hente fram alle eldre saker med tilsvarende mønster.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Programmet reduserer datamaterialet fra de ulike sakene til de aktuelle opplysningene som trengs for å knytte sakene til serien og som er definert i algoritmen. Analytikeren kan konsentrere seg om å kvalitetssikre, følge opp og videreformidle denne

informasjonen. I hvilken grad datagruvedriftssystemene og bayesianske nettverk vil avhjelpe kriminalanalytikerne i tiden som kommer, blir spennende å se. Potensialet er i vert fall til stede. Foreløpig er ikke politiets datasystemer tilpasset den nye teknologien.

Selv om komparative analyser basert på dagens IKT-systemer er et intellektuelt arbeid, krever det støtte i IKT-systemene. Komparative analyser krever at de viktigste opplysningene om overgriperens karakteristiske trekk er registrert slik at sakene finnes igjen, og kan sammenliknes.

5.10.4 Aktuelle IKT-systemer for etterforskningen av serielovbrudd

Politets IKT-systemer er mange, lite moderne og mangler mye av den funksjonaliteten som skal til for å finne saker med felles mønstre. Med tanke på at politiet er kunnskapsarbeidere der hovedoppgaven er å behandle og dele informasjon, er det etter arbeidsgruppens mening, underlig at bevilgende myndigheter har satsset såpass lite på å få en hensiktsmessig IKT-arkitektur på plass i politiet.

De viktigste IKT-systemene som skal støtte etterforskningen, ble innført i politiet fra begynnelsen av 1980 tallet og framover mot midten og slutten av 1990 tallet. Systemene har ikke muligheter for integrerte løsninger mot andre systemer, men lappes på mens de grunnleggende problemene skyves framover i tid. Politiet har et økende behov for blant annet å utnytte multimedialøsninger i etterforskningen, men politiets IKT-system for straffesaksbehandlingen (BL) kan for eksempel ikke håndtere lyd- og bildeavhør. Politiet savner mål for langsiktige og hensiktsmessige IKT-løsninger, og IKT-løsningene preges av uhensiktsmessige adhocbaserte løsninger.

I dag er politiets IKT-løsninger for straffesaksbehandlingen gjenstand for ressurslekkasje og en hemske for nytenkning og utvikling av metoder for å bekjempe kriminalitet. For eksempel føres en person som pågripes av politiet og settes i arrest, først inn i arrestmodulen i PO. Deretter føres de samme opplysningene inn i rapport om pågrepet person i BL. Til slutt føres de samme opplysningene for tredje gang som etterforskingsskritt i SSP. Mye av det samme gjentar seg når personen senere løslates. Måten politiet arbeider på eldes og sementeres i takt med at IKT-teknologien som skal støtte politiet arbeid, eldes. Dagens utfordringer søkes løst med tradisjonelle virkemidler gjennom bruk av gårsdagens IKT-teknologi.

Med innføring av PAL applikasjonene til BL og PO fra 2002 og 2003 og Indicia> Genus locator fra 2007, er politiet satt bedre i stand til å søke i strukturerte data i ulike politidistrikt. Det er ingen endringer i mulighetene for å søke på de ustrukturerte dataene. Når de ulike IKT-systemene nå skal gjennomgås, presiseres det at det på detaljnivå har vært problematisk å vurdere de mulighetene som lå i IKT-systemene da lommemannen begynte med overgrepene sine.

Politiet har flere aktuelle IKT-systemer for å etterforske og finne sammenhenger mellom ulike typer lovbrudd. Likevel er det bare tre registre som lagrer informasjon som kan skape *innsikt* (tabell 3). De øvrige registrene kan gi en viss oversikt. For en etterforsker vil BL være det systemet som brukes mest, etterfulgt av STRASAK og SSP (Gottschalk

2007). Alle anmeldelser og meldinger om seksuelle overgrep mot barn skal registreres i BL.

System/Datatype	Strukturerte data	Ustrukturerte data	Tilgangsnivå
Basisløsning (BL)	Ja	Ja	Politidistrikt
STRASAK	Ja	Nei	Nasjonalt
PAL for STRASAK	Ja	Nei	Nasjonalt
SSP	Ja	Nei	Nasjonalt
Politi tidende (PT)	Nei	Ja	Nasjonalt
Politioperativt system (PO)	Ja	Ja	Politidistrikt
PAL for PO	Ja	Ja	Nasjonalt
Indicia	Ja	Ja	Nasjonalt

Tabell: 3 Oversikt over aktuelle IKT-systemer, tilgjengelige data og tilgangsnivåer

5.10.4.1 BL

BL ble innført i politi- og lensmannsetaten i 1996-1998, og er et gammelt system. Her registreres både strukturerte og ustrukturerte data knyttet til straffesaken. Hvert politidistrikt har sin egen BL-server. Det innebærer at de ustrukturerte dataene i straffesakene, som skaper innsikt i de komparative analysene, kun er tilgjengelige for etterforskere og analytikere innen ett og samme politidistrikt. Dette kompliserer arbeidet med å knytte saker til serier på tvers av politidistriktene. Erfaringer tyder dessuten på at når etterforskere arbeider i og er vant til å forholde seg til BL, reduseres oppmerksomheten mot å dele data med kolleger i andre deler av landet gjennom andre IKT-systemer.

Fra brukerhåndboken i BL av 1.januar 2008 står det bla. at BL skal:

”få til en bedre utnyttelse og gjenbruk av den informasjonen som politiet registrerer ved alle typer politiarbeid – slik at den kan benyttes i etterretning/spaning og i forbindelse med etterforskning av saker, også på tvers av distriktsgrensene”

og at

”Det meste av saksinformasjonen i BL registreres i en felles database slik at informasjonen kan gjenbrukes.”

Når brukerhåndboken opplyser at det meste av saksinformasjonen lagres i en felles database for gjenbruk, gjelder dette kun de strukturerte dataene. Disse inneholder ikke tilstrekkelig informasjon for å avdekke serielovbrudd. BL er i første rekke et system som støtter enkeltsaksbehandling og fungerer som et bokholdersystem der anmeldelser registreres og kodes, dokumenter opprettes, lagres og der saksbehandlingen knyttet til ulike anmeldelser foregår. De ulike dokumentene som opprettes i sakene i BL som anmeldelser, avhør, ulike rapporter og uttalelser med mer - lagres som atskilte filer i hver enkelt sak.

Analytikeren må ha effektiv tilgang på de ustrukturerte dataene i BL-saken for å lykkes med å knytte saker til serier. Siden politidistriktene har atskilte BL-servere, må etterforskeren henvende seg til de ulike politidistriktene og be om å få oversendt de

aktuelle saksdokumentene i papir, eventuelt at de blir ekspedert elektronisk med fare for at dokumenter ikke følger med. Å ringe rundt til ulike politidistrikt og vente på dokumentene kan være en tidkrevende prosess. Hvis sakene inneholder de nødvendige opplysningene er det muligheter for å finne mønster i sakene. Dårlig kvalitet på, eller mangelfulle opplysninger i sakene, reduserer mulighetene for å finne mønster.

De ustrukturerte dataene lar seg ikke finne igjen, gruppere eller analysere i BL. Selv innenfor politidistriktets BL-løsning finnes det ingen muligheter for fritekstsøk på tvers av dokumentene i en sak, eller på tvers av flere saker. Dokumentene må åpnes ett og ett i det formatet de har, og man kan bruke søkemotorene i Word for å søke på ord i friteksten. Eksterne dokument som er scannet inn og lagret i BL saken må konverteres til tekst fra bilde før det kan søkes i. At ett og ett dokument må åpnes før man kan søke i samme BL-sak, gjør arbeidet tids- og arbeidskrevende.

I BL er det heller ingen muligheter for analytikeren til å kategorisere sentrale tekstelementer med mer spesifikke begreper for å gruppere de ustrukturerte dataene som for eksempel detaljer om overgriperens MO, fysiske beskrivelse eller andre tema. I seksuelle overgrepssaker kan beskrivelser av overgriperen være en viktig opplysning. Disse opplysningene registreres som fritekst i fornærmet- og vitneavhørene i saken. Den viktigste beskrivelsen av overgriperen er det ofte barnet som gir i dommeravhøret. Beskrivelsen ligger da vanskelig tilgjengelig i en dialogutskrift av avhøret, og denne dialogutskriften er ikke alltid lagret elektronisk i saken siden den skrives ved domstolene.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Det er et stort behov for et tekstanalyseprogram for analytikere og etterforskere knyttet til de ustrukturerte dataene fra BL og de andre registrene. Dette ville effektivisert de komparative analysene, og etterforskningen av saker med mye ustrukturerte data. Analytikere bruker ulike datasystemer for å bote på BLs mangler for å søke etter, gruppere og analysere dataene. De ulike dokumentfilene i en straffesak kan konverteres til pdf. format (Adobe Acrobat) og samles i en pdf. fil. Deretter kan denne filen slås sammen med andre filer fra andre saker. På den måten blir alle sakens dokumenter tilgjengelig i en pdf.fil. I Adobe Acrobat finnes det noen muligheter for å kode sentrale tekstelementer. Med alle sakens dokumenter i en pdf.fil gir dette noen muligheter for å kode og finne igjen viktige tekstelement og framstille samlet opplysningene på tvers av dokumenter og saker. Noen analytikere bryter også teksten ned i spesifikke begreper og registrerer begrepene i matriser i regneark som Excel. Denne typen koding har den ulempen at begrepene løsrives fra den sammenhengen de inngår i. Fordelen er at mønstrene på tvers av sakene framstår relativt tydelig fordi dataene gis likeartede, men spesifikke begreper.

Det kan være aktuelt å kombinere tekstanalyseprogrammets sterke sider med regnearkets sterke sider.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Kripos har heller ikke tilgang på de ustrukturerte dataene fra politidistriktenes BL-servere i dag. Derfor vil ikke Kripos være i stand til å gjøre komparative analyser uten å få overførte dokumentene fra politidistriktene. Politidistriktene bør derfor lage et sammendrag av opplysningene fra de seksuelle overgrepene i tråd med påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C.

5.10.4.2 STRASAK, PAL for STRASAK og SANSAK

STRASAK og SANSAK er de elektroniske straffesaksjournalene som inneholder strukturerte data fra saker under arbeid, påtaleavgjorte og rettskraftige saker, og saker som er sanert og slettet fra straffesaksjournalen. STRASAK er gjort tilgjengelig for ansatte som har tjenestelig behov. SANSAK er gjort tilgjengelig for en svært liten gruppe ansatte i hvert politidistrikt. Det finnes begrensede søkemuligheter i begge systemene. Søk på tvers av saker og politidistrikt var henvist til STRASAK og SANSAK fram til 2002. De strukturerte søkefeltene var relativt lite saksspesifikke og var i liten grad egnet til å gi oversikt over saker med felles mønster. Dette var årsaken til at registersøk ikke gav resultater i opptakten til den sentraliserte etterforskningen i lommemannsaken.

Etter 2002 har PAL kommet som et supplement til STRASAK som søkeverktøy. PAL for STRASAK henter strukturerte data om straffesaker fra BL via STRASAK, men henter ikke opplysninger fra SANSAK. PAL for STRASAK gjør bruk av flere strukturerte søkefelt fra BL, men begrenser seg til disse feltene. Hvilke strukturerte opplysninger datafangsten skal vise, kan velges. Likevel gir heller ikke PAL for STRAK tilgang til de saksspesifikke ustrukturerte dataene fra BL.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

Uansett hvordan sakene er kodet er det en vesentlig fallgruve for søk på anmeldte saker. Denne fallgruven åpner seg når saker er skjernet i BL. Skjermede saker faller ut når man søker i STRASAK og PAL for STRASAK. Sedelighetsaker vil ofte være skjernet, og dermed vil ikke søkene gi pålitelige resultater. I 2003 ble problemstillingen tatt opp med PDMT (Hansen, I. og Leksås, J. 2003). PDMT opprettet sikkerhetsgrupper i politidistriktene i oktober 2009. Dette medførte at nøkkelpersoner i politidistriktene fikk tilgang til skjermede saker i PAL for STRASAK. Registersøk i PAL for STRASAK i regi av lommemannsetterforskningen i 2007 fanget ikke opp saken fra 1999 der den nå lommemannntilalte var siktet, fordi saken var skjernet. Når sikkerhetsgruppene er opprettet, er denne fallgruven nå tettet for noen utvalgte personer i politidistriktene.

Sanerte saker fra SANSAK, finnes ikke PAL for STRASAK. De ulike sakstypene saneres fra STRASAK og overføres SANSAK med ulike intervaller. Intervallene henger sammen med foreldelsesfristene for de samme sakstypene. Dvs. de minst alvorlige sakene

saneres etter 2 år, mens de alvorligste saneres først etter 25 år. Reglene for sanering er under vurdering og saker saneres ikke i STRASAK for øyeblikket.

5.10.4.3 PT

Gjennom PT er det mulig å distribuere et konsentrat av de ustrukturerte dataene fra straffesaken. Under opptakten til den sentraliserte lommemannetterforskningen i 2003 var det nettopp PT som var det eneste IKT-systemet som bidro med opplysninger. Mens PAL for STRASAK særlig er et IKT-system som gjør strukturerte data *tilgjengelig* for de som aktivt søker informasjon, er PT i første rekke et system for å *distribuere* og *varsle* om *informasjon*. Men PT har ikke gode søkemuligheter for å skaffe *oversikt* over tidligere innsendte meldinger, eller å samle meldinger med felles mønster.

PT var opprinnelig et meddelelsesblad for alle landets politidistrikter. PT inneholdt oversikt over etterlyste personer, avlyste etterlysninger av personer, melding om visse kategorier uopklarte forbrytelser (meldinger innsendt i henhold til Påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C, ble tidligere distribuert til landets politidistrikt gjennom PT), oppklaring av nevnte forbrytelser likeså, samt liste over stjalne motorkjøretøy. PT er gjort elektronisk, og IKT-systemet ELYSII har erstattet deler av PT's opprinnelige formål. I det elektroniske PT kan politidistriktene distribuere opplysninger om uopklarte forbrytelser, oppklarte forbrytelser, hjelp til identifisering på bakgrunn av foto, eller personbeskrivelser, saker med spesiell MO, spesielt gods som er stjålet eller funnet/beslaglagt, spesielle åstedsspor og lese interpolinformasjon. Meldingen må sendes til Kripos hvor den registreres i systemet.

PT kan formidle informasjon om en enkelt sak, men er ikke egnet til å avdekke serielovbrudd. PT formidler strukturerte data som er trukket ut fra ulike dokumenter i BL-saken og gir en samlet framstilling av nøkkelopplysningene. For å finne igjen og eventuelt knytte saker til serier i PT, søkes det i ustrukturerte data. Det er mulig å bruke et jokertegn foran eller etter et ord. Dessuten er det mulig å søke på flere ord og bruke operatører som AND, OR og NOT for å utelate eller knytte sammen ord. For å søke i de ustrukturerte dataene, er PT avhengig av ensartet begrepsbruk. PT har ingen regler for ensartet begrepsbruk i de ustrukturerte dataene. PT har svært få muligheter for å søke i strukturerte data utover å søke på grovt inndelt meldingstype og politidistrikt. Politidistriktene distribuerer, med noen unntak, svært få meldinger gjennom PT i dag. I all hovedsak er det tyverimeldinger som distribueres, og det er svært få meldinger om seksuelle overgrep.

Hvorfor brukes ikke PT mer til å distribuere informasjon om saker som kan inngå i serier begått av samme gjerningsperson (-er)? Etter arbeidsgruppens oppfatning er det dels at systemet i perioder ikke er aktivt. Dels også kan det være at formålet med PT, påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C og knytningen mellom PT og denne bestemmelsen er lite kjent i politidistriktene. Dagens bruk av PT er knyttet til å distribuere ulike fotografier for å identifisere personer. Et søk i oktober 2009 viser at det nær sagt ikke distribueres meldinger om seksuelle overgrep. Siden 2007 har PT fått en konkurrent i det nye etterretningssystemet Indicia. Indicia har foreløpig ikke en *varslingsfunksjon* til Kripos eller alle politidistriktene som PT har.

5.10.4.4 Indicia

Indicia er et IKT-system som i stor grad bygger på de gamle IKT-systemene for søking, men som har nye funksjoner for lagring av opplysninger om kriminalitet og kriminelle som ikke hører hjemme i de andre registrene.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

I Indicia>Vertkøy>Genuslocator>Strasak kan man lage proaktive og forhåndsdefinerte søk som overvåker enkelte kriminalitetstyper. Søk kan omfatte sedelighetsforbrytelser mot barn der overgriperen er ukjent, eller kjent, og kan gjøres hver 14. dag. Slike søk gir et håndterbart antall saker å lese gjennom selv for hele landet. For de fleste politidistriktene er det ikke uhåndterlig å gjøre søk på hele 1400 serien og føre meldingene i Indicia, hvis søkene gjøres en gang pr uke.

5.10.4.5 PO

Når man aktivt arbeider med å knytte saker til hverandre er det ikke tilstrekkelig å lete i PT, Indicia eller PAL for STRASAK. Det viser seg at enkelte meldinger om seksuelle overgrep mot barn feilaktig bare blir ført som en melding i PO. Den som fører meldingen i PO, er enten ikke klar over at meldingen skal registreres som en anmeldelse, eller antar at andre tar seg av å skrive anmeldelsen.

I brukerhåndboka til PO beskrives formålet ved PO slik:

PO støtter politiet direkte under planlegging og gjennomføring av operative arbeidsoppgaver, og indirekte med uthenting av strukturert informasjon om personer, kjøretøy, hendelser, oppdrag og ressurser til bruk i etterretning og forebyggende arbeid.

PO gir politiets operasjonsledelse en felles og kontinuerlig oppdatert oversikt over situasjonsbildet innen et politidistrikt. Den enkelte leder kan selv velge hva som skal være i fokus sett i forhold til eget behov. Dette bidrar til en mer effektiv oppdragsavvikling og bedre utnyttelse av tilgjengelige politiresurser.

Informasjonen som operatørene registrerer i forbindelse med hendelser som inntreffer og politiets reaksjon på disse, ivaretas på en strukturert måte slik at informasjonen har verdi i etterretningssammenheng.

PO er et IKT-system som ble innført som vaktjournal i politiet i 1994. De fleste politidistriktene tok i bruk PO fram mot 1998. Opplysningene fra ulike politidistriktene var ikke tilgjengelige for andre politidistrikt før i 2004. I PO føres alle politioperative oppdrag, og alle politirelaterte hendelser som blir kjent for de patruljerende og operasjonssentralene.

Enkelte anmeldelser som mottas av etterforskere føres også i PO der det er behov for en operativ oppfølging, melding om savnet person for eksempel. Det er operatørene i landets operasjonssentraler som i hovedsak registrerer hendelser og oppdrag i PO.

Dessuten føres og suppleres også oppdrag av mannskapene som har vært på oppdraget.

I PO er det mulig å gradere "Forholdets art" i tre nivåer. De to øverste nivåene er fastsatt sentralt. Nivå 1 følger delmålene i politiets målstyringskonsept. Nivå 2 er faste hovedkoder bestemt av faggruppe PO. Nivå 3 kan defineres av de ulike politidistriktene. Det er lagt til rette for søkemuligheter på sakstype. I og med at det er tilrettelagt for lokal utforming av forhåndsdefinerte søkebegreper, burde søkemulighetene på sakstype være gode. I tillegg er det tilrettelagt for søk på sted, søk på involverte personer og kjøretøy. Da PAL for PO ble innført i 2004 ble mulighetene for å finne igjen, og filtrere informasjon forbedret. Dessuten ble søkene utvidet til å gjelde alle politidistrikt. Pal for PO gir også muligheter for å variere hvilke opplysninger datafangsten skal vise.

I tillegg til de forhåndsdefinerte søkefeltene, gir også PAL for PO muligheter til å søke i fritekst i selve journalføringen. Vellykkede søk her er likevel avhengig av at enkelte nøkkelbegreper gis en ensartet føring. Kvaliteten på de strukturerte dataene i PO er svært lav. Dette har sammenheng med at de strukturerte dataene blir registrert ved mottak av meldingen. Når oppdraget er utført og meldingen er gjort mer komplett, blir opplysningene sjelden endret av operatørene pga. tidspress.

For å få treff er man avhengig av at man søker på riktig ord eller begrep. Det finnes ingen regler for hvordan ord og begrep skal skrives i friteksten i et oppdrag eller melding i PO. Det er derfor feilkilder i forhold til den datafangsten man får når man forsøker å søke fram meldinger om seksuelle overgrep mot barn i PO.

5.10.4.6 SSP

Når gjerningspersoner er identifisert og pågrepet, fengslet eller domfelt for straffbare forhold, registreres opplysninger om sakene i SSP. Her registreres i tillegg opplysninger om personens utseende, om han er registrert med DNA, foto- og fingeravtrykk, og om vedkommende er etterlyst. Søkemulighetene i SSP er avhengig av tilgangsnivået den enkelte etterforsker er gitt. Enkelte etterforskere har tilgang 02 og denne tilgangen gir bare søkemuligheter på fødselsdato eller fødselsnummer. Andre etterforskere har tilgang 05 og denne tilgangen gir utvidede søkemuligheter og tilgang til å lage straffeattester. Siden attestproduksjonen i mange politidistrikt er desentralisert og utføres av etterforskerne, er det flere som har denne tilgangen enn tidligere. Da Indicia ble innført i 2007 ble søkemulighetene i SSP flere for de som fikk tilgang til Indicia. Alle etterforskere og politiutdannede som arbeider innen området kriminalitetsbekjempelse har tilgang til Indicia.

Det Sentrale Straffe- og Personopplysningsregisteret (SSP) er en sentral løsning og omfatter i hovedtrekk følgende tidligere sentrale registre:

- Strafferegisteret (automatisert ved hjelp av edb i 1975)
- Personhovedregisteret med fødselsdatoregisteret
- Modus (kjent gjerningsmann) registeret

- Særkjenneregisteret
- Oppnavnsregisteret
- Signalementsdelen av personfotoregisteret

Disse registrene er smeltet sammen til en løsning. SSP består av en strafferegisterdel og en politiopplysningsdel, og ble satt i drift 13.4.1982, og er ikke modernisert siden da. Personoppføringer som ikke har vært aktive siden 1982, finnes i de manuelle registrene. I SSP ligger disse i en egen fil som betegnes som ”navnfil”. Vi har registrert at den tiltalte i lommemannsaken ikke lå i ”navnfil” tross av at han hadde fått et forelegg for sedelighetsforbrytelser i 1976. I ”navnfil” vil det bare være navn og fødselsdato eller fødselsnummer som er registrert.

Personene som SSP omhandler kan deles i to kategorier. Spaningsaktuelle og ikke spaningsaktuelle. Personer som i SSP er definert som spaningsaktuelle, er de som kan gjenfinnes via alle spaningsinnganger. Det vil si eksempelvis også ved kombinasjoner av MO, alder, høyde osv. De ikke spaningsaktuelle gjenfinnes kun ved hjelp av fødselsnummer eller kombinasjon av fødselsdato og de to første bokstavene i slektsnavnet. Om vedkommende skal være spaningsaktuell eller ikke, avgjøres ved registreringen. Dvs. om vedkommende gis en fullstendig registrering, eller ikke.

Fra Genus locator i Indicia er det flere søkemuligheter i SSP enn tidligere da søkemulighetene var svært få. For fullsignaliserte personer er det gjennom Indicia>Genus locator siden 2007, mulig gjennom trinnvise søk å finne personer som er registrert etter pågrep, eller at de er mistenkt for ulike typer seksuelle overgrep – og velge videre blant disse personene på bakgrunn av signalementopplysninger. Dette innebærer at politiet er bedre rustet til å lage fotofremvisninger, enn før 2007

5.10.4.7 GIS-teknologi, GEOPOL

Når man sirkler inn mulige omreisende overgripere kan, som vi har nevnt foran, tids-geografiske analyser gi viktig informasjon. Et viktig hjelpemiddel er Geografiske informasjonssystemer (GIS).

GEOPOL er politiets kartprogram. I brukerhåndboka til politiets digitale kartsystem GEOPOL av oktober 2003 opplyser PDMT følgende:

Politidirektoratet har etter to gjennomførte utrednings-/utviklingsprosjekter iverksatt anskaffelse av digitale kartløsninger som støtter sentrale funksjoner i politidistriktenes operasjonssentraler. Den digitale kartløsningen skal på sikt dekke både de politioperative gjøremålene og den tjenesten som omfatter problemorientert tjeneste og forebyggende politiarbeid.

Hensikten med digitale kart er at de i et samvirke mellom PO og andre IT-systemer skal fungere som et beslutningsverktøy som kan lette arbeidsprosesser i etaten og medvirke til effektivisering, spesielt i oppdragsløsning hvor tidsfaktoren er kritisk eller avgjørende. Kartsystemet skal understøtte etatens behov for visualisering av stedbunden informasjon som har vært – og vil bli registrert i de ulike IT-systemer. I

skrivende stund er fremdeles GEOPOL et kartsystem for politiet operasjonssentraler. Derfor har enkelte politidistrikt valgt å kjøpe inn andre og svært kostbare kartløsninger for bruk under etterforskning eller problemorientert politiarbeid. Siden denne rapporten omtaler politiets IT-systemer blir ikke digitale kartløsninger beskrevet nærmere her. Likevel kan vi fastslå at bruken av kartløsninger er spesielt viktig i serielovbrudd. Det er antatt at politiet vil få en integrert kartløsning for straffesaksbehandlingen i løpet av 2009 – 2010.

5.11 Oppsummering

Arbeidsgruppen har identifisert ulike risikofaktorer som hemmer arbeidet med å avdekke serielovbrudd, som sammenfattes slik:

- Nasjonalt koordineringsansvar for å avdekke seksuelle overgrepssaker er ikke avklart

Regelverket rundt hvordan meldinger som skal sendes til Kripos i henhold til påtaleinstruksens § 5-10, C generelt og pkt 4. ledd spesielt skal behandles, er ikke lenger hensiktsmessig. Politidistriktene følger derfor i liten grad opp denne bestemmelsen, og Kripos behandler ikke de få meldingene som sendes inn kun ved å registrere dem i PT som forutsatt fra gammelt av. Dermed er det i dag ikke noen hensiktsmessige system for å avdekke serielovbrytere som krysser politidistriktene.

- Lokalt og regional koordineringsansvar for å avdekke seksuelle overgrepssaker er ikke avklart

Spørreundersøkelsen mot koordinatorene for seksuelle overgrepssaker viser at politidistriktene ikke har rutiner for å fange opp serielovbrudd mot overgripere. Etter arbeidsgruppens oppfatning fungerer ikke samarbeidet på regionalt nivå som forutsatt i Nasjonal strategi for etterretning og analyse (POD 2007) og ser ikke ut til å fange opp seksuelle overgrepssaker mot barn som kan inngå i en serie.

- IKT-systemene støtter ikke arbeidet med å avdekke serielovbrudd innenfor og utenfor politidistriktene

IT-systemene som skal gi politiet oversikt over aktuelle serielovbrudd gir ikke tilstrekkelige silingsmuligheter. De ustrukturerte dataene som skal gi innsikt i sakene er vanskelig tilgjengelige innefor politidistriktets BL løsning. Utenfor politidistriktets BL – løsning er man avhengig av at dokumentene sendes i papir eller eksporteres elektronisk fra aktuelt politidistrikt. Politidistriktene har ikke gode datasystemer for å analysere de ustrukturerte dataene fra straffesakene på en hensiktsmessig måte. Både PT og Indicia støtter den ideografiske metoden, dvs. der man kartlegger en hendelse som er avgrenset i tid og sted. Begge systemene har hver for seg både fordeler og ulemper, knyttet til å avdekke serielovbrudd.

- Registreringsdisiplinen i politiet er lav

Koding av meldinger i PO, og saksopplysninger i BL er unøyaktige. Spesielt er MO-kodingen i seksuelle overgrepssaker mangelfull. Dette gjør det vanskelig å søke fram saker som kan inngå i serien til samme overgriper.

- Mål og resultatstyringseffekt som reduserer distriktenes vilje til å ta ansvar for distriktsovergripende saker

Ensidig fokus på kvantitative produksjonsmål som oppklaringsprosent, saksbehandlingstid og lave restanser kan føre til at politidistriktene av ressurshensyn velger å ikke følge serielovbrudd ut av politidistriktet.

Politidistriktene, regionene og nasjonalt nivå har ingen systematiske rutiner for å avdekke lovbrudd som kan inngå en i serie. Politiet er ikke kommet langt i å utvikle metoder og rutiner på dette området (Gottschalk 2007). Likevel flyter informasjon om saker med helt spesielle likhetstrekk mellom medlemmer av ulike nettverk. Dette krever at analytikere som skal gjøre analysene, har tilgang til informasjon fra de samme nettverkene som etterforskerne, som sitter nærmest opplysningene i saken. Behovet øker etter som IKT-systemene i liten grad støtter arbeidet til analytikeren.

Selv om det går lang tid, blir det igangsatt samordnende etterforskninger. Systematiske rutiner krever at de sakstypene som skal overvåkes, er avklart nasjonalt og at opplysningene følges opp både gjennom sentraliserte nettverksstrukturer og desentraliserte horisontale nettverk med fokus på de ulike sakstypene. Alle som behandler straffesaker må ha forståelse for at sakene må kodes korrekt og utfyllende, og at sakene ellers inneholder de opplysningene analytikerne har behov for.

Arbeidsgruppen har vurdert andre systemer for å innrapportere saker på for å fange opp serielovbrudd basert på MO, signatur og personbeskrivelser. FBI har utviklet et dataprogram ved navn Violent Criminal Apprehension Program (ViCAP) der nøyaktige opplysninger om MO og karakteristikk fra åstedet innrapporteres. Innrapporteringen omfatter bare drapssaker fordi rapporteringen ble antatt å bli høyest for drap. Etter 10 år fant FBI ut at bare 10 prosent av drapene ble innrapportert. De politidistriktene med flest drap innrapporterte ingen. Årsaken var at distriktene ikke følte at de fikk nok igjen for å fylle ut skjemaet med 189 rubrikker, og heller ikke etter at rubrikkene ble redusert til 100 (Ratcliffe 2008).

I Canada er det utviklet et tilsvarende program Violent Crime Linkage Analysis System (ViCLAS) som brukes til å registrere både drap og voldtekter. Dette er også et omfattende skjema, med mange rubrikker som skal fylles ut. En norsk arbeidsgruppe vurderte i 2005 om programmet burde innføres i Norge, men systemet er ikke innført. Dels på grunn av dårlige erfaringer fra Sverige som innførte systemet i 1999, men som senere har skrinlagt.

Kripos har i løpet av 2009 utviklet en IKT- modell – SED-sys - som gjør det mulig å monitorere seksuelle overgrepssaker og overgriper på en robust måte på nasjonalt nivå. Modellen er ikke helautomatisert og krever manuelt arbeid. Modellen baserer seg

på kontinuerlig overvåkning av politiets registre og sammenstilling av saker og overgripere.

6 Organiseringen av sentralisert etterforskning

Temaet for dette kapitlet er viet spesiell oppmerksom i utvalgets mandat med følgende begrunnelse:

”Erfaringer fra etterforskning av saker hvor en person nå mistenkes for å stå bak en rekke overgrep mot unge gutter på forskjellige steder i Sør-Norge over et langt tidsrom, gir foranledning til flere spørsmål, bl.a.:

- *Fremmes det tilstrekkelig tid forslag om sentralisert etterforskning i de riktige sakene?”*

Mandatets punkt 3 er formulert slik:

”Hvordan bør man organisere en etterforskning basert på en sentralisert etterforskingsordre for at den skal bli mest mulig effektiv? Hvilket ansvar bør politidistrikter, som ikke skal lede en sentralisert etterforskning, ha i det videre arbeidet? Bistand fra Kripós og samvirke mellom politidistriktene vil være det sentrale her.”

Arbeidsgruppen har behandlet tre hovedspørsmål:

- Er det mulig å definere en universell organisering av etterforskinger basert på en sentralisert etterforskingsordre?
- Hvilke forutsetninger må legges til grunn for valg av etterforskingsorganisering?
- Hvilke fordeler og hvilke ulemper ved økt sentralisering av arbeidsoppgaver /funksjoner finner vi innenfor dagens modell?

Det er neppe mulig å definere en sentralisert etterforskingsmodell som er optimal i alle typer serielovbrudd. Saken i seg selv, og den geografiske spredningen mellom lovbruddene vil gi ulike betingelser for hvilken modell som bør velges. Derfor fokuserer arbeidsgruppen på hvilke betingelser som må ligge til grunn for valg av de ulike etterforskingsmodellene, og modellenes sterke og svake sider.

Det følger i dag av påtaleinstruksens § 1 at alle straffesaker som en hovedregel etterforskes i det berørte politidistriktet under ledelse av den stedlige politimester og regional statsadvokat. Av påtaleinstruksens § 35 går det fram hvilke regler som gjelder for etterforskning av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet, og instruksens § 37 regulerer Kripós sitt arbeidsområde.

6.1 Grunnmodell 1

Hovedregelen innebærer at de aktuelle politidistriktene håndterer seriesakene sammen, og oppretter et samarbeid om etterforskningen. Denne hovedregelen innebærer følgende etterforskingsmodeller:

- 1) Ett politidistrikt gis det sentraliserte etterforskningsansvaret og gjennomfører hele etterforskningen selv, uten formelt opprettede samarbeidsordninger med andre involverte politidistrikt

Betingelsene for denne modellen er at et politidistrikt har avdekket seriesaken over tid, at samme distrikt har de fleste sakene knyttet til serien og politidistriktet sitter på informasjon som det er vanskelig å dele med andre politidistrikt uten å miste framdriften i etterforskningen. Dessuten må politidistriktet være tilstrekkelig stort til å kunne sette sammen et team bestående av en påtaleansvarlig /etterforskningsleder, polititaktisk etterforskningsleder, taktiske og teknisk etterforskere, analytiker samt kontorstøtte. Det er en forutsetning at medlemmene er avgitt til teamet så lenge det er behov for det.

Fordelene ved modellen er at politidistriktets eget team står for etterforskningen, og at det ikke er behov for å koordinere teammedlemmer fra andre politidistrikt. Teamet opparbeider seg svært god kunnskap om sakene og etterforskningen blir gjennomført likt i hver sak. Ordningen er fleksibel og relativt kostnadseffektiv, og gjennom det tette tverrfaglige teamarbeidet fremmes læring og motivasjon. Andre politidistrikt får en kunnskapsbase å henvende seg til, og det dannes uformelle nettverk på tvers av de aktuelle politidistriktene. Det gis et uformelt fokus på saksfeltet som bidrar til at involverte politidistrikt gjør mer med sakene, enn om det ikke var nedsatt et team i ett politidistrikt.

Ulempene ved ordningen er at ett politidistrikt bruker mye ressurser på å etterforske saker utenfor eget politidistrikt. Dessuten kan saken bli for stor å håndtere for ett politidistrikt alene. Teamet kan også bli sårbart ved sykdom, permisjoner og annet fravær. Hvis saken blir langvarig kreves det god organisasjonstålmodighet, en egenskap som er relativt sjelden i politiet. Modellen utelukker ikke mindre og tidsavgrenset bistand fra Kripos, for eksempel konsultativ bistand, tidsbegrenset taktisk etterforskningsledelse for å få sikre gode rutiner, eller analyse av elektroniske spor etc.

En annen modell baserer seg på tettere samarbeid mellom de aktuelle politidistriktene.

- 2) Et politidistrikt gis ansvaret for etterforskningen, men baserer seg på formelt opprettede samarbeidsordninger som innebærer stedlig bistand fra aktuelle politidistrikt

Betingelsene for denne modellen er ikke ulik i forhold til den forrige modellen. Den viktigste forskjellen er at sakene er spredt over et større geografisk område og at det ikke er hensiktsmessig at teammedlemmer fra ett politidistrikt gjør etterforskningsskritt i politidistrikt som ligger lenger unna. I tillegg kan modellen være aktuell når politidistriktet som er gitt sentralisert etterforskning er mindre enn i modell 1).

Fordelen med modellen er i stor utstrekning de samme som i modell 1. Til forskjell for modell 1, blir etterforskningsskritt i andre politidistrikt gjort av stedlig politi. Dette gjør arbeidet mindre ressurskrevende. Ferdig etterforskede saker sendes til ansvarlig

politidistrikt for samordning og nærmere analyser. Saken blir dermed lettere å håndtere for teamet selv om det må gjøre etterforskingsskritt i mange ulike politidistrikt. Prosjektmodulen i Indicia støtter en slik arbeidsform, og letter arbeidet vesentlig.

Ulempen er at stedlig politidistrikt, tross god informasjon gjennom Indicia, ikke vil være i stand til å utføre like gode etterforskingsskritt som etterforskere med inngående kjennskap til saken. En annen ulempe er at etterforskere fra andre politidistrikt blir sittende fjernt fra teamet, og det kan bli vanskelig å opprettholde kontakten. Etterforskere i andre distrikt får oppgaven som en tilleggsfunksjon og har ikke alltid anledning til å gjøre de aktuelle etterforskingsskrittene når de må utføres. Dermed utfordrer denne modellen også organisasjonsutholdenheten, spesielt for medlemmer utenfor kjerneteamet.

- 3) Et politidistrikt gis ansvar for den sentraliserte etterforskningen, men får bistand fra Kripos ved enten etterforsningsleder og/eller taktisk etterforsker med spesialkompetanse, analytiker eller teknikere. Aktuelle politidistrikt avgir etterforskere fast til teamet.

Dette er en samarbeidsordning Kripos og norsk politi har lang erfaring med. Betingelsene for denne modellen er at ansvarlig politimester anmoder Kripos om bistand og at forutsetningene for å ta på seg sentralisert etterforskningsansvar er betinget av personellbistand fra involverte politidistrikt. Denne ordningen er spesielt aktuell for mellomstore og mindre politidistrikt som får etterforskningsansvar.

Fordelen med modellen er at teammedlemmene opparbeider seg kompetanse i etterforskning, etterforskningsorganisering og teamarbeid som er viktig for kompetansebyggingen i lokale politidistrikt i ettertid. Medlemmene får erfaringsvis også sterkere motivasjon av å arbeide i slike team. Når politidistriktet har anmodet Kripos om bistand får saken større prioritet lokalt, da en slik bistandsanmodning forplikter.

Ulempen med modellen er at kontinuiteten i etterforskningen kan stoppe opp i påvente av at bistanden kommer og at medlemmene finner sin rolle i teamet. I lommemannetterforskningen tok det lang tid fra seriesaken var avdekket til etterforskningsgruppen var operativ. Det kan også hende at politidistriktene avgir personell uten nødvendig kompetanse og at medlemmene må gå gjennom en opplæringsperiode som trekker oppmerksomheten bort fra etterforskningen. En annen ulempe som ikke er uvanlig, er at avgitt personell trekkes tilbake etter kort tid, eller byttes ut med nye medlemmer.

6.2 Grunnmodell 2

- 1) Kripos overtar etterforskningen og påtaleansvaret for saken.

Betingelsene for at Kripos kan overta etterforskning og påtaleansvar i slike saker ligger i påtaleinstruksens kapittel 37, (jf. straffeprosesslovens § 59).

Modell 2 er aktuell når sakene er spredt over et stort geografisk område og ikke hører naturlig under ett politidistrikt, eller krever utstrakt internasjonal kontakt eller spesialkompetanse. Politidistriktene kan be Kripos om å overta saken, eller det besluttes av overordnet påtalemyndighet. At Kripos overtar etterforskningen fordrer smidige regler rundt overtakelsen og at det tidligst mulig innledes avklarende samtaler. Alle sider ved politidistriktenes utgifter til reise, overtid etc. for avgitte mannskaper må være avklart før Kripos overtar etterforskningsansvaret.

Fordelene med ordningen er at Kripos får en sentral rolle i etterforskningen og at kompetansen ved Kripos blir utnyttet til fulle. Medlemmer til etterforskningsteamet fra involverte politidistrikt tilføres kompetanse og motivasjon som politidistriktene drar nytte av i ettertid.

Ulempen er å få avgitt personell fra politidistriktene siden disse i perioder må være lokalisert ved Kripos i Oslo. Kripos er avhengig av å få avgitt personell med den nødvendige lokalkunnskapen og kjennskap til saken og sakens aktører.

Den andre sentraliserte etterforskningen av lommemannsaken hadde en kombinasjon av grunnmodell 1, modell 2 og 3. Lommemannetterforskningen var langvarig, og organisasjonstålmodigheten ble satt på prøve. Det er klart at Follo politidistrikt har båret den tyngste børen i dette samarbeidet, til tross for at det var berørte distrikt som hadde større ressurser enn Follo politidistrikt, og at det var politidistrikt som hadde flere saker som kunne tilhøre serien. Det var politidistrikt som ikke bidro med etterforskere til den første sentraliserte etterforskningen, til tross for pålegg om å delta.

Innledningsvis ble det anført at det er vanskelig å si hvilken modell som er den beste. Det er ulike betingelser knyttet til enhver seriesak. De grunnmodellene som dagens regelverk åpner for og de modellene som kan utledes av de to grunnmodellene er diskutert. Videre er det pekt på at det er mulig å kombinere de ulike modellene. Hvilken modell som velges må avgjøres fra sak til sak. Dagens regelverk, og dagens organisering av norsk politi og påtalemyndighet, er ikke til hinder for at politiet skal kunne håndtere serielovbrudd der lovbrøyteren (-e) opererer på tvers av politidistriktene.

Problemene oppstår når de økonomiske rammene skal legges. En sentralisert etterforskning vil kreve ressurser utover det et politidistrikt har mulighet til å sette inn. Arbeidsgruppen har diskutert en utvidelse av funksjonsområdet for søknader som Rådet mot organisert kriminalitet (ROK) tildeler, til også å gjelde overgrepssaker der overgriperen opererer over flere politidistrikt. ROK-søknader har til nå tatt tid å få innvilge, men arbeidsgruppen er kjent med at det vil komme retningslinjer for tildeling av økonomisk støtte. Etter arbeidsgruppens mening bør det være et system for økonomisk støtte som trer i kraft når riksadvokaten beslutter sentralisert etterforskning.

6.3 Sentraliserte organisasjonsmodeller

Arbeidsgruppen ser ingen grunn til å øke antallet sentrale enheter. Det er viktig å styrke den organisasjonsmodellen politiet har i dag. Etter arbeidsgruppens oppfatning er det økende kravet til sentralisering og øremerking av arbeidsoppgaver og ressurser,

et symptom på at ressursrammene er for trange i politidistriktene. De er tvunget til å arbeide svært fleksibelt, og dette gir ikke politiet armslag til å bygge tilstrekkelig kompetanse, gå i gang med planmessig, tidskrevende og proaktivt arbeid. Det er det kortsiktige reaktive og hendelsesstyrte arbeidet som vinner fram.

”Når rask og langsom tid møtes, vinner den raske. Det er derfor man ikke får gjort det som virkelig betyr noe, fordi det alltid er noe annet man må gjøre først. Man gjør alltid det som haster mest først. Dermed taper det langsiktige og langsomme” (Hylland Eriksen 2001:189).

Erfaringen viser at politiet løser kompliserte etterforskinger, bare ressursene stilles til disposisjon. Da kan politiet trekke på den kompetansen innen ulike fagfelt, som finnes i etaten.

Blir det for mange sentrale enheter, kan det oppstå kommunikasjonsproblemer enhetene i mellom og mot politidistriktene. Politidistriktene hemmes i kompetansebyggingen hvis etterforskningen av de alvorligste sakene overlates helt til andre. Bistandsordninger, slik Kripos yter i seksuelle overgrepssaker og alvorlige saker i dag, bidrar til kompetanseoverføring. Spesielt i seksuelle overgrepssaker er det dessuten viktig at lokalt politi med sin lokalkunnskap deltar i etterforskningen. Arbeidsgruppen ser det derfor som mest hensiktsmessig å opprettholde den strukturen for politiet og påtalemyndigheten som er etablert i dag.

7 Samlet vurdering med forslag til tiltak

Arbeidsgruppen har i de foregående kapitlene evaluert politiets behandling av seksuelle overgrep mot barn med utgangspunkt i lommemannetterforskningen. I mandatet har oppdraget vært å fremme forslag til forbedringer. Temaet for dette kapitlet er viet spesiell oppmerksomhet til totaliteten av utvalgets mandat som har følgende begrunnelse:

”Erfaringene fra etterforskningen av saker hvor en person nå mistenkes for å stå bak en rekke overgrep mot unge gutter på forskjellige steder i Sør-Norge over et langt tidsrom, gir foranledning til flere spørsmål, bl.a.:

- Etterforskes slike anmeldelser hensiktsmessig og adekvat i de enkelte politidistrikter?*
- Evner politiet å se mønstre i forskjellige saker tilstrekkelig tidlig slik at det kan vurderes i rett tid om samme gjerningsmann er ansvarlig?*
- Finnes det systemer som fanger opp informasjonen og underkaster denne en kvalifisert analyse?*
- Fremmes det tilstrekkelig tidlig forslag om sentralisert etterforskning i de riktige sakene?”*

Arbeidsgruppens mandat er nærmere spesifisert til:

- 1. ”Hvorledes etterforsker politidistriktene anmeldelser/opplysninger av den kategori som den såkalte ”lommemannsaken” omfatter, både hvor gutter og jenter er fornærmet. Spørsmål om grundighet og kvalitet i etterforskningen vil stå sentralt. Eventuelle utviklingstrekk bes også beskrevet.*
- 2. I hvilken grad evner politiet å utveksle relevant informasjon mellom politidistriktene slik at person(er) som begår kriminalitet over et lengre tidsrom og i flere distrikter med tilnærmet lik modus, kan undergis i rett tid en sentralisert etterforskning basert på totaliteten av de straffbare forhold? Er politiets registrerings-/ dataverktøy egnet for en akseptabel avdekking og god samordning? Informasjonsutveksling, bearbeiding av informasjon og analyse står sentralt her.*
- 3. Hvordan bør man organisere en etterforskning basert på sentralisert etterforskningsordre for at den skal bli mest mulig effektiv? Hvilket ansvar bør politidistrikter, som ikke skal lede en sentralisert etterforskning, ha i det videre arbeidet? Bistand fra Kripas og samvirke mellom politidistriktene vil være sentralt her.*
- 4. Med utgangspunkt i forestående skal gruppen beskrive dagens situasjon og fremme forslag til forbedringer. Forslagene skal ta utgangspunkt i den foreliggende organiseringen av norsk politi, både når det gjelder distrikter, distriktsinndeling og særorganer. Tilsvarende gjelder Den høyere påtalemyndighet. Fordeler og ulemper ved økt sentralisering av oppgaver/funksjoner (innenfor dagens modell) skal vurderes nærmere. De ressursmessige konsekvensene av gruppens forslag bør også omtales.”*

Formålet med denne rapporten har vært å evaluere politiets etterforskning av seksuelle overgrep mot barn utført av mobile overgripere, med utgangspunkt i lommemannsakene. Dette for å kartlegge risikofaktorer som hemmet etterforskningen. *Hensikten* med rapporten har vært å fremme forslag til hvordan etterforskningen kan bli bedre. *Effekt målet* for rapporten er at politiets etterforskning skal redusere seksuelle overgrep mot barn som begås av mobile overgripere.

7.1 Funn i forhold til *formålet* – evalueringen:

7.1.1 Etterforskningen

Etterforskningen av den type saker som lommemannsaken representerer, ble bare unntaksvis håndtert hensiktsmessig og adekvat i politidistriktene. Den første meldingen til politiet indikerte i mange tilfeller at politiet stod overfor et overgrep med lav strafferamme i straffeloven. Ofte inneholdt ikke meldingen tilstrekkelig konkrete opplysninger om overgriperen. I mange tilfeller gikk det tid før overgrepene ble meldt til politiet, og mulighetene for viktige tidskrisiske etterforskingsskritt var gått tapt. Politiets prioriteringspraksis førte derfor til at de fleste meldingene ble henlagt tilnærmet uten videre etterforskning.

I politiet var det mangel på kunnskap om hvordan mange barn, og særlig gutter, underrapporterer om seksuelle overgrep. Politiet fikk opplysningene om overgrepet av pårørende og innhentet i liten grad opplysninger direkte fra barnet i initialfasen. Først under den sentraliserte etterforskningen fikk politiet i mange tilfeller opplysninger fra barnet direkte. I flere tilfeller viste det seg da at overgrepet var mer alvorlig enn først antatt, og at sakene burde vært prioritert høyere.

I de tilfellene den første meldingen indikerte et alvorlig overgrep førte dette i noen tilfeller til flere etterforskingsskritt og som blant annet innebar funn av overgriperens DNA. Det er forskjeller på hvordan de ulike politidistriktene prioriterte denne typen overgrep. Sakene ble etterforsket ved den driftsenheten hvor overgrepet skjedde og ofte uten tilknytning til politidistriktets fagmiljø for etterforskning av seksuelle overgrepssaker.

7.1.2 Informasjonsutvekslingen

Politiet hadde ikke velfungerende systemer for å fange opp at samme overgriper kunne mistenkes for å stå bak flere overgrep. Informasjonsutvekslingen fulgte ikke sentraliserte kommunikasjonslinjer, og det var opp til de ulike politidistriktene å kontakte hverandre. Arbeidet med å knytte saker til serier var uavklart i politidistriktene, og også på nasjonalt nivå. Ingen funksjoner var tildelt arbeidet med å finne likhetstrekk mellom anmeldte saker av denne kategorien¹⁸.

¹⁸ Stovner politistasjon hadde et etterretningselement som hadde samlet saker i Oslo politidistrikt. Informasjonen var bare delvis formidlet aktivt videre til politidistriktets fagmiljø.

Etterretnings- og analysefunksjonene i politidistriktene konsentrerte seg i det alt vesentligste om den alvorlige nettverksbaserte kriminaliteten som ikke anmeldes. Etterforskerne hadde ikke rutiner for å søke i IKT-systemene for å finne saker med likhetstrekk når de mottok nye saker. Politiets IKT-systemer støttet ikke dette arbeidet, og en systematisk avdekking og analyse av saker med fellestrekk var en tidkrevende og manuell oppgave.

Arbeidsgruppens spørreundersøkelse blant landets koordinatører viser at situasjonen er den samme i 2009. Arbeidet med å finne felles mønstre på tvers av saker, uten DNA spor, er fremdeles tidkrevende og usikkert. Dette innebærer at politiet bare kan overvåke en svært liten kategori lovbrudd på regulær basis.

En del av rapporten er på dette punktet unntatt offentlighet jf. offentlighetslovens § 24, tredje ledd.

7.1.3 Organiseringen av sentraliserte etterforskinger

Det kan oppstå behov for sentraliserte etterforskinger i et vidt spekter serielovbrudd. Derfor er det neppe mulig å foreslå én organisering som er dekkende for alle behov. Vi har diskutert to grunnmodeller som er forankret i dagens regelverk.

Grunnmodell 1 innebærer at politidistriktene avklarer etterforskningen seg i mellom. Modellen innebærer en organisering som spenner fra at ett politidistrikt påtar seg hele etterforskningsansvaret, til at det opprettes regulære og fast organiserte team mellom politidistriktene og der Kripos bistår med nødvendig spisskompetanse. Det vil være forutsetningene i saken som bestemmer hvordan den sentraliserte etterforskningen skal være organisert. De tre modellene vi skisserer har alle sine sterke og svake sider i et kost- og nytte perspektiv.

Grunnmodell 2 innebærer at Kripos overtar etterforsknings- og det påtalemessige ansvaret for saken, og at involverte politidistrikter avgir ressurser til etterforskningsteamet. Også denne modellen vil være knyttet til de ulike forutsetningene i saken. Denne modellen har også sine sterke og svake sider i kost- og nytte perspektiv.

7.2 Funn i forhold til hensikten og effektmålet – fremme forbedringsforslag

Hensikten med evalueringen har vært å fremme forslag til forbedringer. Effektmålet for evalueringstemaet er definert å være:

Redusere seksuelle overgrep mot barn begått av mobile overgripere

Effektmålet blir løst gjennom de forbedringsforslagene vi fremmer. For å komme fram til hensiktsmessige forbedringsforslag har vi gjennomført de fem første aktivitetene i risikostyringsmetodikken SSØ (2005). Det blir opp til bestiller av evalueringen å håndtere og følge opp de forslagene til forbedringer som foreslås.

Risikostyringsmetodikken kan fremstilles slik:

Identifisere mål (for evalueringstemaet) > Identifisere kritiske suksessfaktorer > Identifisere risiki > Vurdere og prioritere risikoene > Tiltak og kontrollaktiviteter som følge av vurderingene > Oppfølging av risikoene

Arbeidsgruppen har definert fem kritiske suksessfaktorer som politiet må lykkes med for å nå målsettingen:

- 1) *Hensiktsmessig og helhetlig etterforskning*
- 2) *Kompetente og motiverte mannskap*
- 3) *Hensiktsmessige styringssignaler*
- 4) *Hensiktsmessige IKT-systemer*
- 5) *Hensiktsmessig organisering og ansvarsforhold*

Den problemfokuserende evalueringen har ført oss fram til noen gjennomgående risikofaktorer, eller mekanismer, som hemmer politiet i å lykkes med de fem kritiske suksessfaktorene. Dette er:

1. *Hensiktsmessig og helhetlig etterforskning*

- Sakene ble ikke anmeldt, eller ble anmeldt for sent eller politiet opprettet ikke anmeldelse etter melding.

Når mange seksuelle overgrep ble meldt til politiet en tid etter overgrepet, mistet de mest effektive og tidskritiske etterforskingsskrittene sin verdi og ble derfor ikke gjennomført. Mange meldinger hadde få opplysninger om overgriperen og innholdet i den første meldingen ble vurdert som lite alvorlig. Dette bidro til at saker ble henlagt og/eller at etterforskning aldri ble igangsatt.

- Registreringsdisiplinen i politiet er for lav

Kodingen av meldinger i PO, og saksopplysninger i BL er unøyaktig. Spesielt MO-kodingen i seksuelle overgrepssaker er mangelfull, eller fraværende. Dette gjør det vanskelig å søke fram saker som kan inngå i serien til samme overgriper

- Barnet gis ikke anledning til å forklare seg for politiet straks

Politiet tok i mange tilfeller ikke i mot forklaring fra barnet rett etter meldingen. Dette førte til at sakens alvor i mange tilfeller ikke ble fanget opp. Politiet hadde ikke tilstrekkelige opplysninger til å iverksette de mest virkningsfulle etterforskingsskrittene som ikke kan vente. Dette bidro til at saker ikke ble prioritert, og at de ble henlagt uten videre etterforskning.

- Barnet ble ikke tilstrekkelig sett

I mange saker ble ikke barnet involvert i etterforskningen i tilstrekkelig grad og det var tilfeldig hvem som forholdt seg til barnet. Saken stod i fare for å miste vesentlige

opplysninger i og med at den som visste mest ikke fikk anledning til å tilføre saken opplysninger. At barnet ikke ble tilstrekkelig sett, kan ha vært en risikofaktor for barnets videre utvikling.

- Dommeravhøret kommer for sent og gjennomføres bare en gang

Dommeravhøret var ofte eneste gang barnet fikk anledning til å forklare seg om hva som hadde skjedd. Da dommeravhøret ble tatt langt ut i etterforskningen, gikk bevis tapt eller ble vanskelig tilgjengelige. Siden utgangspunktet er ett dommeravhør, over en time, ble viktige spørsmål stilt etter at barnet ville avslutte. Tekniske problemer og uforutsette ting gjorde også at det tok lang tid før avhøret kunne startes opp. Dette kan bidra til at sakens omfang ikke avdekkes og at saker henlegges på sviktende grunnlag.

- Fotoframvisninger brukes ukritisk, men også sjelden

Fotoframvisninger med svært mange bilder ble forevist enkelte barn. Fotografiene av personer var laget på bakgrunn av MO og mindre på bakgrunn av beskrivelsen barnet hadde gitt. Fotoframvisninger og fotokonfrontasjoner ble forevist barn uten at det var fastslått om barnet hadde forutsetninger for å kjenne igjen overgriperen. Politiets IKT-systemer støtter for så vidt arbeidet med å hente ut lister basert på lovbrudd, lovbrüterens bokommune og personopplysninger og kople dette de treff analytikeren sitter igjen med mot POF. Søkene er trinnvise, og få ansatte mestrer dem.

2. Kompetente og motiverte mannskap

- Kunnskapen om seksuelle overgrep mot barn er svak utenfor fagmiljøet i politiet

Mangelfull kunnskap førte til at politiet i flere tilfeller ikke tok i mot, eller reagert på meldingene om seksuelle overgrep. Og at politiet ikke innhentet opplysninger fra barnet selv i starten av etterforskningen. Dermed ble ikke etterforskningen startet opp, og sakene ble siden henlagt på sviktende grunnlag.

- Svak rekruttering til etterforskning av seksuelle overgrep

Det var få personer som kunne ta dommeravhør, og dommeravhør er en så omfattende prosess at det skal mye til før politiet setter i gang denne prosessen. Saker som i utgangspunktet ikke blir vurdert som alvorlige, står derfor i ennå større fare for ikke å bli prioritert for dommeravhør. Statusen på seksuelle overgrepssaker generelt og seksuelle overgrep mot barn spesielt hemmer rekrutteringen i politiet. Det er svake belønningssystemer og høyt arbeidspress kombinert med høyere krav til oppfølging av fornærmede og pårørende gjør arbeidet lite fristende for mange ansatte i politiet.

- Uheldige holdninger til etterforskning av seksuelle overgrep i politiet

Etterforskningen av seksuelle overgrepssaker har lav status i politiet. En stor andel etterforskere av seksuelle overgrep opplyser at de får liten støtte for arbeidet blant

ledelsen eller andre kolleger. Det gis en aksept om at erfarne etterforskere takker nei til slik etterforskning, og sakene blir ofte fordelt til sist ansatte kvinnelige politibetjent.

3. Hensiktsmessige styringssignaler

- Styringssignaler som ikke prioriterer seksuelle overgrep mot barn

Til tross for at Norge har underskrevet ulike internasjonale avtaler om beskyttelse av barn, og dette har et sterkt politisk fokus – ser vi ikke at styringsdirektivene til politiet avspeiler dette fokuset like tydelig. Over har vi pekt på ulike årsaker til at politiet henla mange saker uten at alvoret i overgrepet var tilstrekkelig avklart. Flere av årsakene er spesifikke for seksuelle overgrep mot barn, og gjør at disse sakene ikke får tilstrekkelig fokus gjennom de ordinære prioriteringene. I Skottland, hvor man gjennomfører en grundig risikoanalyse av ulike lovbruddskategorier, er beskyttelse av barn gitt høyeste prioritet foran bekjempelse av terrorisme og organisert kriminalitet.¹⁹ Både fordi sannsynligheten for at barn utsettes for lovbrudd er høy, og fordi konsekvensene er alvorlige for både barnet og samfunnet.

- Mål- og resultatstyringseffekt som reduserer politidistriktenes vilje til å ta ansvar for distriktsovergripende saker

Ensidig fokus på kvantitative produksjonsmål som oppklaringsprosent, saksbehandlingstid og lave restanser kan føre til at politidistriktene av ressurshensyn ikke velger å følge serielovbrudd ut av politidistriktet.

4. Hensiktsmessig organisering

- Nasjonalt koordineringsansvar for seksuelle overgrepssaker med mobile overgripere er ikke avklart

Regelverket rundt hvordan meldinger som skal sendes til Kripos i henhold til påtaleinstruksens § 5-10, C generelt og pkt 4. ledd spesielt skal behandles, er ikke lenger hensiktsmessig. Politidistriktene følger derfor i liten grad opp denne bestemmelsen, og Kripos behandler ikke de få meldingene som sendes inn kun ved å registrere dem i PT som forutsatt fra gammelt av. Dermed er det i dag ikke noen hensiktsmessige system for å avdekke serielovbrytere som krysser politidistriktene.

- Lokalt koordineringsansvar for seksuelle overgrepssaker med mobile overgripere er ikke avklart

Spørreundersøkelsen mot koordinatorene for seksuelle overgrepssaker viser at politidistriktene ikke har rutiner for å fange opp serielovbrudd mot overgripere. Etter arbeidsgruppens oppfatning fungerer ikke samarbeidet på regionalt nivå som forutsatt

¹⁹ Scottish Strategic Assessment 2007/8

i Nasjonal strategi for etterretning og analyse (POD 2007) og ser ikke ut til å fange opp seksuelle overgrepssaker mot barn som kan inngå i en serie.

5. Hensiktsmessige IKT-systemer

- IKT-systemene vanskeliggjør arbeidet med å koordinere etterforskningen

IT-systemene som skal gi politiet oversikt over aktuelle serielovbrudd gir ikke tilstrekkelige silingsmuligheter. De ustrukturerte dataene som skal gi innsikt i sakene er vanskelig tilgjengelige innefor politidistriktets BL løsning. Utenfor politidistriktets BL – løsning er man avhengig av at dokumentene sendes i papir eller eksporteres elektronisk fra aktuelt politidistrikt. Politidistriktene har ikke gode datasystemer for å analysere de ustrukturerte dataene fra straffesakene på en hensiktsmessig måte. Både PT og Indicia støtter den ideografiske metoden, dvs. der man kartlegger en hendelse som er avgrenset i tid og sted. Begge systemene har hver for seg både fordeler og ulemper, knyttet til å avdekke serielovbrudd.

7.3 Forslag til forbedringer

Arbeidsgruppen har vektet de ulike risikofaktorene ut fra en risikovurderingsmodell. Videre er det fremmet forslag til ulike forbedringer knyttet til de ulike risikofaktorene. Det er ikke foreslått forbedringer på detaljnivå, fordi det ikke er ønskelig å innskrenke handlingsrommet til de som skal utforme forbedringene i praksis.

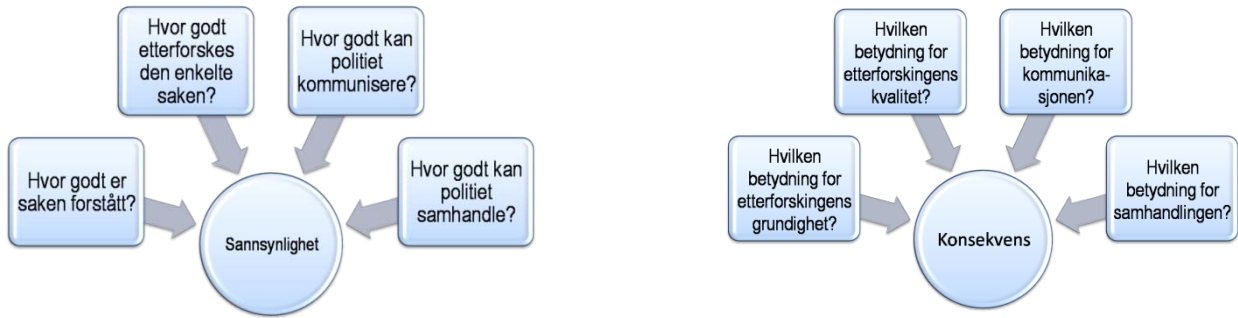
Arbeidsgruppen har ikke definert ansvarlige for de ulike tiltakene, og heller ikke satt tidsfrister da dette ligger utenfor mandatet.

En risiko kan beskrives slik:

Risiko: Den faren negative mekanismer i politiet representerer for etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn begått av mobile overgripere.

Risiko = sannsynlighet x konsekvens

Hvor skadelig en risiko vurderes, og hvor vesentlig det er å iverksette kompenserende tiltak, vurderes ut fra produktet av hvor sannsynlig det er at risikoen vil inntre og hvor skadelig konsekvensen blir. For å beregne sannsynligheten for at en risiko vil inntre, og den skade som blir konsekvensen, er det vurdert hvordan de ulike risikoene påvirker fire forhold knyttet til sannsynlighet og konsekvens (figur 7).

Figur: 7 Modell over vektingskriterier for sannsynlighet og konsekvens

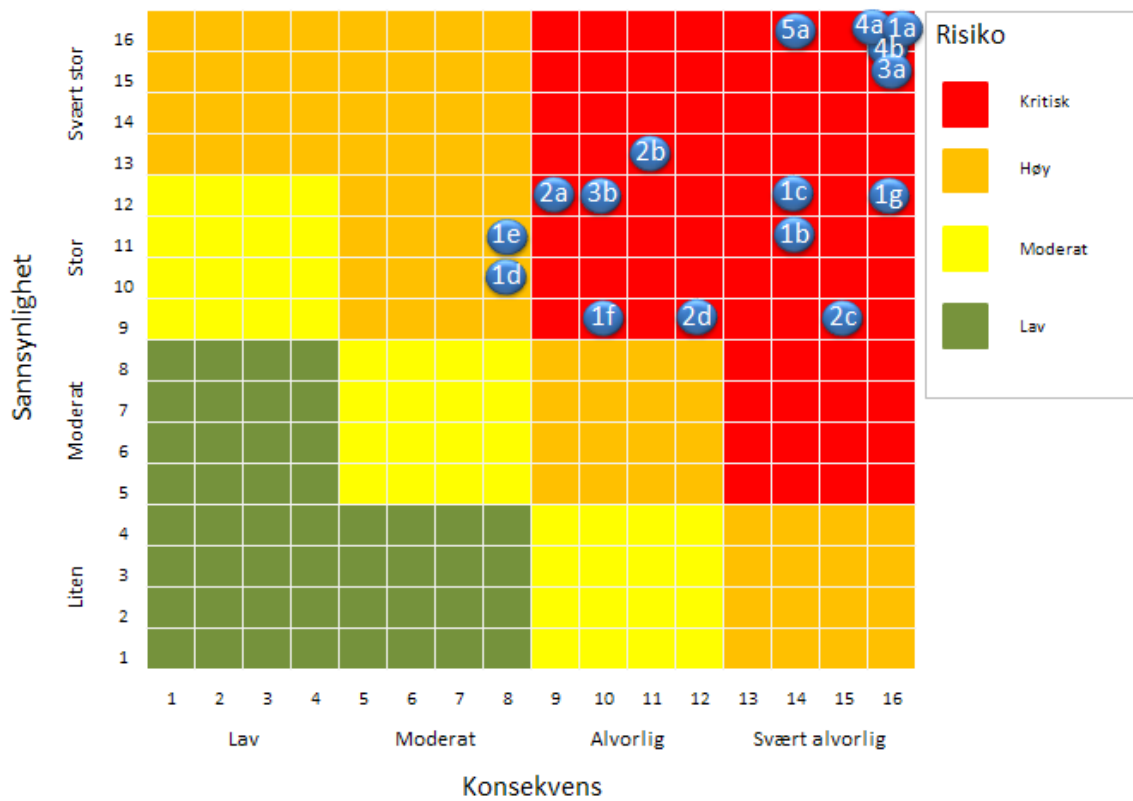
Siden hver risikofaktor har framkommet gjennom arbeidsgruppens kartlegging, har de naturligvis fått en høy risikoskår. Likevel framstår enkelte risikofaktorer som mer kritiske enn andre. Enkelte risikofaktorer påvirker etterforskningen og informasjonsutvekslingen indirekte. Flere risikofaktorer påvirker hverandre, og det er problematisk å vurdere de ulike risikofaktorene isolert.

De ulike risikofaktorene er vektet på følgende måte:

Kritiske suksessfaktorer	Nummer	Risikofaktor	Sannsynlighet	Konsekvens	Risiko	Risiko/grad
Hensiktsmessig etterforskning	1a	Sakene ble ikke anmeldt, eller ble anmeldt for sent eller politiet opprettet ikke anmeldelse etter melding	16	16	256	Kritisk
	1b	Unøyaktig koding	11	14	154	Kritisk
	1c	Barnet fikk ikke anledning til å forklare seg for politiet straks	12	14	168	Kritisk
	1d	Barnet ble ikke tilstrekkelig sett	10	8	80	Høy
	1e	Dommeravhøret kom for sent	11	8	88	Høy
	1f	Det ble tatt bare ett dommeravhør	9	10	90	Kritisk
	1g	Fotoframvisninger ble brukt ukritisk, men også sjelden	12	16	192	Kritisk
Kompetente og motiverte medarbeidere	2a	Kunnskapen om seksuelle overgrep mot barn var svak utenfor fagmiljøet i politiet	12	9	108	Kritisk
	2b	Uheldige holdninger til etterforskning av SO i politiet	13	11	143	Kritisk
	2c	Svak rekruttering av SO-etterforskere	9	15	135	Kritisk
	2d	Svake belønningssystemer for SO-etterforskere	12	9	108	Kritisk
Hensiktsmessige styringssignaler	3a	Styringssignaler som ikke prioriterer SO-mot barn	15	16	240	Kritisk
	3b	Mål- og resultatstyringseffekt som reduserer politidistriktens vilje til å ta ansvar for distrikts-overgripende saker	12	10	120	Kritisk
Hensiktsmessig organisering	4a	Nasjonalt etterretningsansvar for SO-saker er ikke avklart	16	16	256	Kritisk
	4b	Lokalt etterretningsansvar for SO-saker er ikke avklart	16	16	256	Kritisk
Hensiktsmessige edb-systemer	5a	IKT-systemene vanskeliggjør arbeidet med å koordinere etterforskningen	14	16	224	Kritisk

Tabell: 4 Fortegnelse over kritiske suksessfaktorer og tilhørende risikofaktorer etter vektning

Vektingen av de ulike risikofaktorene er gjort ut i fra følgende risikokart (figur 8):

Figur: 8 Risikokart med plassering av de vektete risikofaktorene

Kritisk suksessfaktor nr. 1 – Hensiktsmessig og helhetlig etterforskningen

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
1a/Kritisk	Seksuelle overgrep mot barn anmeldes ikke, de anmeldes for sent, eller politiet oppretter ikke anmeldelse etter å ha mottatt melding	<ul style="list-style-type: none"> – Politiet bør aktivt støtte informasjonsarbeidet rettet mot barn i skolen som <i>Redd Barna</i> har tatt initiativ til og der formålet er å bevisstgjøre barn for å melde fra om vold og seksuelle overgrep – Politiet bør ta initiativ til å trykke opp informasjonsfolder som retter seg mot helsestasjoner, legevakt, sykehus, krisesentre, foreldre og barn, etc. som informerer om viktigheten av å anmelde seksuelle overgrep mot barn og at dette gjøres så tidlig som mulig – Politiet bør legge samme informasjon ut på politiets nettside, politi.no. – Politiet bør støtter holdningsskapende arbeid for å redusere fordommer og stereotypier i forhold til seksuelle overgrep generelt og mot barn spesielt – Politidistriktene SO-koordinatorer bør påse at det opprettes straffesak i BL når meldinger om seksuelle overgrep mot barn blir ringt inn til operasjonssentral eller til vakthavende mannskap og ført i PO
1b/Kritisk	Registreringsdisiplinen i politiet er for lav, og sakene blir vanskelige å finne igjen i IKT-systemene	<ul style="list-style-type: none"> – Politidistriktene bør innføre kvalitetssikringsrutiner for registrering av saker i BL og meldinger i PO som sikrer at saker og meldinger er registrert korrekt og slik at meldingene kan finnes igjen ved søk i de strukturerte dataene som beskriver saken. – De nye MO-kodene i BL bør utnyttes bedre og politidistriktene bør innføre opplæring i hvordan MO-kodene best kan utnyttes for å samle saker til serier mot ukjente og kjente lovbrøtere

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
	Registreringsdisiplinen i politiet er for lav, og sakene blir vanskelige å finne igjen i IKT-systemene	<ul style="list-style-type: none"> – SO-koordinatorene bør påse at SO-saker kodes korrekt mht. til statistikkgruppe, MO, tid og sted etc. siden samme overgriper kan stå bak flere saker. – Politihøgskolens Etterforskningsstudie modul 1 bør omfatte komparative analyser og hvordan politiet skal registrere atferdsspesifikke opplysninger om lovbrøyteren, i tillegg til de strafferettslig relevante opplysningene i saken – Politihøgskolens Etterforskningsstudie modul 1 bør tilføre studentene registerforståelse, registreringsdisiplin og hvordan politiregistrene kan brukes for å knytte saker sammen til serier for å høyne registreringsdisiplinen i politiet
1c/Kritisk	Barnet gis ikke anledning til å forklare seg for politiet straks	<ul style="list-style-type: none"> – Regelverket i forhold til politiets innledende samtaler med barnet bør kommuniseres tydeligere slik at mannskapene føler seg på trygg grunn til å samtale med barnet i initialfasen – Politiet bør prioritere straksetterforskning for å bygge saken på andre bevis en barnets forklaring alene – Etterforskningen bør ha fokus på å innhente detaljer om atferdsspesifikke opplysninger om overgriperen slik at saken kan ses i sammenheng med andre overgrep mot barn
1d/Høy	Barnet ble ikke tilstrekkelig sett	<ul style="list-style-type: none"> – Politiet bør fokusere på å se på barnet som kompetente, og som et individ som kan representere seg selv, og slik ta barnet på alvor – I starten av saken skal politiet oppnevne en kontaktperson for barnet med bistandsadvokat, jf. Påtaleinstruksen § 7 A-1 – Hvis det blir aktuelt å bytte kontaktperson bør den første kontaktpersonen introdusere den nye kontaktpersonen for barnet og forklarer årsaken til byttet, så langt dette er praktisk mulig

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
1e/Høy	Dommeravhøret blir tatt for langt ut i etterforskningen	<ul style="list-style-type: none"> – Avhør av barn må tas så raskt som mulig for å innhente detaljerte opplysninger slik at saken gis den riktige prioritet – Tingrettene og politiet bør ha ordninger som gjør det mulig med hurtige avhør av barn der dette er nødvendig – Justisdepartementets arbeidsgruppe (2004) foreslo å se på dommerens medvirkning til dommeravhøret og foreslo å se på den svenske ordningen der polititjenestemann forestår avhøret. Arbeidsgrupper mener at politiet bør kunne gis adgang til å foreta politiavhør av barnet på lyd og bilde umiddelbart etter overgrepet, og at kravet til kontradiksjon ivaretas ved etterfølgende dommeravhør med supplerende spørsmål
1f/Kritisk	Det tas bare ett dommeravhør	<ul style="list-style-type: none"> – Justisdepartementets arbeidsgruppe (2004) foreslo å endre på hovedregelen om gjentatte dommeravhør for å lage et mer fleksibelt utgangspunkt. Barn bør gis samme mulighet som voksne til å gi flere forklaringer om overgrepet, i sitt eget tempo – Det er viktig å ha anledning til å stilles supplerende og avklarende spørsmål til barnet om opplysninger som har fremkommet under etterforskningen – Regelverket for avhør av barn må forankres i nyere forskning om gjentatte av barn
1g/Kritisk	Foto-fremvisninger brukes ukritisk, men også for sjelden	<ul style="list-style-type: none"> – Før fotofremvisninger eller fotokonfrontasjoner må det avklares at barnet har sett overgriperen tilstrekkelig godt og at barnet ellers har forutsetninger for å gjenkjenne overgriperen på fotografi – I alle fotokonfrontasjoner og fremvisninger bør det vurderes å legge et ”jeg vet ikke”/”er ikke der” alternativ, evt. et blankt bilde for ikke lesekyndige barn

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
	<p>Foto- fremvisninger brukes ukritisk, men også for sjelden</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Alle omstendighetene rundt fotofremvisninger og fotokonfrontasjoner må dokumenteres på video slik at situasjonen rundt gjenkjennelser og utelukkelse av siktete personer, lett lar seg gjenskape i detalj – Poliets IKT-systemer må klargjøres slik at det blir mulig å innhente lister og foto over personer på bakgrunn av kombinasjoner av signalement, MO og med fleksible muligheter for å velge geografisk område – Arbeidsgruppen er kjent med at det er utarbeidet forslag til nye retningslinjer for fotofremvisning og fotokonfrontasjoner samt personkonfrontasjoner uten å kjenne innholdet i dette arbeidet

Kritisk suksessfaktor nr. 2 – Kompetente og motiverte medarbeidere

De holdningsproblemene som rapporten har pekt på, skyldes for det meste liten kunnskap om seksuelle overgrep mot barn. Dette gir seg utslag i usikkerhet og at det ikke tas de rette handlingsvalg, eller at det ikke gjøres noen handlingsvalg.

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
2a/Kritisk	Kunnskapen om seksuelle overgrep mot barn er liten utenfor fagmiljøet	<ul style="list-style-type: none"> – Politihøgskolens Grunnutdanningen bør sette studentene i stand til å sikre seg de nødvendige opplysningene og tekniske spor fra barnet i initialfasen for å komme i gang med tidskritiske etterforskingsskritt – SO-koordinator og kriminalteknikere bør sette lokale operative mannskaper i stand til å sikre seg de nødvendige opplysningene og tekniske spor fra barnet i initialfasen for å komme i gang med tidskritiske etterforskingsskritt – SO-koordinator bør gjennomføre obligatorisk undervisning for øvrige etterforskere i politidistrikt i etterforskning av SO mot barn – Politiets dreiebok om voldtektsetterforskning bør gjøres godt kjent i politidistriktene – SO etterforskere ved mindre driftsenheter bør forankres faglig til fagmiljøet i politidistriktet og for mindre politidistrikt også mot regionen. – Det dannes et formelt horisontalt nettverk av SO etterforskere på distriktsnivå, og regionnivå for de minste politidistriktene
2b/Kritisk	Holdningene til etterforskning av SO generelt og SO- mot barn spesielt, er uheldige i politiet	<ul style="list-style-type: none"> – Ledelsen i politiet bør vise i praktisk handling at SO-saker mot barn faktisk er prioritert – SO-koordinatoren må skilles ut fra familievoldskoordinatorstillingen slik at SO-etterforskningen gis den nødvendige oppmerksomheten i det daglige arbeidet i politidistriktene

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
		<ul style="list-style-type: none"> - Det bør avsettes tilstrekkelig med ressurser til etterforskningen av SO mot barn, spesielt i initialfasen
	<p>Holdningene til etterforskning av SO generelt og SO- mot barn spesielt, er uheldige i politiet</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kompetente og motiverte etterforskere bør gis ansvaret for etterforskningen av SO-saker mot barn - Utfordringene som er knyttet til etterforskningen av SO mot barn bør nyanseres og spres utenfor fagmiljøet i politiet slik at fagfeltet får større interesse og et bredere rekrutteringsgrunnlag - Politidistriktene må en langsiktig strategi for å bygge opp kompetanse i etterforskningen av SO mot barn - Ledere på alle nivå bør bidra til å redusere og eliminere tabuer og fordommer knyttet til SO generelt og SO mot barn spesielt
2c/Kritisk	<p>Mangelfull rekruttering av etterforskere i SO-saker</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Politidistriktene bør etableres fagmiljøer/team for etterforskningen av SO-saker - Det bør øremerkes personer til å delta i prosjektbaserte SO-team som opprettes ved behov - Det bør være et mål å rekruttere flere menn til SO etterforskningen og å rekruttere personer med ulik etterforskningsbakgrunn - Politidistriktene bør utarbeide kompetanseplaner for å dekke behovet for SO etterforskere med kompetanse i å avhøre barn, og søkere til SO- studiet har en forankring i egen kompetanseplan

Kritisk suksessfaktor nr. 3 – Hensiktsmessige styringssignaler

Politiets styringssignaler blir viktigere og viktigere etter hvert som gapet mellom publikums forventninger og politiets evner til å innfri forventningene blir større og større. Det er en viktig lederoppgave å sørge for at styringsdokumentene blir førende for den daglige tjeneste, og at politiet prioritere de oppgavene som styringsdokumentene peker på som viktigst.

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
3a/Kritisk	Svake styringssignaler for politiet	<ul style="list-style-type: none"> – SO-saker mot barn bør spesielt prioriteres gjennom ulike styringsdokument for politiet – enkelte spesialområder prioriteres og gis økt fokus i en konkret tidsperiode – Politidistriktene bør gis reelle stimuli for å etterforske saker på tvers av politidistriktene – Tildeling av ekstramidler bør gis straks det sentraliserte etterforskningsansvaret er bestemt, eventuelt: – Statuttene for tildeling av ROK midler endres slik at også grenseoverskridende SO-saker kan tildeles midler gjennom dette systemet
3b/Kritisk	Mål- og resultatstyrings praksis som reduserer politidistrikt-enes vilje til å ta på seg, og bidra under distriktsovergrep ende etterforskinger	<ul style="list-style-type: none"> – Det å nå styringsindikatorene for straffesaksbehandlingen må ikke være et hinder for en helhetlig etterforskning som går ut over eget politidistrikt

Kritisk suksessfaktor nr. 4 – Hensiktsmessige organisering og ansvarsfordeling

Denne kritiske suksessfaktoren er svært viktig å lykkes med for å avdekke serielovbrudd. Dersom politiet lokalt, regionalt og nasjonalt ikke evner å fordele dette ansvaret og skape gode organisatoriske rammer rundt arbeidet, vil ikke politiet lykkes med å etterforske serielovbrudd i tiden framover.

Arbeidsgruppen har også vurdert organiseringen av den sentraliserte etterforskningen og hvordan ulike politidistrikt og Kripos bør samhandle i forhold til gitte betingelser. I dette arbeidet ligger den største utfordringen på det økonomiske planet og er ivarettatt av anbefalinger for risikofaktoren ”svake styringssignaler” over.

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
4a/Kritisk	Nasjonalt koordinerings- og monitoreringsansvar for SO-saker er uavklart	<ul style="list-style-type: none"> – Kripos bør monitorere både internett og anmeldelser av SO-saker og SO-meldinger i den hensikt å opparbeide seg en base over ulike moduskandidater på nasjonalt nivå og for å avdekke serielovbrudd og foreslå moduskandidater tidligst mulig – Påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C bør oppdateres og tilpasses ny IKT-teknologi, og bør bli styrende for hvilke områder politiet skal monitorere i tillegg til de områder sjefen på Kripos beslutter særskilt – Kripos bør følge opp meldinger i påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C i nytt IKT-system og etablere en påtalemessig forankring mot Det nasjonale statsadvokatembetet slik at sentraliserte etterforskinger kan bli igangsatt hurtigst mulig – Kripos bør forholde seg til etterretnings- og analysefunksjoner i politidistriktene for å supplere data fra IKT-registrene med mer fullstendige data

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
4b/Kritisk	Lokalt koordinerings- og monitoreringsansvar for SO-saker er uavklart	<ul style="list-style-type: none"> – De lokale analysefunksjonen bør overvåke de sakene som påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C pålegger generelt, og pkt 4. spesielt, jf. Nasjonal plan for etterretning og analyse (POD 2007), i nytt IKT-system – Analysefunksjonen bør samarbeide med koordinatoren for seksuelle overgrep for å få rikest mulig informasjon i sakene som registreres i nytt IKT-system – Politidistriktene oppretter samarbeidssystemer med den regionale statsadvokat i forhold til å initiere sentralisert etterforskning – Lokale og sentraliserte etterforskingsteam bør settes sammen slik at de dekker nødvendig kompetanse og er hensiktsmessig organisert

Kritisk suksessfaktor nr. 5 – Hensiktsmessige IKT-systemer

IKT-systemene til politiet er viktige for å avdekke serielovbrudd. Uten gode søkemuligheter i strukturerte og ustrukturerte data vil ikke serielovbrudd fanges opp.

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
<p>5a/Kritisk</p>	<p>IKT-systemene vanskeliggjør arbeidet med å fange opp serielovbrudd på tvers av politidistriktene</p>	<ul style="list-style-type: none"> – På lang sikt må politiets IKT-systemer være hensiktsmessige og politiet må utvikle konkrete og relevante mål for IKT-utviklingen – På lang sikt må IKT-systemene varsle politiet om brudd i mønstre i saker som er definert i påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C og bør gi bedre muligheter for å analysere både strukturerte og ustrukturerte data – BL dokumenter med ustrukturerte data bør kunne analyseres ved hjelp av kvalitative metoder ved bruk av egnet IKT-program – Kripos sin monitoreringsfunksjon må ha tilgang til nasjonal BL og må være med i sikkerhetsgruppe for BL og PAL for STRASAK for å unngå skjermingsproblematikken – Etablerte analytikere i politidistriktene må gis samme tilgang som Kripos til nasjonal BL. – Personbeskrivelser bør registreres i signalementmodulen i BL og bør være søkbare i PAL for STRASAK – Politiet bør ha hensiktsmessige GIS løsninger til bruk for tidsgeografiske analyser av serielovbrudd – På kort sikt – det bør nedsettes en tverrfaglig arbeidsgruppe som utreder et hensiktsmessig IKT-system som kombinerer de gode sidene ved PT og Indicia for å avdekke seriesaker. – Akutt løsning; Kripos bør opprette et prosjekt i Indicia for seksuelle overgrep. Det bør opprettes en logg i tilknytning til prosjektet. I loggen bør hvert politidistrikt føre en fullstendig MO, signalement av overgriperen, tid og sted for overgrepet og navnet på politidistriktet etter et nærmere fastsatt mønster og begrepsbruk.

Nummer/gradering	Risikofaktorer	Forbedringsforslag
	<p>IKT-systemene vanskeliggjør arbeidet med å fange opp serielovbrudd på tvers av politidistriktene</p>	<p>Meldinger bør også føres der overgriperen er pågrepet da med personalia i tillegg. Når serielovbrudd avdekkes ved rutinemessig søk i loggen der Kripos monitorerer nasjonalt nivå, politidistriktene monitorerer lokalt og regionalt nivå, bør det tas kontakt med statsadvokatene for å få igangsatt sentraliserte etterforskinger. Etterforskningene kan skje på både politidistriktsnivå, regionnivå og/eller nasjonalt nivå.</p>

8 Økonomiske konsekvenser for arbeidsgruppens anbefalinger

I forrige kapittel har arbeidsgruppen pekt på en rekke forbedringspunkter, og de kortsiktige anbefalingene som får økonomiske konsekvenser tydeliggjøres her:

- Koordinatorstillingene for familievold og seksuelle overgrep må skilles for å styrke arbeidet mot seksuelle overgrep
- Politidistriktenes avdelinger som etterforsker seksuelle overgrepssaker styrkes og pålegges faglig ansvar for etterforskere som etterforsker seksuelle overgrep i driftsenhetene
- Alle politidistrikt styrkes for å ivareta analyseoppgaver som har til hovedoppgave å innrapportere informasjonsrike meldinger til Kripos i henhold til ny påtaleinstruks § 5-10, første ledd, litra C generelt og pkt. 4 spesielt.
- Kripos styrkes for å analysere meldingene som innrapporteres fra politidistriktene og for å holde Det nasjonale statsadvokatembetet informert om saker som bør undergis sentralisert etterforskning.
- Det nasjonale statsadvokatembetet styrkes for å følge opp samarbeidet med Kripos om saker som bør undergis en sentralisert etterforskning
- Politiets IKT-systemer BL, PO, SSP fornyes på sikt
- Det innføres et analyseprogram for analyse av ustrukturerte data fra BL, PO og Indicia på kort sikt.
- Utvikle ”Gule sider” med e-postløsning i politiets IKT-løsning for å spre kompetanse og informasjon mer hensiktsmessig mellom politidistriktene og mellom politidistriktene og Kripos
- Beskrivelsesmodulen i BL klargjøres for å legge inn beskrivelser av personer (observasjoner gjort av vitner, fornærmede) i predefinerte felter i likhet med ordningen for savnet person. Tjenesten blir søkbar gjennom PAL for STRASAK i egen tjeneste som forhold, sak og person slik at man kan gjøre kombinerte og skrittvis søk på tvers av tjenestene.
- Utvikle Indica og PT slik at Kripos og politidistriktene kan overholde en oppdatert påtaleinstruksens § 5-10, første ledd, litra C., generelt og pkt. 4 spesielt.

Litteratur:

- Aasland, Margrete Wiede (2004). ” .. si det til noen ..” En bok om seksuelle overgrep mot barn og unge. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Bjerknes, Ole Thomas og Johansen, Anne Kristine Hoff (2009). *Etterforskningsmetoder – en innføring*. Bergen: Fagbokforlaget
- Boba, Rachel. (2005). *Crime Analysis and Crime Mapping*. London: Sage Publications.
- Bruce, Christopher W., mfl. (2004). *Exploring Crime Analysis*. South Carolina: BookSurge, LLC.
- Christoffersen, Svein Åge (2.oppl 1994). *Handling og dømmekraft*. Oslo: Tano
- Hazelwood, Robert R. og Burgess, Ann Wolbert (4. Utgave 2008). *Practical Aspects of Rape Investigation, A Multidisciplinary Approach.*, Boca Raton, US: CRC Press.
- Clarke, Ronald V. og Eck, John (2003). *Become a Problem-Solving Crime Analyst*. London: JDI University College.
- Dahl, Rolf. (2008). *På overgriparkjakt med tids-geografisk turistanalyse*. Sogn og Fjordane: Høgskolen i Sogn og Fjordane.
- Ekman, Gunnar (2004). *Fra prat til resultat – om lederskap i hverdagen*. Oslo: Abstrakt forlag
- Finansdepartementet (2005). *Veileder for gjennomføring av evaluering*. Oslo: Finansdepartementet
- Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo.
- Gamst, Kari Trøften og Åse Langballe (2004). *Barn som vitner*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Gottschalk, Petter (2007). *Etterforskningsledelse. Kunnskapsdeling, organisering og IKT*. Nesbru: Vett og Viten.
- Grønhaug, Kjell mfl. (4.oppl. 2006). *Ledelse i teori og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grønmo, Sigmund. (2004) *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hansen, Ingebjørg og Leksås, Jorunn (2003). *Erfaringsrapport i forbindelse med etterforskning*. Oslo: Kripos og Oslo politidistrikt
- Howitt, Dennis (1995). *Paedophiles and sexual offences against children*. West Sussex: Wiley.
- Hylland Eriksen, Thomas. (2001). *Øyeblikkets tyrrani. Rask og langsom tid i informasjonssamfunnet*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Justisdepartementet politiavdelingen (1997). *Mål og resultatstyring i politi- og lensmannsetaten*. Oslo: Justisdepartementet politiavdelingen
- Kocsis, Richard N. (2007). *Criminal Profiling, International Theory, Research and Practice*. New Jersey: Humana Press Inc.
- Kvam, Marit Hoem (2001). *Seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lai, Linda (3.opplag 2004). *Dømmekraft*. Oslo: Tano Aschehoug/Universitetsforlaget
- Landrø, Kari. (2008). *Er ett avhør nok. Prosjektoppgave om gjentatt avhør av barn*. Oslo: Politihøgskolen.
- Mossige, Svein (1997). *Barneovergriperen. Legning eller handling?* Ad Notam Gyldendal.
- Mossige, Svein (2000). *Personer som begår seksuelle overgrep mot barn. Forståelse, behandling og straff*. Kunnskapsstatus og erfaringer fra de nordiske landene. København: TemaNord.
- Nettavisen (2008). *Det er overgripere overalt i Norge*. Oslo: Nettavisen.
<http://arkiv.nettavisen.no/Nyhet/281472/-+Det+er+overgripere+overalt+i+Norge.html>(Lesedato: 19.05.09)
- NOU (2008:4). *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Oslo: Justisdepartementet

- PDMT (2007). *Signalementsmodulen og BL versjon 4.4*. Oslo: Politiets data- og materieltjeneste
- POD (2002). *Familievoldskoordinatorer – rundskriv 02/018*. Oslo: Politidirektoratet.
- POD (2002). *Instruks for politiets behandling av voldssaker i nære relasjoner*. Oslo: Politidirektoratet.
- POD (2007). *Nasjonal strategi for etterretning og analyse*. Oslo: Politidirektoratet.
- POD (2008). *Overordnet personalpolitikk for politi- og lensmannsetaten 2008 - 2013*. Oslo: Politidirektoratet
- POD (2008). *Politiets arbeid med vold i nære relasjoner og seksuelle overgrepssaker – skriv av 10.mars 2008*. Oslo: Politidirektoratet.
- POD (2009). *Grunnleggende verdier, moral og etikk*. En innføring i etikk for ansatte i politi- og lensmannsetaten. Oslo: Politidirektoratet.
- Ratcliffe, Jerry (2009). *Intelligence-Led Policing*. Devon: Willan Publishing.
- Riksadvokatens utredningsgrupper 1/2007. *En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v*: Oslo, Riksadvokaten
- Rønneberg, Anne Lise og Paulsson, Anne. (2000) *Barn som vitner, særlig om dommeravhør og observasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SSØ (2005). *Risikostrying i staten – Håndtering av risiko i mål- og resultatstyringen*. Oslo: Statens senter for økonomistyring
- Stangeland, Per (2005). *Catching a Serial Rapist: Hits and misses in Criminal Profiling*. Police Practice and Research, Vol.6, No5., pp. 453-469.
- Sætre, Marianne (2007). *Analyse av kriminalitet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Søftestad, Siri (2005). *Seksuelle overgrep – fra privat avmakt til tverretattlig handlekraft*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vedlegg:

- Vedlegg: 1 – kvalitetssikringsskjema for etterforskningen
- Vedlegg: 2 – spørreundersøkelse mot koordinator for seksuelle overgrepssaker
- Vedlegg: 3 – vektningsskjema for risikofaktorene
- Vedlegg: 4 – studiemål for politihøgskolens grunnkurs i etterforskning modul 1
- Vedlegg: 5 – studiemål for politihøgskolens studie i kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør
- Vedlegg: 6 - studiemål for politihøgskolens studie i seksuelle overgrep og vold

Vedlegg 1 – kvalitetssikringsskjema etterforskningen

Arbeidsgruppe av 29. januar 2009

Vedlegg 2 – spørreundersøkelse koordinator for seksuelle overgrep

Etterforskning av seksuell overgrep - spørreskjema til SO-koordinator						
Hvor mange arbeider med SO-etterforskning i politidistriktet og hvordan er kjønnsfordelingen?	Antall	Kvinner	Menn			
	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>			
Er det etablert SO-team i politidistriktet?	Ja		Nei			
Hvilke andre oppgaver enn SO-koordinator har du?	<input type="text"/>					
På en skala fra en (1) til fem (5) der en (1) betyr laveste skår og fem (5) betyr høyeste skår, skal du gjøre din bedømming. Marker med et kryss i den ruten under tallene som du synes stemmer best med din oppfatning om situasjonen i eget politidistrikt basert på dine faglige vurderinger.						
1. Organiseringen av seksuelle overgrepssaker	Svært uenig			Helt enig	Vet ikke	
Enkelte politidistrikt har egne etterforskere som behandler SO-saker. I andre distrikt fordeles SO-sakene mer tilfeldig. Hvor enig er du i følgende påstander..	1	2	3	4	5	
* etterforskningen av SO-saker er høyt prioritert i politidistriktet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* etterforskningen av SO-saker er svært godt organisert i politidistriktet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* antallet SO-etterforskere bør ikke være høyere enn i dag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* alder og erfaring for SO-etterforskerne er meget god	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Utfyllende opplysninger:						
2. Avhør av barn	Svært uenig			Helt enig	Vet ikke	
I enkelte kategorier SO-saker blir dommeravhør, eller samtaler med barn av ulike grunner ikke tatt. Hvor enig er du i følgende påstander ..	1	2	3	4	5	
* antallet etterforskere som kan utføre "barnavhør" i distriktet er tilstrekkelig høyt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* alle barn som er utsatt for blotting, lokking etc. av ukjent gjemingsmann, blir dommeravhørt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* barn som ikke dommeravhøres snakkes alltid med av politiet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* barnet er alltid avhørt før politidistriktet avgjør en SO-sak mot barn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Utfyllende opplysninger:						

3. Etterretning	Svært uenig				Helt enig	Vet ikke
Enkelte lovbrutere begår flere lovbrudd over flere politidistrikt. Hvor enig er du i følgende påstander..	1	2	3	4	5	
* ansvaret for etterretningsarbeidet i SO-saker er avklart i politidistriktet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* politidistriktet er godt organisert for å kople SO-saker på bakgrunn av mønster i modus, beskrivelse, offer etc. internt i politidistriktet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
politidistriktet er godt organisert for å kople SO-saker på bakgrunn av mønster i modus, beskrivelse, offer etc. fra andre distrikt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* politidistriktet lykkes godt i å utveksle informasjon om saker med likhetstrekk eksternt til andre politidistrikt/Kripos	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* Kripos lykkes godt med å kople SO-saker med likhetstrekk på tvers av politidistriktene	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* politidistriktet lykkes godt i å kople saker med likhetstrekk til overgripere som pågripes i en enkeltsak?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Utfyllende opplysninger:

4. Holdninger, status og motivasjon	Svært uenig				Helt enig	Vet ikke
Etterforskningen av forskjellige lovbruddskategorier har ulik status i politiet. Hvor enig er du i følgende påstander ..	1	2	3	4	5	
* etterforskningen av SO-saker har høy status i politidistriktet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* det er uproblematisk å få bistand fra andre etterforskere i SO-saker	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* andre etterforskere viser stor interesse for etterforskningen av SO-saker	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* SO-etterforskere får god støtte for sitt arbeid hos politidistriktets ledelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* SO- etterforskere motiveres av kolleger som arbeider med andre sakstyper	☐	☐	☐	☐	☐	☐
*spesialiseringen av SO-etterforskningen har økt statusen på fagfeltet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
*spesialiseringen av SO-etterforskningen har ført til at kolleger uten utdanning vegrer seg for å snakke med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep	☐	☐	☐	☐	☐	☐
* det blir alltid opprettet sak i BL når politidistriktet mottar melding om barn som er utsatt for bløting, eller lokking etc.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Utfyllende opplysninger:

Vedlegg 3 – vektingsskjema for risikofaktorene

Hvordan beskrive utfordringer rundt etterforskningsprosessen		Vektingsskår	Hensiktsmessig etterforskning						
			Sakene anmeldes ikke, eller anmeldes for sent	Unøyaktig koding	Barnet gis ikke anledning til å forklare seg for	Barnet ble ikke tilstrekkelig sett	Dommeravhøret kommer for sent	Det tas bare ett dommeravhør	Fotoframvisninger brukes ukritisk, men også sjelden
S a n n y l i g h e t	Forståelse - Hvor god forståelse hadde politiet?								
	<i>Førte alltid til god forståelse av saken</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte ofte til god forståelse av saken</i>	2	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte sjelden til god forståelse av saken</i>	3	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte aldri til god forståelse av saken</i>	4	0	0	0	0	0	0	0
	Grundighet og kvalitet Hvor godt etterforskes den enkelte saken?								
	<i>Førte alltid til god grundighet og god kvalitet</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte ofte til god kvalitet og tilstrekkelig grundighet</i>	2	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte sjelden til god kvalitet og grundighet</i>	3	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte aldri til god kvalitet og grundighet</i>	4	0	0	0	0	0	0	0
	Velge - Hvor godt kommuniserer politiet?								
	<i>Førte alltid til god kommunikasjon</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte ofte til god kommunikasjon</i>	2	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte sjelden til god kommunikasjon</i>	3	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Førte aldri til god kommunikasjon</i>	4	0	0	0	0	0	0	0
	Handle - Hvor godt kan politiet samarbeide?								
<i>Førte alltid til godt samarbeid</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	
<i>Førte ofte til godt samarbeid</i>	2	0	0	0	0	0	0	0	
<i>Førte sjelden til godt samarbeid</i>	3	0	0	0	0	0	0	0	
<i>Førte aldri til godt samarbeid</i>	4	0	0	0	0	0	0	0	
Sum sannsynnighet		0	0	0	0	0	0	0	
K o n s e k v e n s	Hvilken negativ betydning på etterforskningens grundighet?								
	<i>Liten eller ingen betydning</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
	<i>En viss betydning</i>	2	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Moderat betydning</i>	3	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Stor betydning</i>	4	0	0	0	0	0	0	0
	Hvilken negativ betydning på etterforskningens kvalitet?								
	<i>Liten eller ingen betydning</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
	<i>En viss betydning</i>	2	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Moderat betydning</i>	3	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Stor betydning</i>	4	0	0	0	0	0	0	0
	Hvilken negativ betydning for informasjonsutvekslingen?								
	<i>Liten eller ingen betydning</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
	<i>En viss betydning</i>	2	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Moderat betydning</i>	3	0	0	0	0	0	0	0
	<i>Stor betydning</i>	4	0	0	0	0	0	0	0
	Hvilken negativ betydning for samhandlingen?								
<i>Liten eller ingen betydning</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	
<i>En viss betydning</i>	2	0	0	0	0	0	0	0	
<i>Moderat betydning</i>	3	0	0	0	0	0	0	0	
<i>Stor betydning</i>	4	0	0	0	0	0	0	0	
Sum konsekvens		0	0	0	0	0	0	0	
Sum risiko		0	0	0	0	0	0	0	

Vedlegg 4 - Generell etterforskning – Modul 1

10 studiepoeng

Denne modulen skal være basis for alle som arbeider med etterforskning i politiet. Etter bestått modul 1, kan studentene søke på ulike utdanninger der de spesialisere seg på ulike emner innenfor etterforskningsfeltet. Utdanningen gir 10 studiepoeng. Studiet avholdes vår og høst.

Målgruppe

Målgruppen er ansatte i politiet som nylig har startet med etterforskning, eller som er tiltenkt etterforskningsansvar ved en politistasjon eller et lensmannskontor.

Opptakskrav

Søkeren må ha:

- utdanning fra Politiskolen/Politi­høgskolen. I særskilte tilfeller kan studenter med annen utdanningsbakgrunn tas opp
- generell studiekompetanse eller kunne dokumentere realkompetanse, som kan erstatte manglende formell kompetanse
- gjennomført avhørskurset K.R.E.A.T.I.V
-

På modul 1 generell etterforskning, godtas det at søker har gjennomført Seksuelle overgrep trinn 2 som inneholdt en uke dommeravhør. Prinsippene i utdanningen er lik dagens K.R.E.A.T.I.V, og kan derfor godtas istedenfor gjennomført K.R.E.A.T.I.V.

Organisering

Studiet vil bli gjennomført som en kombinasjon av samlinger og hjemmearbeid. En del av arbeidet vil foregå via en nettbasert læringsplattform. Søkere vil derfor måtte ha tilgang til internett og inneha god IKT – kompetanse.

Modulen er estimert til ca. 280 arbeidstimer. I dette ligger samlinger, oppgaver, litteraturstudier og individuelt arbeid.

Første samling (K.R.E.A.T.I.V. – kurset) tar for seg politiavhøret. Avhørsutdanningen går over en uke og skal i hovedsak gjennomføres regionalt etter retningslinjer gitt av Politi­høgskolen. De som har gjennomført avhørskurset tidligere, kan gå rett inn på grunnmodulens andre samling. Andre samling går over to uker og gjennomføres ved Politi­høgskolen.

Mål

Etter gjennomført utdanning skal studentene være i stand til å utføre generell etterforskning som tilfredsstillende til kravene til høy kvalitet.

Innhold

Politiavhør

- Avhørsteknikk
- Vitnepsykologi
- Etikk
- Lyd- og bildeopptak

Etterforskning

- Det tosporede system, politiets og påtalemyndighetens rolle
- Mål og prioritering, krav til kvalitet
- Rettigheter for offer og mistenkte
- Informasjonsutveksling mellom politiet og andre etater (taushetsplikt)
- Teamarbeid
- Problemorientert politiarbeid (POP) i etterforskningssammenheng
- Etterforskningsmetoder og praktisk bruk av metodene
- Elektroniske spor
- Sikring av spor og behandling av beslag
- Bruk av DNA som bevis
- Saksredigering
- Analyse som metode for etterforskning
- Økonomisk etterforskning og inndragning
- Etterforskning av seksualforbrytelser – en innføring
- Barn som vitner – muligheter og begrensninger
- Politivitnet i retten og partene i rettsbehandlingen
- Etterforskningsbistand og politisamarbeid

Arbeidskrav og vurdering

Studentene skal oppfylle følgende arbeidskrav:

Refleksjonsnotat på ca. to sider over de erfaringer og refleksjoner man har gjort seg etter å ha gjennomført avhørskurset K.R.E.A.T.I.V. Refleksjonsnotatet skal leveres til fagansvarlige kontaktpersoner ved Politihøgskolen senest en uke før studiestart pr. mail.

Kortsvareksamen Utdanningen avsluttes med en individuell ITL eksamen på 2 timer. Eksamen vurderes som bestått / ikke bestått.

Individuell oppgave. Etter andre samling og bestått ITL eksamen skal studentene skrive en oppgave på maksimum 3000 ord. Oppgaven skal ta utgangspunkt i konkrete situasjoner fra studentenes arbeidssituasjon med fokus på temaer innen etterforskning. I oppgaven skal studentene anvende relevant litteratur og regelverk. Det blir gitt obligatorisk veiledning over nettet. Frist for innlevering er ca. tre uker etter samlingen. Oppgaven vurderes etter en 6-gradert karakterskala.

Vedlegg 5 - Kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør

10 studiepoeng

Målgruppe

Målgruppen er ansatte i politiet som har avhør av barn som en del av sitt arbeidsfelt, eller har påtalemessig ansvar i aktuelle sakstyper.

Opptakskrav

Søkeren må ha:

- Politiskolen/Politihøgskolen/juridikum eller tilsvarende, eller annen relevant utdanning på bachelornivå.
- generell studiekompetanse eller kunne dokumentere realkompetanse som kan erstatte den manglende formelle kompetansen
- bestått Modul 1: Generell etterforskning og K.R.E.A.T.I.V

Søkere med relevant etterforskningserfaring/utdanning og politiets jurister, kan komme direkte inn på denne modulen. Disse studentene vil ikke få studiepoeng for modul 1.

Mål

Studentene skal etter endt utdanning være i stand til å planlegge, gjennomføre og evaluere dommeravhør ut i fra anerkjente metoder for avhør av barn.

Innhold

Straffeprosesslovens §§ 234 og 239
Straffelovens kapittel 19 og andre relevante straffebestemmelser
Forskrift om dommeravhør og observasjon m.m. - inkludert merknadene
Gamst og Langballes avhørsmetode
Kognitive momenter
Grunnleggende kommunikasjonsprinsipper
Sårbare vitner
Dommeravhør i praksis
Evaluering

Organisering og arbeidsmåter

Studiet er organisert som en kombinasjon av samlinger og selvstudier. Studiet er estimert til ca. 280 arbeidstimer. I dette ligger samlinger (ca 120 timer), litteraturstudier og hjemmearbeid. Det er obligatorisk deltakelse på samlingene.

Det er en forutsetning at deltakerne mellom samling 1 og 2, og mellom samling 2 og eksamen, gjennomfører dommeravhør. Det forventes at politidistriktet legger til rette for det. Det første dommeravhøret vil bli evaluert på andre samling. Det andre avhøret og oppgaven skal danne grunnlag for den muntlige eksamen og en helhetlig vurdering av dette vil ligge til grunn for den karakteren som settes.

Jurister som deltar på utdanningen, skal følge to dommeravhør gjennom alle fasene.

Studiet er organisert som prosessopplæring, med gjennomgang av teori og metode i kombinasjon med praktiske øvelser og egen aktivitet.

Studentene skal oppfylle følgende arbeidskrav:

- Gjennomføre forberedende oppgave før samling 1
- Innlevere avhør fra praksis. Det første avhøret skal gjennomføres i tidsrommet mellom samling 1 og 2, og det andre etter samling 2 og før den muntlige eksamen.
- Skrive en individuell oppgave knyttet til pensum. Oppgaven skal ha et omfang på ca. 3000 ord. Den skal ta utgangspunkt i en problemstilling knyttet til avhørsprosessen og synliggjøre refleksjon omkring forholdet mellom teori og praksis. Problemstillingen skal godkjennes av fagansvarlig.
- Jurister som deltar på kurset, skal i stedet for innlevering av avhør fra praksis, skrive en oppgave. I oppgaven skal det gjøres en vurdering av egen og avhørers rolle fra forberedelsesfasen, gjennomføringen og evalueringsfasen i et reelt dommeravhør. Oppgaven skal være på maksimum 5000 ord.

Vurdering

Arbeidskravene må være godkjent før studentene går opp til eksamen. Studiet avsluttes med en individuell muntlig eksamen som tar utgangspunkt i arbeidskravene og pensum. Det brukes en 6-gradert karakterskala (A-F). A er beste karakter, og E er laveste ståkarakter.

Vedlegg 6 - Volds- og seksualforbrytelser

20 studiepoeng

Utdanningen erstatter den tidligere spesialiseringen innen etterforskning av seksuelle overgrepssaker trinn I, II og III, samt vold i nære relasjoner. Utdanningen gir 20 studiepoeng. Det er utlyst en egen utdanning som omhandler kommunikasjon med barn (dommeravhør) som gir 10 studiepoeng.

Målgruppe

Målgruppen er ansatte i politiet som har eller er tiltenkt etterforskningsansvar innen alvorlig volds- og seksualkriminalitet, herunder vold i nære relasjoner.

Opptakskrav

Søkeren må ha

- Politiskolen/Politi­høgskolen/juridikum eller tilsvarende, eller annen relevant utdanning på bachelornivå
- generell studiekompetanse eller kunne dokumentere realkompetanse, som kan erstatte manglende formell kompetanse
- bestått Modul 1: Generell etterforskning

Søkere med relevant etterforskningserfaring/utdanning og politiets jurister, kan komme direkte inn på dette studiet uten å ha gjennomført Modul 1: Generell etterforskning. (De vil da ikke få studiepoeng for Modul 1). Politiutdannede må imidlertid ha K.R.E.A.T.I.V avhørskurs.

Mål

Etter gjennomført utdanning skal studentene være i stand til å etterforske og straffeforfølge alvorlige volds- og seksualforbrytelser.

Det innebærer at studentene skal

- anvende etterforskningsmetoder knyttet til ulike former for vold, sedelighet og alvorlige saker med ukjent gjerningsmann
- være i stand til å identifisere, sikre og anvende bevis i straffesaksbehandlingen
- kunne ivareta voldsutsatte, voldsutøvere og pårørende i etterforskningsfasen og frem til rettskraftig dom.
- ha grundig kunnskap om strafferettslige og straffeprosessuelle bestemmelser og gjeldende styringsdokumenter
- ha kjennskap til trusselvurderinger og kunne iverksette beskyttelsestiltak
- kunne anvende kunnskap om ulike former for vold, teorier om voldens årsaker og offer- og gjerningsmannspsykologi i praktisk etterforskning

Innhold

- Fenomenforståelse; voldens årsaker, voldsutøvere, offer- og gjerningsmannspsykologi
- Ulike former for vold; bl.a. seksualisert vold, vold i nære relasjoner, "hate-crime", gjengvold, æresrelatert vold, menneskehandel og grov vold
- Mishandling av barn – omsorgssvikt
- Barn som vitner
- Prosessen fra etterforskning til rettskraftig dom

- Straffebestemmelser, prosessuelle regler og styringsdokumenter
- Bevissikring og -håndtering
- Oppfølging av offer og pårørende
- Etterforskningsmetoder
- Trusselvurdering og beskyttelsestiltak
- Samarbeid politi/påtale og andre etater
- Taushetsplikt
- Samarbeid internt i politiet
- Stor sak - teamarbeid
- Saknede personer
- Mistenkelig dødsfall
- Egen ivaretagelse

Organisering og arbeidsmåter

Studiet er organisert som en kombinasjon av samlinger og hjemmearbeid. Modulen er estimert til 560 arbeidstimer. I dette inngår samlinger, hjemmearbeid, prosjektarbeid, litteraturstudier og individuelt arbeid. Samlingene utgjør ca 140 timer. Det må påregnes studiearbeid utover ordinær arbeidstid på samlingene. Det kreves obligatorisk tilstedeværelse på samlingene.

Arbeidskrav:

Gruppeoppgave: Veiledning- og refleksjonsoppgave over problemstilling fra egen praksis. Todelt besvarelse – før og etter veiledningssamtale med kollega. Vurderes bestått/ikke bestått. Levers mellom samling 1 og 2.

Kortsvareksamen Samling 2 avsluttes med en individuell ITL eksamen på 2 timer. Eksamen vurderes som bestått / ikke bestått.

Individuell fordypningsoppgave. Etter andre samling og bestått ITL eksamen skal studentene skrive en oppgave på maksimum 5000 ord. Tema for oppgaven skal være forankret i målene for studiet og vise refleksjon mellom teori og praksis. Forslag til problemstilling skal foreligge ved slutten av samling 2, og skal godkjennes av fagansvarlig. Frist for innlevering av oppgaven er ca tre uker etter samling 2. Det blir lagt opp til obligatorisk nettbasert veiledning.

Vurdering

Gruppeoppgaven skal være bestått før samling 2. Kortsvareksamen må være bestått før fordypningsoppgaven blir vurdert. Fordypningsoppgaven vurderes i forhold til en 6-gradert karakterskala (A-F).